

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อคติความเชื่อ พิธีกรรมและวิธีการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของล้านนา” ผู้ศึกษาได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรม และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานและแนวทางการวิจัยดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎี

1.1 แนวคิด

1.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับคติ ความเชื่อ

1.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมการสร้างพระพุทธรูป

1.1.3 แนวคิดเรื่องการขัดเกลาทางสังคม

1.1.4 แนวคิดเชิงประวัติศาสตร์

1.1.5 แนวคิดยุคหลังสมัยใหม่

1.1.6 แนวคิดการอนุรักษ์

1.2 ทฤษฎี

1.2.1 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

1.2.2 ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่

1.2.3 ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interaction)

1.2.4 ทฤษฎีการขัดเกลาทางสังคม

1.2.5 ทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

3. ความเป็นมาของพระพุทธรูปล้านนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

4. พระพุทธรูปแบบศิลปะล้านนาคติ ความเชื่อและพิธีกรรมการสร้างพระพุทธรูป

5. ความเป็นมาและวิธีการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของล้านนา

6. ชุมชนต่าง ๆ ที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวของพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของล้านนา

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิด ทฤษฎี

1.1 แนวคิด

1.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับคติ ความเชื่อ

1) **แนวคิดเกี่ยวกับคติ** คติในทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญและเป็นวัตถุประสงค์หลักที่ทำให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปหรือสิ่งแทนต่างเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า และเป็นสัญลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนา คือ

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (2542) ได้ให้ความหมายของคำว่า คติ ไว้ว่า น. แบบอย่างความคิดเห็น ความเชื่อ หรือวิธีการคิดรวมกันที่เป็นลักษณะของกลุ่มชน

พิริยะ ไกรฤกษ์ จากหนังสือรากเหง้าแห่งศิลปะไทย (2553: 45) ระบุว่า คติการสร้างพระพุทธรูปนั้น มีประเพณีสืบทอดมาจากความต้องการที่จะสักการบูชาของค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความรู้ลึกของชาวพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธรูปว่า “พระพุทธรูป” ต่างจาก “เทวรูป” ซึ่งเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าในโลกมนุษย์ เพราะพระพุทธรูปเป็นเพียงเจดีย์ที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า โดยตามหลักทางพระพุทธศาสนาจำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ

(1) **ธาตุเจดีย์** เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์

(2) **บริโลกเจดีย์** ได้แก่ สังฆนิยสถาน 4 แห่งที่พระพุทธองค์ ประสูติ ดันโพธิ์ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน

(3) **ธรรมเจดีย์** จารึกพระธรรมคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เป็นหัวใจและหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น คถาพระอริยสัจ เป็นต้น

(4) **อุเทสิกเจดีย์** ที่ระลึกซึ่งพุทธศาสนิกชนเห็นพ้องต้องกันว่าเหมาะสมที่จะใช้เป็นระลึกถึงพระพุทธองค์ได้ เช่น พระพุทธบัลลังก์ พระพุทธบาท สถูป และพระพุทธรูป ดังนั้นพระพุทธรูป คือ อุเทสิกเจดีย์

คติที่ว่าด้วย “พระมหาปฐักลักษณะ 32 ประการของพระพุทธเจ้า” หรือลักษณะของความเป็น “มหาบุรุษ” ที่เป็นอุดมคติ หรือลักษณะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ประกอบไปด้วยสิ่งที่เป็นมงคลต่าง ๆ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ อีก 80 ประการ เป็นบทบัญญัติและข้อกำหนดในการสร้างพระพุทธรูป ให้มีความแตกต่างจากการสร้างรูปเหมือน หรือรูปเคารพต่าง ๆ และให้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นเสมือนตัวแทน และการระลึกถึงพระพุทธองค์ รวมทั้งเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

ภัทรวรรณ วันทนชัยสุข (2546: 15-17) ระบุว่า คติเกี่ยวกับพระมหาปฐักลักษณะ 32 ประการ ของพระพุทธเจ้าที่นำมาสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของล้านนา

พระวรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าสมบุรณ์มหาปุริสลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ (ลักษณะรายละเอียด) 80 ประการ มีพระนัยพรรณรังสี 6 สี แผลออกจากพระวรกายโดยรอบมีรัศมีหนึ่งวา หมายถึง ลักษณะที่เป็นอุดมมงคลของมหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งจะมีคติเป็น 2 ประการเท่านั้น คือ

(1) ถ้าครองเรือน จะได้เป็นพระมหาจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา มีอาณาจักรกว้างใหญ่ไพศาลจรดมหาสมุทรทั้ง 4 มั่นคง ทรงชนะมาด้วยความชอบธรรม มีต้องใช้อาชญา มีรัตนะ 7 ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คฤหบดีแก้ว ปริณายกแก้ว มีราชบุตรกว่าหนึ่งพัน ล้วนกล้าหาญ รูปทรงสง่างามสมเป็นวิรกษัตริย์ มีความเกษมสำราญ ไม่มีศัตรูใด ๆ จะทำลายล้างได้

(2) ถ้าออกบวชเป็นบรรพชิต จะได้ทรงตรัสรู้เป็นพระบรมศาสดา สัมมาสัมพุทธเจ้า ศาสดาเอกของโลก (ตรัสรู้สัจธรรม รู้เท่าทันและละออกจากกิเลส ซึ่งปกปิดความจริงในสัตว์โลก ชนธโลก และสังขารโลก)

พระมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ ประกอบไปด้วย

(1) พระบาทประดิษฐานเป็นอันดี เมื่อทรงเหยียบพระบาท ทรงจรดพื้นด้วยฝ่าพระบาททุกส่วนเสมอกัน เมื่อทรงยกพระบาทขึ้นก็เสมอกัน

(2) ได้พระบาททั้งสองมีลายธรรมจักร มงคล 108 ประการ

(3) ส้นพระบาทยาว พระบาทแบ่งออกเป็นสี่ส่วน ปลายพระบาทสองส่วน ถ้าพระขงฆ์ (แข้ง) ตั้งในส่วนที่สาม เหลือส้นพระบาทอีกหนึ่งส่วน และส้นพระบาทนั้นสีแดงงาม

(4) นิ้วพระหัตถ์ นิ้วพระบาทยาวเรียว กลมงาม

(5) พระวรกายตั้งตรงดั่งกายท้าวมหาพรหม ไม่น้อมไปข้างหน้า หรือหงายไปข้างหลัง

(6) พระมังสะ (เนื้อ) อุ่มในที่ 7 แห่ง ได้แก่ หลังพระหัตถ์ทั้งสอง หลังพระบาททั้งสอง พระอังสา (บ่า) ทั้งสอง ถ้าพระศอ (คอ) มิได้เห็นเส้นปรากฏออกมาภายนอก

(7) ฝ่าพระหัตถ์ ฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม

(8) ฝ่าพระหัตถ์ ฝ่าพระบาท มีลายดั่งดาข่าย นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ เว้นพระอังคุฎฐะ (นิ้วหัวแม่มือ) นิ้วพระบาททั้งห้าเสมอกัน ชิดสนิทดี

(9) หลังพระบาทนูนดุจสังข์คว่ำ และข้อพระบาทกลอกกลับผ่นแปรอย่างคล่องขณะย่างพระบาท

และมีปลายซ้อนขึ้น

(10) พระโลมา (ขน) มีสีดำสนิท ขดเป็นทักษิณาวรรต (เวียนขวา) 3 รอบ

(11) พระชงฆ์ (แข้ง) เรียวค้งแข้งเนื้อทราย กลมกลึงงาม

(12) พระฉวีวรรณ ผิวละเอียด ฐูลีละอองมิตัดต้องพระวรกายได้
มลทินใดมาสัมผัสก็เลื่อนหลุดไปดุจนํ้ากลิ้งตกจากใบบัว

(13) พระฉวีวรรณ (ผิว) เหลืองงามค้งทองคำ

(14) พระคุษะเร้นอยู่ในฝัก องค์กำเนิดเพศชายหดเร้นเข้าข้างใน

(15) พระวรกายสง่างาม สมบูรณ์ สมส่วน ค้งปริณทลแห่งคั่นนิโครธ
(คั่นไทร) ความสูงของพระวรกายเท่ากับวาของพระองค์

(16) พระกรยาวจนใช้พระหัตถ์ลูบพระชานุ (เข่า) โดยไม่ต้องน้อม

พระวรกาย

(17) พระวรกายส่วนหน้าลำพิบริบูรณ์ สง่างามดุจราชสีห์

(18) พระปฤษฎางค์ (หลัง) เต็ม ตั้งแต่บั้นพระองค์ (เอว) ขึ้นไปถึงคั่น
พระศอก (คอ) พื้นพระมั่งสะ (เนื้อ) ปิดพระปฤษฎางค์เป็นอันดี มิได้เห็นข้อพระอัฐิท่ามกลาง
พระขนอง (ข้อกระดูกสันหลัง ปรากฏออกมาภายนอก)

(19) พระศอกกลมเสมอกัน

(20) มีเส้นประสาทสำหรับนํารสอาหารดีเลิศ มีเส้นประสาทปลาย
ข้างบนประหมอยู่ท่พระศอกสำหรับนํารสอาหารแผ่ซ่านสม่ำเสมอไปทั่วพระวรกาย

(21) พระเนตรดำสนิท มีการเห็นแจ่มใส

(22) ดวงพระเนตรสดใสดังดาโค

(23) พระเศียรกลมงาม พระพักตร์มีอุณหิสคือลักษณะเหมือนมีกรอบ

หน้า

(24) โลมา (ขน) มีขุมละเส้น

(25) มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนง (คิ้ว) สีขาวอ่อนเหมือนปุยฝ้าย

(26) พระทนต์มี 40 ซี่ เบื้องบน 20 ซี่ เบื้องล่าง 20 ซี่เสมอกัน

(27) พระทนต์มิได้ห่าง สนิทกันดี

(28) พระชีวหาอ่อน กว้าง ยาวกว่าขนทั้งปวง

(29) พระสุรเสียงไพเราะดุจเสียงท้าวมหาพรหม กระแสเสียงดุจเสียง

นกกการเวก

(30) พระหนุ (คาง) ดุจคางราชสีห์

(31) พระทนต์เรียงเรียบเสมอกัน

(32) พระทาส (เขียว) ทั้ง 4 ชีขาวบริสุทธิ์ รุ่งเรืองด้วยรัศมี

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ในอดีตจากคติที่เป็นวัตถุประสงคํ้าคัญในด้านต่าง ๆ ที่อธิบายถึงเรื่องการสร้างพระพุทธรูป หรือคติที่เกี่ยวกับสภาวะของพระพุทธรเจ้าภายหลังการนิพพาน ที่กล่าวถึงการดำรงอยู่ของธาตุขันธ์ (พระบรมสารีริกธาตุ) ของพระพุทธรเจ้า และการประดิษฐานในที่อันควรเพื่อเก็บรักษา การนำชิ้นส่วนของพระวรกายของพระพุทธรเจ้ามาประกอบให้ครบองค์ เพื่อเป็นตัวแทนของพระองค์ คติการระลึกถึงหรือการสร้างสิ่งที่เป็นตัวแทนของพระพุทธรเจ้า ตามหลักอุเทสิกเจดีย์ ประกอบกับคติแห่งความเป็นอุดมบุรุษ ตามหลักแห่งมหาปฐักษณะของพระพุทธรเจ้า ขนาดพระวรกาย อายุขัย ของพระพุทธรเจ้าแต่ละพระองค์ ที่แตกต่างกันล้วนเป็นคติที่นำมาสู่การสร้างและพระพุทธรูปซึ่งเป็นทั้งตัวแทนและสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

2) แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน เป็นวัฒนธรรมที่มนุษย์ในสังคมจะต้องมี ไม่ว่าจะเป็นสังคมที่เจริญหรือไม่เจริญก็ตาม ซึ่งลักษณะความเชื่อที่อยู่ในสังคมไทยนั้น มีทั้งความเชื่อตามหลักศาสนาและความเชื่อในด้านอื่น ๆ เช่น ความเชื่อในหลักทางผี และความเชื่อในกลุ่มคนหรือความเชื่อเฉพาะตน เพราะมนุษย์และสังคมไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งและสถานภาพใดก็ตามก็ต้องเผชิญกับสภาวะของความไม่สบายใจและขาดความเชื่อมั่น ดังนั้น ระบบความเชื่อต่าง ๆ จึงมาช่วยอธิบายและตอบสนองความต้องการของมนุษย์และสังคม

พจนานุกรมราชบัณฑิตสถาน (2542) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความเชื่อไว้ว่า น. แบบอย่างความคิดเห็น ความเชื่อ หรือวิธีการคิดรวมกันที่เป็น ลักษณะของกลุ่มชน ก. เห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ เช่น คตินิยมของกลุ่มวิชาชีพ คตินิยมทางศาสนา คตินิยมทางการเมือง

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ (บุญลือ วันทายนต์, 2547) พระพุทธศาสนามีคำสอน ความเชื่อตามหลัก “กาลามสูตร” ซึ่งสอนการใช้วิจารณ์ญาณ หรือการไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ แต่ใช้หลักเหตุผลและหลักในกาลามาสสูตรซึ่งมี 10 ข้อด้วยกัน ดังนี้

- (1) มา อนุสสาเวน อย่าได้เชื่อถือโดยได้รับฟังกันมา
- (2) มา ปรมุปราย อย่าได้เชื่อถือโดยเห็นว่าเป็นของเก่า
- (3) มา อิติทริย อย่าได้เชื่อถือโดยเป็นข่าวลือ
- (4) มา ปิฎกสมุปทานน อย่าได้เชื่อถือโดยอ้างตำรา
- (5) มา ตกุกเหตุ อย่าได้เชื่อถือโดยนึกเอาเอง

(6) มา นยเหตุ อย่าได้เชื่อถือโดยการคาดคะเนเอาเอง

(7) มา อาการปริวิตกทุกเนน อย่าได้เชื่อถือโดยนึกคิดไปตามอาการของมัน

(8) มา ทิฏฐินิขุฆานกฺขนฺติยา อย่าได้เชื่อถือว่างตรงกับลัทธิของเรา

(9) มา ภพฺพรูปตาย อย่าได้เชื่อถือว่าผู้พูดสามารถเชื่อถือได้

(10) มา สมโน โน ครุ อย่าได้เชื่อถือว่างสมณะนี้เป็นครูของเรา

จากเกณฑ์เหล่านี้ นอกจากจะไม่ให้เชื่ออะไรง่าย ๆ แล้ว ยังย้าให้ศึกษาพิจารณาไตร่ตรองโดยต้องแก้ด้วยสติปัญญาของตนเองว่า สิ่งนี้ดี มีประโยชน์ ไม่มีโทษ ก็พึงปฏิบัติตามสิ่งนั้น แต่เมื่อได้ศึกษาพิจารณาด้วยปัญญาของตนแล้วเห็นว่าสิ่งนี้ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ปฏิบัติแล้วเกิดโทษก็พึงละเว้นเสีย

ศิราพร จิตะฐาน (2549: 4) ระบุว่านักมานุษยวิทยาที่ศึกษาระบบความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยได้ชี้ให้เห็นว่าระบบความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีसाงเทวดา ความเชื่อในแบบพราหมณ์ และความเชื่อในพระพุทธศาสนา ได้ผสมผสานกันอย่างกลมกลืน กลายเป็นระบบความเชื่อที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมไทย

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร (2545: 37-38) ได้ให้ความหมายของศรัทธาและความเชื่อเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดศาสนาและลัทธิต่าง ๆ และความเชื่อมี 2 ระดับใหญ่ ๆ คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล และความเชื่อที่ขาดเหตุผล ซึ่งเกิดจากหลักและเหตุดังนี้

(1) เกิดจากอวิชาและเกิดจากความกลัว คือเมื่อไม่สามารถหาคำอธิบายหรือไม่เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน ทำให้เกิดความกลัว คือความไม่รู้หรือไม่เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง เช่น ไม่เข้าใจว่าเหตุใดจึงเกิดฟ้าแลบ ฟ้าร้อง หรือฝนตก เมื่อไม่รู้ไม่เข้าใจว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร จึงหาคำตอบออกมาในลักษณะต่าง ๆ เช่น เรื่องรามสูรเมขลา เป็นต้น และเมื่อไม่ทราบเหตุที่แท้จริง จึงพากันคิดว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เหนือธรรมชาติ หรืออาจเป็นอำนาจของเทพยดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และลี้ลับอื่น ๆ ที่มีอำนาจเหนือความเข้าใจของมนุษย์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่เกิดจากการตระหนักรู้ถึงพลังที่ปรากฏ

(2) เกิดจากความภักดี คือความเชื่อหรือความเลื่อมใสด้วยมั่นใจว่าสิ่งที่ตนเชื่อหรือเลื่อมใสนั้นสามารถอำนวยประโยชน์แก่ตนได้ เป็นการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดโดยถือเอาความเชื่อและความศรัทธาเป็นที่ตั้ง เช่น การนับถือศาสนาแบบเทวนิยม คือ ศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ ศาสนาฮิว ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เป็นต้น

(3) *เกิดจากเหตุผล* หมายถึงการใช้ปัญญาไตร่ตรองเพื่อค้นหาความจริงของชีวิต ความต้องการเห็นความจริง รู้จักสภาวะที่แท้จริงของชีวิต ศาสนาที่เกิดจากเหตุผล ได้แก่ พระพุทธศาสนา

อมรา พงศาพิชญ์ (2544: 30-31) เมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมในลักษณะความเชื่อ นี้ว่า หมายถึง ความเชื่อในทางศาสนาหรือความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ สังคมทุกสังคมมีความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ไม่ว่ารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง คำว่าศาสนาที่ใช้ในที่นี้หมายถึงความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถึงแม้ว่าคำสอนเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะไม่ใช่คำสอนของศาสนา ความเชื่อในเรื่องภูติผีปีศาจก็รวมเรียกเป็นศาสนา เพราะเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ลักษณะของสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์มีตัวอย่างเช่น พระภูมิเจ้าที่ ผีปอบ เจ้าเข้าทรง เทพเจ้า ฯลฯ

ส่วนประกอบของศาสนาและความเชื่อที่สำคัญมี 3 ส่วน ส่วนแรกคือความเชื่อในส่วนประมุขหรือส่วนที่สมาชิกของกลุ่มถือว่าเป็นความจริงสุดยอดไม่มีสิ่งใดมาลบล้างได้ ในกรณีของพุทธศาสนาหมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ศาสนาอิสลามหมายถึงคำสอนของพระอัลเลาะห์ ส่วนที่ 2 คือส่วนของพิธีกรรม เมื่อมีความเชื่อเป็นภาคทฤษฎี ก็มีพิธีกรรมเป็นภาคปฏิบัติ พิธีกรรมทางศาสนาอาจเป็นสิ่งที่เดียวกันกับขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งสมาชิกของสังคมยึดถือสืบเนื่องกันมาหมายความว่าในสังคมนั้น ศาสนามีบทบาทในสังคมมาก และคนในสังคมเดียวกันมีความเชื่อในศาสนาเดียวกัน ส่วนที่ 3 คือ ผู้ประกอบพิธีกรรมหมายถึงพระสงฆ์ในศาสนาพุทธและคริสต์และโต๊ะครูในศาสนาอิสลาม พราหมณ์ในศาสนาฮินดู และคนทรงหรือหมอผีในสังคมที่เชื่อเรื่องผีสิงเทวดา ซึ่งสังเกตได้ว่าผู้ประกอบพิธีกรรมนี้ไม่ใช่ศาสดาผู้สอนปรัชญาของศาสนานั้น ๆ

ไม่ว่าความเชื่อศาสนาจะมีรูปแบบใด ความเชื่อทางศาสนาก็ยังเป็นส่วนประกอบที่สำคัญมากกว่าวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพราะเป็นตัวกำหนดขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่าง รวมทั้งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกของสังคมด้วย ทั้งนี้ เพราะความเชื่อทางศาสนามักจะระบุถึงความดีและความชั่ว ซึ่งทำให้ศาสนามีลักษณะเป็นศีลธรรมและมีบทบาทต่อการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

โดยปกติแล้ว เมื่อกล่าวคำว่าศาสนา เรามักจะเข้าใจว่าหมายถึงศาสนาที่เป็นศาสนาสากล เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาขงจื้อ ศาสนายิว และมักจะถือว่าความเชื่อในภูติผีปีศาจไม่ใช่ศาสนา แต่ถ้ามองศาสนาตามคำจำกัดความที่ให้ไว้ในที่นี้ ศาสนาจะรวมถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งหมด

ศาสนาบางศาสนามีลักษณะเป็นปรัชญาและให้ข้อคิดในหลักธรรมและความดีความชั่วมากแต่ศาสนาบางศาสนาให้ข้อคิดเกี่ยวกับการใช้ชีวิตประจำวันและการอยู่ร่วมกันในสังคมมากกว่า ตัวอย่างของศาสนาลักษณะแรก คือพุทธศาสนา และตัวอย่างของศาสนาในลักษณะที่สองคือศาสนาอิสลามและขงจื้อ เนื่องจากพุทธศาสนามุ่งสอนหลักธรรมในลักษณะปรัชญา ซึ่งมุ่งสอนให้มนุษย์แต่ละคนเป็นคนดี และเน้นส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์หรือหลักปฏิบัติระหว่างบุคคลน้อย จึงทำให้มีผู้กล่าวว่าชาวพุทธนั้นนับถือศาสนาพุทธแต่ในนาม เพียงแต่ทุกคนอ้างว่าได้พยายามทำตนของตนให้เป็นคนดีแล้ว ก็ถือว่าได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ผิดกับศาสนาอิสลามหรือศาสนาขงจื้อซึ่งในคำสอนระบุไว้ชัดเจนว่า บุคคลแต่ละคนมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตนอย่างไรบ้าง ศาสนาขงจื้อระบุว่าบุคคลมีหน้าที่ต่อบิดามารดาอย่างไร มีหน้าที่ต่อผู้ปกครองนครอย่างไร มีหน้าที่ต่อเพื่อนอย่างไร ส่วนศาสนาอิสลามระบุว่า บุคคลมีหน้าที่ปฏิบัติต่อพระอัลเลาะห์ หรือต้องประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอย่างไรบ้าง ถ้าปฏิบัติตามนั้นไม่ได้ถือว่าปฏิบัติตามกฎของศาสนาไม่ครบถ้วนหรือเป็นบาป

1.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมการสร้างพระพุทธรูป

ในการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นสัญลักษณ์และตัวแทนของรูปเคารพ ซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อในทางศาสนานั้น โดยแท้จริงแล้วการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามขั้นตอนและตามหลักความเชื่อของศาสนานั้น ๆ เป็นสิ่งที่ทำให้การก่อสร้างมีความศักดิ์สิทธิ์และยืนยันถึงความในการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (2542) ได้ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรม ไว้ว่า น. การบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา

เพิ่มศักดิ์ วรรณยุกต์กูร (2545: 48) ได้ให้ความหมายไว้ว่า พิธี คือ แบบอย่างธรรมเนียมงานที่จัดขึ้นตามคำสอนของศาสนธรรมนั้น ๆ และพิธีกรรม คือการทำพิธีบูชาศาสนาพิธี หรือต้องมีการประกอบพิธีกรรมในทางศาสนานั้น ๆ ศาสนาต้องมีพิธีกรรมอันเนื่องมาจากคำสอนของศาสนา ซึ่งพิธีกรรมนี้ทำให้ศาสนาแยกออกจากลัทธิ (ลัทธิจะมีพิธีกรรมหรือไม่ก็ได้) พิธีกรรมทางศาสนาส่วนมากจะเป็นบทบัญญัติ แต่ที่มีการเพิ่มเติมขึ้นภายหลังก็มี ศาสนิกชนก็ยังถือว่าเป็นเรื่องสำคัญจะขาดเสียมิได้ สามารถแบ่งเป็นประเภทของพิธีกรรมได้ 4 ประเภท ดังนี้

- 1) พิธีกรรมแบบชาวบ้าน เรียกว่า พิธี เช่น พิธีมงคลสมรส พิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่
- 2) พิธีกรรมของรัฐบาล เรียกว่ารัฐพิธี เช่น รัฐพิธีฉลองรัฐธรรมนูญ
- 3) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ เรียกว่า พระราชพิธี เช่น พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระราชพิธีฉัตรมงคล

4) พิธีกรรมทางศาสนา เรียกว่า ศาสนพิธี เช่น พิธีเวียนเทียนวันสำคัญทางศาสนา พิธีรักษาศุภโศภศิลป์ เป็นต้น

ประยูร ปยุตโต (2537: 1-5) ระบุว่าในพระพุทธศาสนานี้ สิ่งที่น่าคิดว่า พิธีกรรมยังมีอีกหลายอย่าง แต่เดี๋ยวนี้เรามองเห็นกันว่าชาวพุทธใส่ใจในเรื่องที่สำคัญ ๆ เหล่านั้นน้อยมาก แล้วก็มัวไปเน้นในด้านพิธีกรรมกันมากเกินไป อย่างไรก็ตามจะต้องเข้าใจว่าเรื่องพิธีกรรมนั้นไม่ใช่ว่าไม่สำคัญ ในบางโอกาสเราน่าจะพูดกันถึงเรื่องพิธีกรรมให้ชัดเจนไปว่า เราควรปฏิบัติต่อมันอย่างไร อย่างน้อยก็จะได้นำสิ่งที่ปรากฏอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ เพื่อเป็นสื่อนำเข้าสู่สิ่งที่สำคัญยิ่งขึ้นไป ถ้าเรามองว่าย่ำมาวุ่นวายในเรื่องพิธีกรรมนี้เลยไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาแล้ว เลยไม่เอาใจใส่ก็อาจจะทำให้พลาด ในเมื่อมันเป็นของมีอยู่ปรากฏอยู่ก็ต้องทำให้มันถูกต้อง ถ้าเราเข้าใจความหมายถูกต้องและปฏิบัติให้ถูก ทำด้วยความรู้ความเข้าใจ มันก็จะป็นสื่อนำเข้าสู่สิ่งที่ถูกต้องยิ่งขึ้น จนถึงสิ่งที่ป็นหลักการของพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว เพราะฉะนั้นพิธีกรรมนี้ถ้าเข้าใจถูกต้องและปฏิบัติถูกต้อง ก็จะกลับนำเข้าสู่พระพุทธศาสนาได้ดี หลายคนบอกว่าพระพุทธศาสนาเสื่อมจนเหลือแต่พิธีกรรม ที่นี้เรามองพลิกกลับเสียใหม่ว่า พระพุทธศาสนายังเหลือพิธีกรรมอยู่ ก็ยังแสดงว่ายังไม่หมดไปเสียทีเดียว ยังคงเหลือพิธีกรรมเป็นรูปแบบอยู่ ตามธรรมดาที่รูปแบบต้องมีเนื้อหาสาระจึงจะถูกต้อง เมื่อเหลือแต่รูปแบบไม่มีเนื้อหาสาระก็ไม่มีคามหมายอะไร เหมือนกับคนถ้ามีแต่ร่างกายก็คือศพ เมื่อไม่มีจิตใจก็ตายแล้วเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นพิธีกรรมในแง่หนึ่งก็เหมือนที่มันหรือปรากฏสุดท้ายของพระพุทธศาสนา ทำไมเราไม่อาศัยปรากฏสุดท้ายนี้ เป็นหลักเป็นที่ตั้งให้ดีแล้วเดินหน้าต่อไปอีกพิธีกรรมนี้มีประโยชน์หลายอย่าง พิธีกรรม แปลว่าการกระทำที่เป็นพิธี ก็เป็นวิธีที่จะให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือการกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ คำว่า พิธี ก็แผลงมาจากคำว่า วิธี นั่นเอง แต่มาในภายหลัง คำว่าพิธีมีความหมายเลื่อนรางและคลาดเคลื่อนไปก็เหมือนกับสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นอนิจจังเช่นเดียวกัน

ศิราพร จิตะฐาน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2549: 6-9) ระบุว่าศาสนาประกอบด้วยความเชื่อและพิธีกรรม ครอบคลุมความเชื่อและพิธีกรรมแบบต่าง ๆ ไม่เฉพาะเจาะจงแต่ศาสนาใหญ่ ๆ ของโลกเท่านั้น แต่จะรวมถึงพิธีกรรมใด ๆ ก็ตามที่เข้าข่ายและมีบทบาทในฐานะที่ตอบสนองความต้องการทางจิตใจของคนในสังคม และในฐานะที่เป็นกลไกของสังคมในแง่ที่สัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ ของสังคม ระบบศาสนาหนึ่ง ย่อมต้องประกอบไปด้วยส่วนที่เป็นความเชื่อ ปรัชญา แนวคิดหลักธรรมคำสอนซึ่งเป็นส่วนนามธรรม และอีกส่วนหนึ่งคือส่วนที่เป็นพิธีกรรมซึ่งเป็นรูปธรรมหรือเป็นการทำให้ความเชื่อนั้นเป็นรูปธรรม จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งเสียมิได้ มนุษย์เชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติบางอย่างซึ่งเรามองไม่เห็น แต่มีอิทธิฤทธิ์บันดาลให้

เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ ดังนั้น มนุษย์จึงเชื่อว่าพิธีกรรมจะเป็นกลวิธีที่ใช้ในการต่อรอง หรือควบคุมอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นให้คล้อยตามให้เกิดสิ่งต่างตามที่มนุษย์ร้องขอหรือต้องการ พิธีกรรมจึงเป็นสื่อและเป็นวิธีการสำคัญที่มนุษย์ใช้สื่อสารและต่อรองกับอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น เมื่อกระบวนการทางพิธีกรรมได้กระทำจนสำเร็จแล้วก็จะยังความมั่นใจให้มนุษย์มากขึ้น เพราะพิธีกรรมเป็นหลักประกันว่าสิ่งที่มนุษย์ต้องการ ได้ส่งผ่านหรือสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผู้ที่มีอำนาจให้เป็นไปตามการร้องขอนั้น ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือพิธีกรรมเป็นระบบที่ทำให้ศาสนาครบวงจร หากระบบศาสนาเมืองค์ประกอบ 2 ส่วน คือความเชื่อและพิธีกรรม พิธีกรรมก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ความต้องการหรือความเชื่อนั้นบรรลุผล เพราะพิธีกรรมคือสิ่งที่ป็นรูปธรรมจับต้องได้ พิธีกรรมสร้างบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ เพราะมีผู้ประกอบพิธีทางศาสนา ซึ่งอาจเป็นพระพราหมณ์ หมอธรรม คนทรง หมอผี ซึ่งเราเชื่อว่าเป็นผู้มีอำนาจในการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติหรือพระผู้เป็นเจ้า เช่น ในสังคมพุทธศาสนาเรามีความเชื่อเรื่องบุญกรรม ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพลังที่กำหนดวิถีชีวิตของคนเรา เราจึงมีความคิดในเรื่องการสะสมบุญด้วยการทำบุญ ทำกรรมดี ความเชื่อเรื่องบุญกรรม มิได้มีอยู่ลอย ๆ และจะไม่เกิดอะไรขึ้นเลยถ้าไม่มีกรรมหรือการกระทำที่จะเป็นการสร้างบุญ ในทางพุทธศาสนาการทำบุญหรือสะสมบุญทำได้หลายวิธี เช่น ใ้บาตร ทำสังฆทาน ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ฟังเทศน์มหาชาติ เป็นต้น เหล่านี้เป็นพิธีกรรมที่เมื่อชาวพุทธได้ทำขึ้นจะเกิดความรู้สึกว่าสบายใจและได้บุญ เพราะในองค์ประกอบของพิธีกรรม ซึ่งมีพระเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม มิเรเป็นผู้ร่วมประกอบพิธี มิเครื่องประกอบพิธี ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่เป็นรูปธรรมและยืนยันกับเราว่าเราได้บุญ พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการสวดเพื่อเปลี่ยนการกระทำของเราให้เป็นบุญ ในการทำบุญใด ๆ ก็ดีเราจึงต้องทำบุญกับพระ เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย เราต้องเชิญพระมาทำพิธี เพราะพระเป็นผู้สวดมนต์และเป็นสื่อกลางให้บุญที่เราทำถูกถ่ายทอดหรือนำไปถึงผู้ตายได้ พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรมเพื่อทำให้เกิดบุญแก่ผู้ที่ประกอบพิธีกรรม ซึ่งทั้งหมดนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องบุญกรรมในพุทธศาสนา ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อที่มนุษย์เป็นผู้คิดขึ้น อำนาจเหนือธรรมชาติมีอยู่เพราะมนุษย์เชื่อว่ามิอยู่ ในเมื่อมนุษย์มีความเชื่ออันนี้ มนุษย์ก็พยายามถ่ายทอดความเชื่อนี้ต่อไปต่อคนรุ่นหลัง ในการถ่ายทอดความคิดความเชื่อ พิธีกรรมเป็นกลวิธีสำคัญที่ใช้ในกระบวนการสืบทอด (Transmission) ในสังคมที่นับถือสัตว์เป็นบรรพบุรุษหรือเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม (Totem) เช่น ในสังคมที่นับถือเสือดาว ทุก ๆ ปีต้องมีคนในกลุ่มจะแต่งตัวเหมือนเสือดาวในพิธีกรรมจะมีการรำรำ การเดิน การร้องเหมือนอย่างเสือดาวเพื่อย้ำการสืบทอดความคิดให้กับคนในกลุ่มว่าเราเป็นเสือดาว การประกอบพิธีกรรมจึงเป็นการสืบทอดความคิดความเชื่อในแง่พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นและจะต้องทำอยู่เสมอ ๆ เพื่อเป็นการตอกย้ำและ

ถ่ายทอดความเชื่อ ถ้าไม่มีพิธีกรรมก็หมายถึงไม่มีความเชื่อนั้นต่อไปอีก เดอร์ไคม์ (Durkheim) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสกล่าวว่า “ถ้าไม่มีพิธีกรรมพระเจ้าก็ตาย ถ้ายังมีพิธีกรรมพระเจ้าก็ยังมีอยู่” ทั้งนี้เพราะพระเจ้าจะมีอยู่ก็ต่อเมื่อคนเชื่อว่าพระเจ้ายังมีอยู่ และการประกอบพิธีกรรมเป็นการสืบทอดความเชื่อนั้น

พรศิลป์ รัตนชูเดช (2551: 15-20) ระบุว่าประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมล้านนาซึ่งมีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก อาจกล่าวย้อนไปถึงสมัยแรกเมื่อพระนางจามเทวีได้อพยพไพร่พลจากเมืองละโว้หรือลพบุรี ขึ้นมาตั้งอาณาจักรหริภุญชัยขึ้นที่ดินแดนภาคเหนือของประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 1310 นั้น พระนางได้นำพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สืบมาจากครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชส่งพระธรรมทูตมาเผยแผ่ในสุวรรณภูมิติดตามมาด้วย แต่ก็มีคติแบบมนตรยานหรือวัชรยานที่อาณาจักรขอมหรือกัมพูชานิยมนับถือปะปนอยู่บ้าง เนื่องจากสมัยนั้นอาณาจักรกัมพูชาได้แผ่อำนาจการปกครองมาถึงเมืองลพบุรีเป็นเวลานานพอสมควรแล้ว ดังนั้นพิธีกรรมในคติพุทธศาสนาแบบเถรวาทเจือปนด้วยวัชรยานจึงเริ่มปรากฏขึ้นมาตั้งแต่สมัยหริภุญชัยเป็นต้นมา ต่อมาภายหลังพระเจ้ามังรายได้แผ่อำนาจลงมาจากแคว้นโยนกแล้วยึดครองอาณาจักรหริภุญชัยได้เมื่อ พ.ศ.1824 หลังจากนั้นถึงสถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้นมาโดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีและรับถ่ายทอดความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมตลอดถึงพระพุทธศาสนาจากหริภุญชัยมาประพุดติปฏิบัติ ภายหลังได้รับเอาพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้ามาเพิ่มเติมด้วย ทำให้พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น แต่ชาวล้านนาเดิมมีความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ตามธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่าการถือผี เมื่อเข้ามานับถือพระพุทธศาสนาก็นับเอาการนับถือผีเข้ามารวมด้วย เพราะทางพระพุทธศาสนาก็ออมรับว่ามีภพภูมิเหล่านี้และสามารถให้คนแก่ผู้นับถือได้จริงในระดับโลกียะ ดังนั้น พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีจึงเข้ามาปะปนกับพิธีกรรมฝ่ายพุทธบ้างเป็นครั้งคราว ส่วนพิธีกรรมของพราหมณ์ก็มีอยู่บ้างเหมือนกัน โดยน่าจะติดตามมาจากไพร่พลชาวละโว้สมัยแรกก่อตั้งอาณาจักรหริภุญชัยเป็นต้นมา แต่พิธีกรรมฝ่ายถือผีและฝ่ายถือพราหมณ์ไม่มีความสำคัญเท่ากับพิธีกรรมฝ่ายพุทธ

1) ประเภทของพิธีกรรมล้านนา อาจจำแนกโดยทั่วไปได้ 2 ประเภท คือ

(1) พิธีกรรมฝ่ายวัด เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง และมีพระภิกษุสงฆ์เป็นหลักสำคัญในการประกอบพิธี เช่น พิธีทอดกฐิน พิธีบรรพชาอุปสมบท พิธีสร้างพระพุทธรูป พิธีทำบุญถวายทานให้ผู้ตาย เป็นต้น

(2) พิธีกรรมฝ่ายบ้าน เป็นพิธีกรรมทางฝ่ายโลก คือเกี่ยวกับฆราวาส ซึ่งบางครั้งฆราวาสจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมโดยลำพัง หรือประกอบพิธีกรรมร่วมกับพระสงฆ์

โดยจัดแบ่งหน้าที่การประกอบพิธีกรรมตามความเหมาะสม เช่น พิธีเข้าอินทิล (พิธีบูชาหลักเมือง) พิธีสังเคราะห์ (สะเดาะเคราะห์) พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ (ผีรักษาต้นน้ำลำธาร) พิธีสร้างเรือน พิธีศพ เป็นต้น

2) หลักการและวิธีประกอบพิธีกรรม

หลักการและการประกอบพิธีกรรมฝ่ายวัด ซึ่งมีพระภิกษุสงฆ์เป็นหลักสำคัญนั้น ถือว่าเป็นพิธีสำคัญจะต้องให้พระสงฆ์มีอายุพรรษามากระดับเถระหรือมหาเถระซึ่งเรียกว่า “ครูบา” เป็นประธานประกอบพิธีกรรม เช่น พิธีสร้างพระพุทธรูป พิธีสวดถอนอุบาทว์ โดยมีผู้ช่วยฝ่ายฆราวาสที่ผ่านการบวชเรียนเป็นภิกษุมาแล้วซึ่งเรียกว่า “หนาน” ทำหน้าที่เป็นมรรคนายก กล่าวคำอาราธนาศีล อาราธนาธรรม หรือถวายเครื่องไทยทาน ตลอดจนทำหน้าที่อื่น ๆ ที่ไม่เหมาะสมแก่สมณะวิสัยจะควรทำ ถ้าเป็นพิธีสำคัญของส่วนรวมนิยมให้หนานที่สูงอายุและเชี่ยวชาญในพิธีกรรมเรียกว่า “ป้อจารย์” (พ่ออาจารย์) หรือ “ปู่จารย์” (ปู่อาจารย์) เป็นผู้ทำหน้าที่นี้ และเมื่อเสร็จพิธีแล้วมีการถวายเครื่องไทยทานกับรับพรจากพระภิกษุสงฆ์ ก็จะต้องจัดสิ่งของคล้ายเครื่องไทยทานแต่สมควรแก่ฆราวาสบริโภคใช้สอยให้แก่พ่ออาจารย์เพื่อบูชาคุณเป็นการปิดท้ายพิธี และพ่ออาจารย์จะกล่าวคำให้พรเป็นภาษาบาลีโดยฆราวาสผู้มาร่วมพิธีไม่ต้องกรวดน้ำเหมือนตอนรับพรจากพระ

สำหรับพิธีกรรมฝ่ายวัดธรรมดาทั่วไป เช่น พิธีถวายภัตตาหารหรือเครื่องไทยทาน อุทิศให้กับผู้ตายพิธีสวดถอนอุบาทว์ทั่วไปที่ใช้พระภิกษุเพียง 4 รูป เป็นต้น อาจไม่จำเป็นต้องใช้พระภิกษุที่แก่พรรษาก็ได้ ขอให้สวดมนต์ทำพิธีและกล่าวให้พรถูกต้องก็ใช้ได้แล้ว ส่วนพ่ออาจารย์ก็ไม่จำเป็นต้องมีหลักการประกอบพิธีฝ่ายบ้าน เช่น พิธีเข้าอินทิล (บูชาหลักเมือง) เป็นพิธีฝ่ายวัด ผสมพิธีฝ่ายบ้าน คือมีการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ต่าง ๆ ในมงคลพิธีที่จัดไว้ โดยมีพ่ออาจารย์ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วย ส่วนในตอนทำพิธีเช่นสังเวทเพาอารักษ์ดวงวิญญาณต่าง ๆ ที่รักษาบ้านเมืองนั้น พ่ออาจารย์จะเป็นเจ้าพิธีกล่าวบูชาถวายเครื่องสังเวทโดยไม่มีพระสงฆ์มาเกี่ยวข้องในพิธีกรรมปลูกเรือนยกเสาเอก พิธีกรรมสังเคราะห์สืบชะตาผู้ป่วยหนักหรือมีเคราะห์ร้ายเหล่านี้เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวพ่ออาจารย์เท่านั้นจะเป็นผู้ประกอบพิธี คัมภีร์พิธีกรรมของพ่ออาจารย์จะบันทึกลงในพับสา (สมุดข่อย) โดยไม่บันทึกลงในคัมภีร์ใบลาน ซึ่งถือว่าเป็นของสูงที่ใช้สำหรับจารึกพระธรรมกับพิธีกรรมฝ่ายวัดเท่านั้น และเมื่อเสร็จพิธีแล้ว เจ้าภาพจะมอบเงินบูชาครูเป็นการตอบแทนแก่พ่ออาจารย์ รวมทั้งค่าจัดเตรียมเครื่องบูชาที่ใช้ในพิธีตามจำนวนที่ตกลงกันไว้ โดยไม่มีการมอบเครื่องบูชาคุณแบบไทยทานเหมือนกับที่ทำพิธีในฝ่ายวัด ทั้งพ่ออาจารย์ก็จะไม่มีการกล่าวคำให้พรด้วย ในการประกอบพิธีกรรมทั่วไป พ่ออาจารย์จะนุ่งห่ม

ชุดธรรมคาถาคู่สุภาพ แต่ถ้าเป็นพิธีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับบ้านเมืองและคนหมู่มากก็จะนุ่งห่มขาวสวมลูกประคำ ถือพานวางพับสาครัมภีร์พิธีกรรม

3) วิธีประกอบพิธีกรรม

ถ้าหากเป็นพิธีฝ่ายวัดจะต้องมีการเริ่มต้นด้วยการไหว้พระและสมาทานศีลอย่างไม่อาจควั่นได้ พิธีกรรมที่สำคัญทุกอย่าง เช่น การทำบุญฉลองใหญ่เป็นเวลา 3-7 วัน ที่เรียกว่า “ปอยหลวง” หรือพิธีกรรมก่อสร้างศาสนวัตถุ ศาสนสถาน ตลอดจนอาคารบ้านเรือน เหล่านี้เป็นต้น จะต้องเริ่มต้นพิธีบูชาเทวดา 6 องค์ มีพระอินทร์ ท้าวจตุรหาราชาทั้ง 4 และแม่ธรณี เพื่อบอกกล่าวขออนุญาตกระทำการ โดยพ่ออาจารย์จะเป็นผู้ทำพิธีซึ่งเรียกเป็นภาษาล้านนาว่า “ขึ้นท้าวทั้ง 4” ถือเป็นมาตรการหลักในการประกอบพิธีกรรมล้านนาเป็นส่วนมากในกรณีที่จะไม่ต้องประกอบพิธีนี้ก็คือพิธีกรรมที่ประกอบให้เอกชนเป็นการเฉพาะ เช่น พิธีกรรมส่งเคราะห์ผู้ป่วย พิธีส่งเคราะห์เรือน เป็นต้น

4) วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีกรรม

พิธีกรรมล้านนาอาจจำแนกได้ว่ามีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการดังนี้คือ

- (1) เพื่อให้เกิดสิริมงคลและบุญกุศลแก่ตนเองและบ้านเมือง เช่น การประกอบพิธีกรรมการสร้างพระพุทธรูป พิธีกรรมเข้าอินทิล เป็นต้น
- (2) เพื่อขจัดอัปมงคลและบรรเทาบาปกรรมให้แก่ตนเองและบ้านเมือง เช่น พิธีกรรมสืบชะตาเมือง พิธีสวดถอนศาสนวัตถุและศาสนสถาน เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ เพื่อทำการรื้อถอนหรือบูรณะก่อสร้างขึ้นมาใหม่
- (3) เพื่อบำรุงขวัญให้เกิดกำลังใจแก่ตนเองและบ้านเมือง เช่น พิธีกรรมส่งเคราะห์ให้คนป่วย พิธีกรรมยกเสาเอกเมื่อจะสร้างเรือนหรืออาคารสถานที่อันเป็นสาธารณประโยชน์

การผสมผสานพิธีกรรมพุทธและพิธีกรรมอื่น ๆ พิธีกรรมล้านนาโดยทั่วไปแล้วจะมีพิธีกรรมพุทธเป็นหลักสำคัญ โดยเฉพาะพิธีกรรมฝ่ายวัด ซึ่งจะมีภิกษุสงฆ์เป็นหลักสำคัญอย่างจะขาดเสียมิได้ พิธีกรรมที่มีความสำคัญรองลงมาก็คือพิธีกรรมฝ่ายนั้บถือผี อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่าไทไทย ก่อนที่จะมาพบและนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งพิธีกรรมประเภทนี้จัดอยู่ในพิธีกรรมฝ่ายบ้าน พิธีกรรมของพราหมณ์ได้เข้ามาปรากฏอยู่ล้านนาโดยมีอิทธิพลน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับพิธีกรรมความเชื่อแบบพุทธและถือนผี ทั้งนี้ เพราะชาวล้านนาให้ความนับถือน้อยของพระพุทธศาสนาอยู่ในฐานะสูงสุด ดังจะเห็นได้ว่าปูชนียวัตถุและปูชนียสถานที่ชาวล้านนานับถือนูชาว่ามีความศักดิ์สิทธิ์เป็นของคู่บ้านคู่เอง ล้วนแต่เป็นพระพุทธรูป พระพุทธรบาท พระธาตุเจดีย์ อันเกี่ยวเนื่องอยู่ในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น มิใช่เป็นหอผีหรือเทวรูปพราหมณ์องค์ใด

พิธีกรรมฝ่ายพุทธก็นับถือพระสงฆ์เป็นหลักในการประกอบพิธี โดยมีฆราวาสผู้ผ่านการบวชเรียนมาแล้วเรียกว่าพ่ออาจารย์เป็นผู้ช่วย คติการนับถือผีเป็นที่นิยมบูชารองถัดมา ดังเช่นชาวล้านนา นิยมตั้งหอผีเสื้อบ้าน ที่วัดก็นิยมตั้งหอผีเสื้อวัด ที่ภูเขาค้นน้ำลำธารก็เชื่อว่ามีผีขุนน้ำ ที่เหมืองฝาย กักน้ำก็เชื่อว่ามีผีรักษาฝาย ฯลฯ ซึ่งผีเหล่านี้จะได้รับการเช่นสรวงสังเวชอยู่เป็นประจำเรียกว่า “เลี้ยงผี” อย่างน้อยปีละครั้งเป็นปกติ การผสมผสานระหว่างพิธีกรรมฝ่ายพุทธกับพิธีกรรมนับถือผี บางครั้งก็มีเห็นน้อย เช่น พิธีกรรมบรรพชาอุปสมบท พิธีกรรมตั้งธรรมหลวง (เทศน์มหาชาติ) บางครั้งก็มีให้เห็นชัด เช่น พิธีกรรมบอกกล่าวผีเสื้อวัดให้รับรู้เมื่อทางวัดจะจัดงานบุญที่สำคัญซึ่งมีคนมาร่วมเป็นจำนวนมาก ผีเสื้อวัดจะได้ช่วยจัดอุปสรรคอันตรายมิให้มารบกวนงานบุญและพิธีกรรมที่ทางวัดจัดขึ้น

พิธีกรรมทางบ้านจะเห็นค่อนข้างชัดเจนถึงอิทธิพลของการนับถือผีและอำนาจที่เหนือกว่าของพระพุทธศาสนาเข้าไปครอบงำ ดังเช่นพิธีกรรมการเข้าอินทิล ซึ่งต้นกำเนิดมาจากการนับถือผีแท้ ก็ยังต้องนิมนต์พระสงฆ์เข้ามาร่วมเจริญพุทธมนต์ ทั้งสถานที่ตั้งของเสาอินทิลก็ต้องอยู่ในเขตวัด เมื่อประชาชนหลังไหลเข้ามาร่วมพิธีกรรมเพื่อบูชาเสาอินทิลก็ต้องเข้าไปไหว้พระพุทธรูปในวัดด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น พิธีกรรมฝ่ายบ้านหลายอย่างเป็นคติถือผีล้วน ๆ อย่างชัดเจน เช่น พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีเลี้ยงผีเหมืองฝาย ซึ่งมีการเช่นสรวงบูชาผีโดยตรง ทำให้พระสงฆ์ไม่อาจมีช่องว่างเข้าไปร่วมพิธีกรรมเช่นนี้ได้ แต่กระนั้นฆราวาสผู้เป็นหลักในการประกอบพิธีต้องเป็นพ่ออาจารย์ผู้ผ่านการบวชเรียนมาแล้วเท่านั้น

พิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์แทบไม่ปรากฏบทบาทสำคัญมากในพิธีกรรมล้านนา พิธีกรรมขึ้นท้าวทั้ง 4 ที่เคยกล่าวมาแล้วมีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องกระทำก่อนการประกอบพิธีกรรมสำคัญอื่น ๆ คิดตามมา เป็นการบูชาเทวดาในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เทวดาในคติพราหมณ์ บันทึกทางประวัติศาสตร์ล้านนาไม่เคยกล่าวถึงว่าราชธานีเมืองเชียงใหม่เคยสร้างเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ หรือมีตำแหน่งพระมหाराชครูพราหมณ์ประจำราชสำนักดังเช่นที่ปรากฏไว้ในราชสำนักประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา พิธีกรรมที่ต้องอาศัยฆราวาสเป็นผู้ประกอบพิธีนั้น ทางล้านนานิยมใช้พ่ออาจารย์ที่มีฐานะเป็นอุบาสก ในขณะที่ทางอาณาจักรอยุธยาจะนิยมใช้พราหมณ์ พิธีกรรมของพราหมณ์ที่ปรากฏให้เห็นค่อนข้างชัดเจนในล้านนา ได้แก่ พิธีกรรมสังเคราะห์ด้วยการบูชาเทวดานพเคราะห์ 9 องค์ แต่แล้วในบทสวดมนต์บูชาเหล่านี้ก็ถูกรวบงำด้วยอิทธิพลของพระพุทธศาสนา โดยระบุว่าเทวดานพเคราะห์ทุกพระองค์ล้วนได้สำเร็จโศดาบันเป็นอริยะบุคคลขึ้นต้นในพระพุทธศาสนา ณ สถานที่ตามเมืองต่าง ๆ แล้วทั้งสิ้น

5) การสืบทอดพิธีกรรมในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

พิธีกรรมล้านนาฝ่ายวัดและฝ่ายบ้านซึ่งเป็นที่นิยมยึดถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย

ในสมัยราชวงศ์มังรายครั้งอดีต ปัจจุบันนี้พิธีกรรมบางอย่างได้ล้มเลิกไป ไม่มีการปฏิบัติสืบทอด ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากความเจริญทางเทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่ สภาพแวดล้อมและเงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนไป ค่านิยมทางวัตถุมิกระแสรุนแรงยิ่งกว่าค่านิยมทางจิตใจอันเป็นนามธรรม ทำให้เห็นพิธีกรรมเหล่านี้เป็นเรื่องงมงาย ไร้สาระ น่าขบขัน และไม่เอื้อประโยชน์ตอบแทนเป็นเงินทองวัตถุสิ่งของด้วยประการทั้งปวง ถ้าจะมีการยึดถือปฏิบัติกันอยู่บ้างก็จะหลงเหลืออยู่ในกลุ่มบางคนที่มีใจศรัทธาต่อพิธีกรรมเหล่านี้อยู่ ซึ่งนับวันจะลดน้อยหรือหมดไป หรือยึดถือปฏิบัติอยู่ในสังคมชนบทอันห่างไกลที่การพัฒนาทางวัตถุยังไม่เจริญเต็มที่ ยกตัวอย่างเช่นพิธีกรรมสู่ขวัญควาย ซึ่งคนยุคใหม่อาจจะเห็นเป็นเพียงสัตว์ใช้แรงงานที่ไม่รู้ภาษาคน หรือปัจจุบันนี้ก็หาควายที่จะมาทำพิธีได้ยาก เนื่องจากชาวนาไม่นิยมเลี้ยงควายไว้ได้อีกต่อไป โดยจะใช้รถไถมาทำงานแทน เพราะให้ผลดีกว่า พิธีกรรมขอขมาหอเอือน (ขอขมาบ้านเรือน) รวมทั้งข้าวของเครื่องใช้ในบ้าน ตามทัศนะของคนยุคใหม่อาจจะเห็นว่าเป็นเรื่องเพ้อเจ้อ งมงาย เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงวัตถุไม่มีจิตใจ พิธีกรรมทานหัวหิงพระเจ้า (ถวายผืนผิงพระประธาน) ที่เป็นอุบายให้ชาวบ้านเข้าไปตัดไม้มาถวายวัดในยามฤดูหนาว เพื่อให้พระภิกษุสามเณรใช้ผิงไฟและต้มน้ำอาบ ปัจจุบันนี้ถูกห้ามเพราะถือว่าเป็นการตัดไม้ทำลายป่า และการก่อไฟผิงเป็นการสร้างมลภาวะแก่สภาพแวดล้อม น้ำอุ่นอาจดื่มได้ง่ายโดยใช้ไฟฟ้า หรือแก๊ส

พิธีกรรมบางอย่างยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาในรูปแบบของการอนุรักษ์ ประเพณีดั้งเดิมเอาไว้มิให้สูญไปโดยรวดเร็ว เช่นพิธีตั้งธรรมหลวง (เทศน์มหาชาติ) ซึ่งมหาชนในสมัยโบราณนิยมหลังไถลไปร่วมพิธีกรรมอย่างเนืองแน่นเพราะเชื่อว่าจะได้บุญที่ทำให้เกิดสมัยพระศรีอาริยะ แต่ปัจจุบันมีเพียงผู้สูงอายุจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่ไปร่วมพิธี ส่วนคนรุ่นหนุ่มสาวมีน้อย เพราะรู้สึกว่าการฟังไม่ค่อยรู้เรื่องทำให้เสียเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ ทั้งเรื่องยุคพระศรีอาริยะก็ยากแก่การพิสูจน์ให้เห็นได้จึงไม่อยากจะเลื่อมใส

แต่พิธีกรรมหลายอย่างยังคงได้รับการปฏิบัติกันอย่างเข้มแข็งโดยคณะสงฆ์ร่วมกับประชาชนผู้ศรัทธา โดยบางส่วนอาจมีการประยุกต์ปรับเปลี่ยนไปบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และยุคสมัย ในส่วนที่ไม่ใช่หลักสำคัญและใช้แทนกันได้ เช่นพิธีกรรมสร้างพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษก พิธีกรรมสืบชะตาเมือง พิธีส่งเคราะห์คนป่วย พิธีสวดถอนจิต (อุบาทว์อาถรรพ์) ที่เกิดขึ้นในสถานที่ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น

เป็นที่น่าเชื่อได้ว่าพิธีกรรมล้านนาที่สำคัญหลายพิธีจะยังคงได้รับการปฏิบัติสืบทอดต่อไป เพราะยังมีประโยชน์ช่วยจรรโลงสังคมล้านนา トラบที่ภาษาพูดแบบล้านนายังไม่เลื่อมสูญ ในขณะที่พิธีกรรมบางอย่างอาจจะถูกประยุกต์ปรับเปลี่ยนไปบ้างตามกาลสมัย และพิธีกรรมบางอย่างอาจเลื่อมไปตามกาลเวลา

1.1.3 แนวคิดเรื่องการขัดเกลาทงสังคม

<http://www.panyathai.or.th/> การขัดเกลาทงสังคม (Socialization) และจากพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (2542: 370) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กระบวนการทางสังคมกับจิตวิทยาซึ่งเป็นผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการ เด็กที่เกิดมาจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้มีความเป็นคน โดยแท้จริงสามารถอยู่ร่วมและมีความสัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างราบรื่น

การขัดเกลาทงสังคม Theodorson (1990: 103) ระบุว่าหมายถึง กระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมย่อยของคนในสังคมหรือกลุ่มสังคม รวมถึงพฤติกรรมและการกระทำที่จะต้องแสดงตามสภาพและบทบาทที่เปลี่ยนไป

การขัดเกลาทงสังคม Popenoe (1990: 126) ระบุว่าหมายถึง กระบวนการของคนในสังคมในการกระทำระหว่างกันทางสังคม การได้รับรูปแบบของบุคลิกภาพ (Personality) และการเรียนรู้ (Learning) การดำเนินวิถีชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ จากสังคมและกลุ่ม

คำที่มักใช้ในความหมายเดียวกัน คือ สังคมการณ์ สังคมประกิจ การอบรมเรียนรู้ทางสังคม การทำให้เหมาะสมแก่สังคม เป็นกระบวนการสังคมกับทางจิตวิทยา ซึ่งมีผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการ เด็กที่เกิดมาจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ของสังคม สามารถอยู่ร่วมและมีความสัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างราบรื่น ทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงสภาพตามธรรมชาติเป็นมนุษย์ผู้มีวัฒนธรรม มีสภาพต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่น

โดยสรุปแล้วการขัดเกลาทงสังคม คือ การเรียนรู้ของสมาชิกในสังคมทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพตามความต้องการของสังคม

แนวคิดเรื่องการขัดเกลาทงสังคม

การขัดเกลาทงสังคม (Socialization) เป็นกระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ทักษะ บุคลิกภาพของสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นไปทั้งทางตรงและทางอ้อม มนุษย์ไม่มีความรู้เรื่องวัฒนธรรมติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด เช่น การใช้ภาษาพูด มารยาททางสังคม เป็นต้น การขัดเกลาทงสังคมจึงเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรม ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมและสามารถปฏิบัติตัวให้เข้ากับสังคมให้ถูกต้อง สังคมไทยมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณี ความเป็นอยู่มาเป็นเวลานานจนซึมซับเข้าไปโดยที่เกือบจะไม่มีมีการแปรสภาพวัฒนธรรมนั้น โดยมีครอบครัวเป็นสถาบันที่ถ่ายทอดวิถีการดำรงชีวิตทุกอย่าง แยกลักษณะตามวัยและเพศของบุคคลอย่างชัดเจน เช่น ผู้ชายเน้นการใช้แรงงานไม่ว่าจะเป็นการทำไร่ ทำนา และงานจักสาน ส่วนผู้หญิงจะเน้นหรือให้ความสำคัญเกี่ยวกับงานเย็บปักถักร้อย ครัวมารยาท การทำอาหาร การปรนนิบัติดูแลคนในครอบครัว พ่อแม่พี่น้อง สามี ญาติ เป็นต้น วัฒนธรรมและศิลปะหลาย

ประการล้วนแล้วแต่เกิดจากการซึมซับเข้าไปโดยไม่มีการแปรสภาพวัฒนธรรมนั้นรุ่นต่อรุ่น แนวคิดนี้แสดงให้เห็นถึงพลังในเชิงอนุรักษ์ของสังคม โดยพัฒนามาเป็นเสถียรภาพสูง ไม่เปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงน้อย จึงทำให้มองเห็นภาพสังคมอยู่ได้ตามแบบฉบับเดิม วิธีการจัดেলাทางสังคมทำได้ 2 ทาง คือ

1) การจัดেলাทางสังคมโดยตรง คือ การสั่งสอนและฝึกอบรมโดยพ่อแม่ และครูอาจารย์ ทำให้เด็กปฏิบัติตามที่สังคมคาดหวัง

2) การจัดেলাทางสังคมโดยทางอ้อม เช่น การฟังอภิปราย ปาฐกถา การอ่านหนังสือตามห้องสมุด การฟังวิทยุ การดูโทรทัศน์ การดูภาพยนตร์ การเข้ากลุ่มเพื่อน ทำให้เกิดการปรับตัวและพัฒนาบุคลิกภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดেলাทางสังคมที่สำคัญ มี 3 แนวดังนี้

1) การจัดেলাทางสังคม เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมระหว่างคนรุ่นหนึ่ง กับคนอีกรุ่นหนึ่ง (*Socialization as Enculturation*) แนวคิดนี้มองว่าบุคคลรับเอาวัฒนธรรมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกของตนอย่างตรงไปตรงมาโดยอัตโนมัติ เพราะเกิดขึ้นจากการรับรู้ ซ้ำ ๆ ซาก ๆ เป็นเวลานานจนซึมซับเข้าไป โดยที่เกือบจะไม่มีใครแปรสภาพวัฒนธรรมนั้น ๆ เลยนัยสำคัญของแนวคิดนี้ อธิบายได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

(1) การรับเอาวัฒนธรรมอย่างตรงไปตรงมาไม่มีปฏิกิริยาตอบโต้หรือกลั่นกรองวัฒนธรรมแต่อย่างใด (*Passive recipient*)

(2) วัฒนธรรมมีความมั่นคงถาวร (*Stable culture*) คงเส้นคงวา (*Consistent content*) ไม่ขัดแย้งกัน

(3) กระบวนการจัดেলাทางสังคมมีความสัมพันธ์กับกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอื่น ๆ อย่างเป็นเหตุเป็นผลกัน แยกออกจากกันได้ยากและเกี่ยวพันการคงอยู่ของวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ

แนวคิดนี้มุ่งแสดงให้เห็นถึงพลังในเชิงอนุรักษ์ของสังคม โดยพัฒนามาจากวิชามานุษยวิทยา (*Anthropology*) ที่ศึกษาสังคมขนาดเล็ก มีเสถียรภาพสูง ไม่เปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงน้อย จึงทำให้มองเห็นภาพของการจัดেলাทางสังคมในรูปของกระบวนการซึ่งทำให้สังคมดำรงอยู่ตามแบบฉบับเดิม

2) การจัดেলাทางสังคมเป็นกระบวนการควบคุมแรงคลส่วนบุคคล (*Impulse control*) แนวคิดนี้มองว่ากระบวนการจัดেলাทางสังคม เป็นกระบวนการจำกัดขอบเขตแรงกระตุ้นทางธรรมชาติของบุคคลที่คิดตัวมาแต่กำเนิด ซึ่งหากปล่อยให้มีผลต่อพฤติกรรมโดย

ถ้าฟังแล้ว อาจทำให้เกิดความระส่ำระสายในสังคมได้ กระบวนการทางสังคมจึงทำหน้าที่หล่อหลอมให้บุคคลผันแปรพฤติกรรม ที่เกิดจากแรงกระตุ้นธรรมชาตินั้นไปในทางที่สังคมยอมรับได้

แนวคิดนี้มีที่มาจากทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psycho-analysis) ซึ่งมองว่ามนุษย์มีความต้องการทางธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งมีมาแต่กำเนิดก่อนที่จะมาเป็นสมาชิกของสังคม เช่น ความก้าวร้าวหรือค้นหาของบุคคล ซึ่งบุคลิกลักษณะนี้ ฟรอยด์ (Freud: นักทฤษฎีจิตวิเคราะห์) เรียกว่า “อภีอัตตา” (Super Ego)

แนวคิดนี้เชื่อว่าการควบคุมด้วยการขัดเกลาทางสังคมไม่ใช่จะทำให้กระทำได้ผลแก่ทุกคนเสมอไป แต่โดยเฉลี่ยแล้วสังคมประสบความสำเร็จในการป้องกันมิให้คนส่วนใหญ่ในสังคมแสดงออกซึ่งพฤติกรรม อันเกิดจากแรงกระตุ้นทางธรรมชาติส่วนบุคคล ซึ่งก่อให้เกิดความระส่ำระสายในสังคม

3) การขัดเกลาทางสังคมเป็นการเตรียมบุคคลเข้ารับบทบาทต่าง ๆ ในสังคม (Role Training) แนวคิดนี้มองว่ากระบวนการขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการของสังคมในอันที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลต้องปฏิบัติตามปทัสถาน (Norms) ของสังคม

ที่มาของแนวคิดนี้เกิดจากการมองว่าการที่สังคมจะดำรงโครงสร้างอยู่ได้ก็ด้วยการสรรหาบุคคลต่าง ๆ มาสวมบทบาทต่าง ๆ ในสังคมได้ บุคลิกลักษณะ (Personality) ของบุคคลและโครงสร้างทางสังคม (Social Structure) จึงเป็นระบบที่แยกต่างหากออกจากกัน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกลักษณะส่วนบุคคลกับโครงสร้างทางสังคมจึงอาจมีหลายแนวทาง โดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจะทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมให้สองระบบไปด้วยกันได้

ดังนั้น การขัดเกลาทางสังคมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมพฤติกรรมของบุคคล และเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลงของสังคม

พื้นฐานทางชีวภาพที่ทำให้เกิดการขัดเกลาทางสังคม

- 1) การปราศจากสัญชาตญาณของมนุษย์
- 2) การต้องพึ่งพาผู้อื่นยามเขาวัย
- 3) ความสามารถในการเรียนรู้
- 4) ภาษา

ความมุ่งหมายของการขัดเกลาทางสังคม

- 1) ปลุกฝังระเบียบวินัย
- 2) ปลุกฝังความมุ่งหวัง และแรงบันดาลใจ
- 3) สอนให้รู้จักบทบาทและทัศนคติต่างๆ

4) สอนให้เกิดความชำนาญหรือทักษะ

การอุบัติขึ้นมาแห่งตัวตน เมื่อใดก็ตามที่บุคคลยอมรับค่านิยมจากกลุ่มก็จะมีการเปลี่ยนแปลงบางอย่างเกิดขึ้นในตัวบุคคล การยอมรับค่านิยมเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดขึ้นแห่งตัวตน ซึ่งจะมีพร้อมกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

แนวคิดของ Mead อธิบายว่าตัวตนมี 2 ประการคือ

1) *ตัวตน I* คือ ตัวตนที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และกระฉับกระเฉง ตัวตนแบบนี้มักจะเกิดจากสังคมที่ให้อิสระภาพแก่บุคคลในการแสดงออกบ้างไม่เข้มงวดเกินไป ไม่ใช่ความต้องการของสังคม

2) *ตัวตน Me* คือ ตัวตนที่มีแต่ความเฉื่อย ไม่กระฉับกระเฉงว่องไว ไม่มีความคิดสร้างสรรค์เป็นตัวตนที่ชอบทำตามคำสั่ง ตัวตนแบบนี้มักเกิดจากกลุ่มที่ใช้ระเบียบกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัดในการฝึกอบรม

แนวคิดของ Freud แบ่งตัวตนเป็น 3 อย่าง คือ

1) *Id* เป็นตัวตนที่เกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณ และเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมตามธรรมชาติ ตัวตนแบบนี้เป็นส่วนของบุคลิกภาพที่อยู่ในจิตไร้สำนึก ทำให้คนรู้สึกโกรธ ยินดี หิว และความต้องการทางเพศ

2) *Ego* หรืออัตตา คือตัวตนที่เป็นส่วนของบุคลิกภาพที่ทำให้บุคคลรู้สึกรับรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นตัวประนีประนอมระหว่างความต้องการทางชีววิทยากับความต้องการทางสังคม

3) *Super-ego* เป็นส่วนที่กำหนดอุดมคติของบุคคล ตัวตนแบบนี้มีความหมายเท่ากับ ضمโนธรรมมักเกิดในสังคมที่มีการเน้นระเบียบวินัย

การขัดเกลาทางสังคมช่วยสร้างตัวตนขึ้นมา 3 อย่าง คือ

1) *ภาพเกี่ยวกับตัวตน (Self-image)* โดยอาศัยการปะทะสัมพันธ์กับคนอื่น และโดยอาศัยภาษา ทำให้บุคคลเกิดความคิดเกี่ยวกับตนเองว่าเป็น “ฉัน” (I) Cooley กล่าวว่า “พฤติกรรมของคนที่มีต่อบุคคลนั้นเป็นเหมือนกระจกเงาที่ช่วยให้มองเห็นตัวเองว่าเป็นใคร”

2) *ตัวตนในอุดมคติ (Ideal-self)* สร้างขึ้นจากทัศนคติที่คนอื่นมีต่อตน คนอาจสร้างภาพของสิ่งที่ควรจะเป็น เพื่อแสวงหาความรักและการรับรอง

3) *ตัวตนปฏิบัติการ (Ego)* เป็นสิ่งที่เราได้ทำไปในแต่ละวัน โดยได้รับการอบรมสั่งสอนจากพ่อแม่เพื่อมุ่งหวังให้เด็กควบคุมและพึ่งตนเองได้ ซึ่งเป็นช่วงสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการเป็นปัจเจกของตัวตน เช่น ความอดทน การมีระเบียบ การยอมรับ ผิด วัยที่จะเป็นต่อการขัดเกลาทางสังคมคือเด็ก และวัยรุ่น

องค์กรที่ทำหน้าที่จัดเกล้าทางสังคม

- 1) ครอบครัว
- 2) กลุ่มเพื่อน
- 3) สถานศึกษา
- 4) สำนักงานหรือองค์กรที่บุคคลสังกัดอยู่
- 5) สถาบันศาสนา
- 6) สื่อมวลชน

1.1.4 แนวคิดเชิงประวัติศาสตร์

"พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ๒๕๐๐ (ศิลปากร: ๒๕๕๐) "...เรื่องโบราณสถานนั้น เป็นเกียรติของชาติ อัฐเก่า ๆ แผ่นเดียวก็มีค่า ควรที่เราจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อุรุยาและกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย..."

โกวิท อนาคต (2538: 4-5) ระบุว่าในการสร้างสรรค์ศิลปกรรมไทยครั้งอดีต สาระสำคัญไม่ได้อยู่ที่ความพยายามจะให้ศิลปวัตถุเกิดขึ้น หากแต่แรงจูงใจมาจากศรัทธาใน พระศาสนา ถือเอาการสร้างสรรค์ศิลปะเป็นบุญกุศลในการจรจรโลงพระศาสนา นายช่างกระทำ อย่างสุดจิตสุดใจ ตอบสนองศรัทธาในเบื้องลึกโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการสร้างพระพุทธรูปประติมา ผลิตกับปัจจุบันนี้ที่กระบวนการสร้างเป็นไปภายใต้กลไกการตลาด ผลิตแบบอุตสาหกรรม หีบห่อ และลอกเลียนบางส่วนของแบบอย่างของบางยุคบางสมัยมาประสมประสานกันอย่างแค้น ๆ ตอบสนองความมั่งคั่งต่อความเข้าใจว่าพระพุทธรูปเป็นมเหศักดิ์ รูปเคารพที่มีวิญญาณของผู้นำ สิ่งอยู่ ทั้งอาจคลั้งคลอโขคลาญ คุณและโทษแก่ผู้คนได้ การกระทำเช่นนี้ไม่ก่อกำเนิดแบบอย่าง ศิลปกรรมใหม่ที่สะท้อนภูมิปัญญาของยุคสมัยอย่างเต็มภาคภูมิ

ครั้งอดีตนายช่างประติมากรรมนั้นแท้จริงคือวิปัสสิณ หรือผู้เจริญภาวนาในการ สร้างพระพุทธรูปประติมา กรรมวิธีในการสร้างกินช่วงเวลาตั้งแต่ นายช่าง และช่างผู้น้อย สมาทาน อุโบสถศีล เจริญสมาธิภาวนา จนเห็นพระพุทธรูปนิมิตติดตาตรึงใจ อันหมายถึง การเปลี่ยนแปลง กระบวนการเคมีชีวภาพในเรือนกายของนายช่าง จากสตรูรูปสู่สขุมรูป ลมปราณประณีต เหมาะแก่ งาน เป็นไปในกรรมันตภาพแห่งฉาน ความบริสุทธิ์ของกายและจิต วาสนาบารมีในธรรม ทั้งหมดนั้นคือจิตสำนึกแห่งปัจเจกอันเป็นตัวแทนแห่งยุคสมัยในการสร้างสรรค์เนรมิตศิลปกรรม พระพุทธรูปประติมาที่งามจับจิตตรึงใจ เป็นมิ่งเป็นขวัญเมือง จึงปรากฏเป็นมรดกล้ำค่าของประเทศไทย

ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปประติมาเป็นกรรมวิธีแห่งการหลอมรวมน้ำใจของชน ทุกชั้น พระพุทธรูปจึงเป็นเครื่องสะท้อนจิตสำนึกทางสังคมแห่งยุคสมัยได้อย่างเด่นชัด

แท้จริงรูปลักษณ์ของพระพุทธรูปอาจถูกพิจารณาได้หลายสถานะ ประการแรก โดยความเป็นรูปเคารพแทนองค์พระพุทธรเจ้า ทำที่นี้เป็นทำที่แห่งไสยศาสตร์ภายใต้ความเชื่อต่อมเหศักดิ์ ประการถัดมาเราอาจพิจารณาในแง่ของศิลปกรรมอันงดงามและสงบใจยิ่ง ดังที่ศิลปินต่างชาติแม้มิได้เป็นชาวพุทธได้บอกเล่าถึงพลังของความสงบจากการปั้น พระพักตร์พระพุทธรูป อันนี้เป็นทำที่ของสุนทรีย์และสมณะ ประการสุดท้ายอันเป็นรหัสลับ ก็คือ พระพุทธรูปนั้นเป็นสัญลักษณ์แทนช่วงขณะแห่งการตรัสรู้ ดังนั้นจึงเรียกเป็นมณฑลธรรมได้ลักษณะหนึ่ง เปลวประกายมณฑลเหนือพระเศียร แทนวัชรอาสน์ หรือปัทมอาสน์ เรือนแก้ว หรือเรือนโพธิ์ ล้วนเป็นสัญลักษณ์ของการตรัสรู้อันสมบูรณ์

1.1.5 แนวคิดยุคหลังสมัยใหม่

ความหมายและกำเนิดของแนวคิดหลังสมัยใหม่

สุจิต เจนนพกาญจน์ (2554: 17-27) ระบุว่าก่อนที่จะกล่าวถึงความหมายและกำเนิดของแนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) จะขอกล่าวถึงยุคใหม่หรือสมัยใหม่ (Modern Period) เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงความเข้าใจถึงความต่อเนื่องของยุคสมัยทางประวัติศาสตร์และแนวคิดในแต่ละยุคสมัย โดยจะขออธิบายถึงเรื่องนี้ตามการอธิบายของไพฑูรย์ มีกุลส ที่อธิบายไว้ดังนี้

ยุคสมัยใหม่ (Modern) ทางประวัติศาสตร์เริ่มตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 จนถึงก่อนสิ้นสงครามโลกครั้งที่สอง ค.ศ.1945 ยุคนี้เป็นยุคที่มีความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ายุคแห่งเหตุผลหรือยุคแห่งการปฏิวัติวิทยาศาสตร์

ยุคอาณานิคม (Colonialism) ตั้งแต่ยุคสมัยใหม่เป็นต้นมา จนถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้มีการสำรวจดินแดนและยึดครองดินแดนในทวีปแอฟริกา เอเชีย และสหรัฐอเมริกา โดยชาติต่าง ๆ ในยุโรป เช่น โปรตุเกส สเปน อังกฤษ ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์และเยอรมนี เป็นต้น จึงเรียกว่ายุคอาณานิคม หรือยุคล่าอาณานิคม

ยุคหลังอาณานิคม (Post Colonialism) หรือยุคหลังสมัยใหม่ (Post Modernism) เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว ดินแดนที่เคยเป็นเมืองขึ้นของชาติต่าง ๆ ในยุโรปต่างก็ได้รับเอกราช เช่น อินเดีย พม่า มลายู ได้รับเอกราชจากเนเธอร์แลนด์จึงเรียกว่า ยุคหลังอาณานิคม (Post Colonialism) หรือยุคหลังสมัยใหม่ (Post Modernism) แนวคิดหลังอาณานิคมหรือแนวคิดหลังตะวันตก มีทัศนะว่าแม้ว่าอาณานิคมจะได้รับเอกราชแล้วแต่ยังมีความคิดเป็นแบบอาณานิคมคือ คล้อยตามระบบคิดแผนการพัฒนาให้ทันสมัย (Modernization) หรือยังนิยมความคิด ค่านิยม ศิลปวัฒนธรรม และองค์ความรู้แบบตะวันตกอยู่มาก

ส่วนแนวคิดหลังโครงสร้างนิยม (Post Structuralism) ซึ่งต่อมาเรียกว่า แนวคิดหลังสมัยใหม่ (Post Modernism) เป็นแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ประมาณทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา เป็นแนวคิดที่วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดสมัยใหม่หรือหลังอาณานิคมอย่างรุนแรง โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่องภาษา อำนาจ วาทกรรมและบริบทต่าง ๆ ทุกแง่มุมว่ามีอำนาจอะไรอยู่เบื้องหลังของการตัดสินความจริง (Truth) ในสังคมนั้น

แนวคิดหลังสมัยนิยม (Post Modernism) เกิดขึ้นจากผลกระทบของยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) จากการไหลเวียนหรือการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา การเกิดสำนักคิดหลังสมัยใหม่ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเกิดจากกระบวนการโลกาภิวัตน์คือ “ปรัชญาความคิดหลังสมัยใหม่ และความคิดหลังอาณานิคม (Postcolonial)” ซึ่งได้วิพากษ์โลกตะวันตกอย่างรุนแรง โดยมีปรัชญาแนวคิดหลังสมัยใหม่เริ่มแรกใหม่หมูนักปรัชญาตะวันตกซึ่งมีทัศนะสรุปได้ว่า โลกได้ก้าวพ้นยุคสมัยใหม่ (Modern) แล้วทั้งทางเศรษฐกิจ การเงิน เทคโนโลยี จึงจำเป็นต้องทบทวนระบบคิดและองค์ความรู้แบบสมัยใหม่ซึ่งเป็นฐานให้กับระบบการเมืองสังคม ศิลปวัฒนธรรมแบบสมัยใหม่ทั้งหมด

ส่วนแนวคิดหลังอาณานิคมเกิดจากนักวิชาการที่ไม่ใช่ตะวันตกแต่ได้ขยายไปสู่ นักวิชาการตะวันตกด้วยเช่นกัน แต่ประเทศต่าง ๆ ที่ได้รับเอกราชก็ยังคงถูกกดขี่เหมือนในอดีตจึงต้องผลักวิชาการต่าง ๆ ให้พ้นไปจากอคตินี้ (ธีรยุทธ บุญมี 2546: 134 อ้างถึงใน ไพฑูรย์ มีกุล 2548: 8)

อย่างไรก็ตามแม้ว่าประเทศต่าง ๆ ที่เคยเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกในอดีต จะได้รับการยกย่องมาเกือบครึ่งศตวรรษแล้ว แต่ประเทศเหล่านี้ก็ยังมีความคิดหรือนิยมความคิด ค่านิยม ศิลปวัฒนธรรมและองค์ความรู้แบบตะวันตกอย่างมาก ดังนั้น การปฏิบัติปรัชญาของสำนักคิดหลังสมัยใหม่นี้ได้ส่งผลอย่างมากในด้านต่าง ๆ ดังนี้ (ไพฑูรย์ มีกุล 2548: 8)

- 1) ผลกระทบต่อปัญหาเรื่องชาติหรือรัฐชาติโดยตรง
- 2) การรื้อถอนองค์ความรู้ดั้งเดิม กรอบการเมือง การสอน การอธิบาย การเรียน ของวิชาการสาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะในทางมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ รวมทั้งวิทยาศาสตร์ธรรมชาติบางด้าน เพื่อให้มนุษย์เคารพ อดทน มีความละเอียดอ่อนต่อความแตกต่างทางความคิด ทัศนคติ อารมณ์ความรู้สึกของทุก ๆ คน ไม่ว่าจะเป็นเรา เขา ผู้ชาย ผู้หญิง ผู้ใหญ่-ผู้น้อย ฯลฯ มากขึ้น และให้มองการกดขี่ เอารัดเอาเปรียบ กดขี่ บังคับ บีบคั้น ปิดกั้น กีดกันในแง่มุมต่าง ๆ

3) ผลสะท้อนมีการปฏิวัติความคิดดังกล่าวข้างต้นทำให้เกิดกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่เช่น การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรี เด็ก ชุมชน วัฒนธรรมของพื้นถิ่น ชีวิตคนเมืองเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติที่มีพลังกว้างขวางมากขึ้นทั่วโลก

4) แนวโน้มเรื่องแรงกดดันของนโยบายสมัยใหม่หรือหลังสมัยใหม่ได้นำไปสู่ความพังทลายของระบบวัฒนธรรมเดียว ภาษาเดียว และประเทศเดียว และก้าวไปสู่ความเป็นพหุวัฒนธรรมประเพณี ในขณะที่เดียวกันก็เกิดกระบวนการโหยหาอดีต (Nostalgia) ที่นำไปที่พื้นถิ่นนิยมหรือท้องถิ่นนิยม (Localism) มากขึ้นในปัจจุบัน (พัฒนา กิตติอาษา 2546 อ้างถึงใน ไพฑูรย์ มีกุล 2548: 8)

นักคิดหลังสมัยใหม่นิยมหรือบางครั้งเรียก “หลังโครงสร้างนิยม” (Post Structuralism) ที่สำคัญได้แก่ มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) และ ฌาคส์ เดอร์ริดา (Jacques Derrida)

แนวคิดของฟูโก ซึ่งเชื่อว่าสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัยจะมีวิธีคิด วิธีการใช้อำนาจ รวมทั้งเทคโนโลยีของอำนาจที่ไม่เหมือนกัน แต่เนื้อหาอำนาจและเทคโนโลยีของอำนาจรัฐต้องการพลเมืองที่อ่อนแอและต้องการร่างกายที่ยอมเชื่อฟังและทำตามนโยบาย คำสั่ง และอุดมการณ์ของรัฐ

ส่วนเดอร์ริดา ได้เสนอโครงสร้างของความหมาย (ที่ผ่านถ้อยคำในภาษา พฤติกรรมต่าง ๆ ในสังคม) ซึ่งไม่อาจจะนำมาแบ่งความหรือตีความได้เลย ไม่ว่าจะใช้วิธีการใด ๆ ทุกสังคมวัฒนธรรมต่างก็สร้างและอยู่ในโลกของความหมายเฉพาะตนซึ่งเป็นแนวคิดหลังสมัยใหม่แบบสุดขั้วและต่างจากแนวคิดของฟูโกที่เป็นแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมแบบประนีประนอม

ความหมายของคำว่าหลังสมัยใหม่นิยม (Post Modernism)

ในช่วงปลาย 1980 ได้เริ่มมีการใช้คำว่า “หลังสมัยใหม่” (Postmodern) ในศาสตร์และสาขาวิชาต่าง ๆ และใช้กันอย่างแพร่หลายทั้งในแง่งานวิชาการและงานสื่อสารมวลชนทั่วไป แม้ว่าแนวคิด “หลังสมัยใหม่” จะแพร่หลายเป็นอย่างมากในวงวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในปัจจุบันแต่ความเห็นที่ตรงกันหรือสอดคล้องกันในด้านความหมายแล้วค่อนข้างจะมีน้อยมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากปรัชญาของแนวความคิดแบบหลังสมัยใหม่ที่ไม่เชื่อมั่นในความหมายใดความหมายหนึ่งที่เหนือความหมายอื่น ๆ และการยกย่องเชิดชูต่อการตีความที่เปิดกว้าง

ดังนั้นเพื่อความกระจ่างในความหมายของคำว่า “หลังสมัยใหม่” จึงขอกล่าวถึงความหมายในเรื่องนี้ไว้ดังนี้

คำว่า หลังสมัยใหม่ (Postmodern) เป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย คำนี้คือคำที่ไม่มีความหมายแต่สามารถใช้บ่อยเท่าที่มีมันสามารถจะใช้ได้ (Modern Day Dictionary อ้างถึงใน Mike Featherstone, 1991: 1)

การกล่าวถึงหลังสมัยใหม่เป็นคำใช้เรียกรวม ๆ แต่ถ้าพิจารณาถึงการนิยามอธิบายความหมายแล้วยังมีคำว่า Post Modernism Post Modernity อยู่ด้วย สำหรับคำว่า “Postmodernism” “หลังสมัยนิยม” โครเกอร์ อาร์เธอร์ (Koker Arthur) ระบุว่า เป็นคำที่ใช้ในการอธิบายงานทางด้านสุนทรียศาสตร์ซึ่งเกี่ยวข้องกับงานวิชาการในด้านมนุษยศาสตร์ สถาปัตยกรรม และศิลปะ

ส่วนคำว่า “Post Modernity” หรือความเป็น “หลังสมัยใหม่” ใช้อธิบายกระบวนการของการกลายเป็นหลังสมัยใหม่ที่มีมองว่าเป็นด้านวัฒนธรรมของกระบวนการการสะสมทุนในระบบทุนนิยม (David Harvey, 1990) นอกจากนี้ “ความเป็นหลังสมัยใหม่” ยังเป็นการให้ความหมายในเชิงรูปแบบการใช้ชีวิตที่ผ่านมารั้งหนึ่ง ซึ่งเคยมีการใช้คำว่า “The Modern Life” แต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงแนวคิดทั้งในด้านสุนทรียะ การออกแบบ และสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ที่ทำให้ผู้คนให้ความสำคัญกับการบริโภคและความหมายของการใช้ชีวิตอีกแบบหนึ่งที่เรียกว่า “The Post Modern Life Style (Mike Featherstone, 1991)

นอกจากนี้ยังมีคำบางคำที่ใช้อธิบายส่วนที่เฉพาะมากขึ้น เช่น “กระบวนการเปลี่ยนเป็นหลังสมัยใหม่” (Post Modernization) หรือ “หลังสมัยใหม่เชิงสังคม” (Social Postmodernism) อย่างไรก็ตามนิยามเหล่านี้บางครั้งก็ใช้ซ้อนทับกันในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมโดยเฉพาะในช่วงเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา

ส่วนความหมาย “หลังสมัยใหม่” ตามการจำแนกศัพท์ในตระกูลเดียวกับแนวคิดหลังสมัยใหม่ที่ จันทน์ เจริญศรี (2545: 11-12) ได้ให้ความหมายไว้โดยใช้บทความเรื่อง “In Pursuit of The Postmodern: an Introduction” ของ ไมค์ ฟิธเทอส์โตน (Mike Featherstone, 1988) เป็นแกนและเพิ่มเติมโดยจันทน์ เจริญศรี ดังนี้

ยุคหลังสมัยใหม่ (Post Modernity) มี 2 ความหมาย คือ

1) หมายถึงยุคทางประวัติศาสตร์ ในความหมายนี้โบดริยาร์ด เห็นว่า ยุคหลังสมัยใหม่นั้นแยกขาดจากยุคสมัยใหม่โดยสิ้นเชิง เลียวทาร์ ปฏิเสธแนวคิดดังกล่าวโดยมองว่าการพยายามแบ่งยุคสมัยไม่ว่าทางใดก็ตามในตัวของมันเองแล้วเป็นวิธีคิดมองสังคมแบบเบ็ดเสร็จ (Totalizing) และเสนอว่าควรจะมองยุคหลังสมัยใหม่ในแง่ของการเปลี่ยนอารมณ์หรือภาวะของจิตใจ (Mood or State of Mind) มากกว่าการเปลี่ยนแปลงที่เด็ดขาดใด อย่างไรก็ตามทั้งสองคนก็เห็นพ้องต้องกันว่าขณะนี้กำลังอยู่ในยุคหลังอุตสาหกรรม (Postindustrial Society) ส่วนเจมสันไม่ได้ใช้คำนี้ในความหมายดังกล่าว เจมสันเห็นว่ายุคหลังสมัยใหม่เป็นเพียงตรรกะทาง

วัฒนธรรมของยุคทุนนิยมตอนปลายนั้นคือ เจมสันมองว่าการเปลี่ยนยุคดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนในบางมิติเท่านั้น

สรุปความเป็นยุคหลังสมัยใหม่ยังมีความเห็นที่แตกต่างกันซึ่งบางคนเห็นว่าเป็นการเปลี่ยนยุคสมัยอย่างสิ้นเชิง ในขณะที่บางคนเห็นว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงในบางแง่มุม ในขณะที่ส่วนอื่นๆ ยังมีความต่อเนื่องกับยุคสมัยใหม่อยู่

2) หมายถึงประสบการณ์ต่อยุคหลังสมัยใหม่ โดยที่ยุคสมัยใหม่ถูกมองว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงในชีวิตเชิงคุณภาพก่อให้เกิดความรู้สึกถึงเวลาที่ไม่ต่อเนื่อง (Fragment of Times) ส่งผลให้คนเรามีความรู้สึกไวต่อความแปลกใหม่และมองสิ่งต่าง ๆ ว่ามีลักษณะชั่วคราว ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมแบบสมัยใหม่ที่ให้คุณค่ากับความริเริ่มสร้างสรรค์ ดังนั้น จึงมีการผลิตสิ่งใหม่เข้ามาแทนสิ่งเดิมตลอดเวลา โดยนัยยะนี้ลักษณะวัฒนธรรมแผนสมัยใหม่จึงมีเนื้อในที่ทำลายตัวเอง

ส่วนประสบการณ์ของยุคหลังสมัยใหม่มักกลับทำให้เรามีความรู้สึกความเป็นจริงว่าเป็นเพียงภาพลักษณ์ (Image) หมายถึง ความประทับใจ ความรู้สึก ความเห็นของหน่วยของสาธารณชนทั้งในกลุ่มเฉพาะและในวงกว้างที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง รวมถึงภาพจำลองหรือภาพตัวแทนของบุคคล สิ่งของ หรือองค์กร (Webster's New World, Dictionary of Media and Communication, 1990) และมีความรู้สึกต่อเวลาว่ามีลักษณะแตกแยก (Fragmentation of Time) ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเวลาปัจจุบันเป็นช่วงเวลาที่ดำเนินไปอย่างไม่เป็นที่สิ้นสุด เช่น ตัวอย่างสื่อมวลชนยุคปัจจุบันในการดู MTV ซึ่งมีแสงสีที่วูบวาบและการตัดภาพอย่างรวดเร็วแสดงให้เห็นแต่เพียงผิวหน้าที่ฉาบฉวย และปราศจากด้านลึกไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต มีแต่ปัจจุบันที่ไม่สิ้นสุด และมีลักษณะเป็นภาพลักษณ์ การมองดังกล่าวฟิทธอร์สโตนตั้งข้อสังเกตว่าเป็นการมองภาพของปัญญาชนที่พุดถึงแต่รูปแบบบริสุทธิ (Idea Type) เพราะในความเป็นจริงแล้วคนต่างกลุ่มและต่างฉากของเหตุการณ์จะมีประสบการณ์ต่อยุคสมัยต่างกัน (Featherstone, 1988) หรือที่เจมสันเรียกความรู้สึกนี้ว่าเป็นอาการ “จิตเภท” (Schizophrenia) อารมณ์ร่วมสมัย (ไม่ใช่ในความหมายทางจิตวิทยา) ที่มีความหมายตามแบบที่ฉากส์ ลากอง เสนอไว้ว่า เกิดจากการไร้ความสามารถที่จะเชื่อมโยงรูปสัญลักษณ์เข้ากับความหมายสัญลักษณ์

กระบวนการกลายเป็นแบบหลังสมัย (Post Modernization) คำนี้นี้จะเห็นได้ว่าอยู่ตรงกลางระหว่างความเป็นยุคหลังสมัยได้ชัดเจน เราต้องทำความเข้าใจโดยการเปรียบเทียบกับกระบวนการก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่โดยพิจารณาจากที่ฟิทธอร์สโตนได้ให้คำนิยามกระบวนการก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ว่าหมายถึงผลกระทบของการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่มีต่อค่านิยมและโครงสร้างทางสังคมแบบดั้งเดิมในทางทฤษฎีกระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย กระบวนการย่อยหลาย ๆ

กระบวนการ คือ กระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรม กระบวนการกลายเป็นเมือง กระบวนการเติบโตทางด้านสังคมและเทคโนโลยี ทุนนิยมการตลาดแบบกลไก และการเกิดของรัฐบาลที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Featherstone, 1988: 201)

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการวิเคราะห์กระบวนการกลายเป็นยุคหลังสมัยใหม่ในปัจจุบันจะยังไม่เป็นทฤษฎีที่ชัดเจน (Undertheorize) แต่อาจจะสรุปลักษณะของกระบวนการนี้ได้จากผลงานของโบดริยาร์ดที่ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการกลายเป็นยุคหลังสมัยใหม่ประกอบด้วยพัฒนาในการผลิตสินค้าสารสนเทศอันนำไปสู่ความหลากหลายของวัฒนธรรมเชิงสัญลักษณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงมโนทัศน์ทางชนชั้นหรือบรรทัดฐานอีกต่อไป โบดริยาร์ดมองว่าผลของกระบวนการเหล่านี้คือ “จุดด้อยของสังคม” (Baudrillard Quoted in Kellner, 1988: 242) ซึ่งรวมถึงการลดความสำคัญของชาติ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมตอนปลายที่เป็นยุคของบริโภคนิยม และที่ฮาร์วีย์ (Harvey, 1990: 60-63) มองว่าเป็นการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า (Commodity) และมีการผลิตจำหน่ายแจกและบริโภคแบบการค้า (Commercialization) ซึ่งฮาร์วีย์ได้ตั้งข้อสงสัยไว้ว่าการลบเส้นแบ่งระหว่างศิลปะชั้นสูง และศิลปะมวลชนของแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่อาจจะเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะทำให้ศิลปะเพื่อการค้ากลายเป็นสิ่งที่ยอมรับได้อย่างเปิดเผย (Harvey, 1990: 60-63)

หลังสมัยใหม่นิยม (Postmodernism) เป็นแนวคิดที่ถูกนำไปใช้ในหลายความหมาย ดังนี้

1) หมายถึงรูปแบบและลีลา (Form and Style) ทางศิลปะในความหมายนี้ทัศนภาพแนวหลังสมัยใหม่ถูกใช้เรียกรูปแบบทางศิลปะที่เกิดขึ้นในช่วงจุดเปลี่ยนของศตวรรษที่ 20 ซึ่งรูปแบบทางศิลปะแนวสมัยใหม่จะให้ความสำคัญกับความก้าวหน้า (Avant-Garde) และแปลกใหม่ (Novelty) พร้อมกับมีเนื้อหาที่เน้นถึงการตรวจสอบตัวเอง และตรวจสอบความเป็นเรื่องที่เผยให้เห็นลักษณะที่ไม่แน่นอนของความจริง (Jameson, 1992: 11-16) แต่ศิลปะแบบหลังสมัยใหม่มีลักษณะ ดังนี้

(1) พยายามที่จะลบล้างเส้นแบ่งระหว่างศิลปะกับชีวิตประจำวัน เช่น ผลงานของแอนดี้ วอร์ฮอล (Andy Warhall) ที่ใช้เป็นต้นแบบของศิลปะแบบหลังสมัยใหม่ เช่น ภาพ The Campbell Soup Can

(2) ไม่มีการแบ่งลำดับชั้นระหว่างศิลปะชั้นสูงกับศิลปะชาวบ้านโดยไม่จัดศิลปะแบบใดแบบหนึ่งเป็นศิลปะชั้นสูงเพียงแต่มองว่ามันคือ ความแตกต่างที่เท่าเทียมกัน เช่น งานของวอร์ฮอลซึ่งมีลักษณะเป็น “ศิลปะแบบมวลชน (Popular Arts)”

(3) เน้นรูปแบบและลีลาที่หลากหลายผสมผสานหลาย ๆ รูปแบบเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความรู้สึกละเอียดและพิสดาร (Electric) โดยเฉพาะการผสมลีลาทางศิลปะที่ดูแล้วไม่น่าจะเข้ากันได้

(4) มีลักษณะเชิงละเล่น (Playfulness) ล้อเลียนแบบไม่วิพากษ์ (Black Parody) ซึ่งเป็นการนำรูปแบบทางศิลปะในอดีตมาผสมผสานกันโดยไม่เน้นความลึกซึ้งทางความคิด

(5) ไม่เชิดชูศิลปินว่ามีความริเริ่มและเป็นอัจฉริยะ โดยมองว่าศิลปะเป็นเพียงสิ่งซ้ำซากที่วนเวียนอยู่กับการลอกเลียนแบบสิ่งเก่าๆ (Featherstone, 1988)

2) หมายถึงความซับซ้อนทางวัฒนธรรม ตามทัศนะของเบลล์ (Bell, 1976) หลังสมัยใหม่นิยม หมายถึง วัฒนธรรมแบบสุดขั้วของยุคใหม่และตามคำนิยามของสมัยใหม่นิยม หมายถึง วัฒนธรรมที่ต้องการต่อต้านค่านิยมของกระฎุมพีและจริยธรรมพิวริตัน (พิวริตัน คือ ศาสนาคริสต์นิกายหนึ่งของโปรเตสแตนต์ที่เห็นว่าการใช้ชีวิตเพื่อหาความสุขสำราญเป็นบาป ผู้ถือลัทธิดังกล่าวต้องพยายามทำงานหนัก เสียสละ และดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้อง แต่นักคิดแนวหลังสมัยใหม่มองว่าการใช้ชีวิตแบบดังกล่าวคือการปฏิเสธตัวเอง ซึ่งมีค่านิยมและทัศนคติตามแบบแผนกระแสหลักและเครื่องศีลธรรม โดยเสนอค่านิยมแบบสุขนิยม (Hedonistic) ของการบริโภคแบบมวลชนเข้ามาแทนที่ ซึ่งจะก่อให้เกิดลักษณะทางวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เพราะไม่มีคนชั้นกลางหรือกระฎุมพีซึ่งเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่ยึดมั่นในวัฒนธรรมกระแสหลัก แต่เต็มไปด้วยมวลชนที่หลากหลายที่ต่างก็ยึดถือวัฒนธรรมของตนเอง

ส่วนเจมสันที่ใช้แนววิเคราะห์ตามแบบมาร์กซิสต์ ซึ่งแบ่งระหว่างโครงสร้างส่วนล่างกับส่วนบน (Base Superstructure Analysis) ที่มองว่าวัฒนธรรมแบบหลังสมัยใหม่คือลักษณะทางวัฒนธรรมที่ครอบงำสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นช่วงปลายของยุคทุนนิยม ซึ่งเจมสันเห็นว่าวัฒนธรรมแบบหลังสมัยใหม่มีที่มาจาก “การผลิตซ้ำในเครือข่ายระดับโลกของทุนนิยมแบบนานาชาติ” (Jameson, 1992) อันจะนำไปสู่การขยายตัวทางวัฒนธรรมเข้าไปสู่ทุก ๆ ปริณทลของชีวิตทางสังคม จนกล่าวได้ว่าทุกสิ่งในชีวิตทางสังคมของเราล้วนมีลักษณะเชิงวัฒนธรรมทั้งสิ้น

3) หมายถึงลายแทงของความเปลี่ยนแปลงพื้นฐานทางวัฒนธรรม ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ

(1) หมายถึง ความเปลี่ยนแปลงในปริณทลของศิลปะและวิชาการ ดังนั้น คำว่าหลังสมัยใหม่จึงหมายถึงความเปลี่ยนแปลงในแนวคิดต่อทฤษฎี มีการทำลายการแบ่งเป็นสาขาย่อยทั้งในทางศิลปะและวิชาการ

(2) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงในทางศิลปะวิชาการ กับปริณิณทลทางวัฒนธรรมที่กว้างกว่า สนใจในเรื่องของการผลิต การบริโภคและการจำหน่าย จ่ายแจกสินค้าเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับที่กว้างกว่าโดยอาจจะกระทบ ต่อคู่ลอ่านาจ การพึ่งพาระหว่างกลุ่มและการแตกตัวทางชนชั้น

(3) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน (Every Day Practices) และประสบการณ์ของคนต่างกลุ่มอันเป็นผลจากกระบวนการที่กล่าวมาแล้ว 2 ข้อ ข้างต้น

สรุปความหมายของคำว่าหลังสมัยใหม่ คำนี้ไม่มีหมายแต่สามารถใช้บ่อยเท่าที่จะ สามารถใช้ได้ อย่างไรก็ตามคำว่า หลังสมัยใหม่ที่จำแนกตามการจำแนกศัพท์ในตระกูลเดียวกับ แนวคิดหลังสมัยใหม่สามารถให้ความหมายได้ ดังนี้

ยุคหลังสมัยใหม่มี 2 ความหมาย คือ หมายถึงยุคประวัติศาสตร์ ซึ่งยังมีความเห็นที่ แตกต่างกัน และหมายถึงประสบการณ์ต่อยุคหลังสมัยใหม่ การที่เรามีความรู้สึกต่อความเป็นจริงว่า เป็นเพียงภาพลักษณ์ (Image) และมีความรู้สึกต่อเวลาว่ามีลักษณะแตกแยก (Fragmentation of Time) ทำให้เกิดความรู้สึกต่อเวลาปัจจุบันเป็นช่วงเวลาที่ดำเนินไปอย่างไม่มิตี่สิ้นสุด ซึ่งความรู้สึก นี้เป็นอาการ “จิตเภท” (Schizophrenia) คือ อารมณ์ร่วมสมัย

กระบวนการกลายเป็นหลังสมัยใหม่ (Post Modernization) ประกอบด้วย การ พัฒนาในการผลิตสินค้าสารสนเทศอันนำไปสู่ความหลากหลายของวัฒนธรรมเชิงสัญลักษณ์ที่ เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงมโนทัศน์ทางชนชั้น หรือบรรทัดฐาน อีกต่อไป

กำเนิดของแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ (Post Modernism)

จุดกำเนิดของแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ก็คือ การปฏิวัติที่เรียกว่า “The Linguistic Turn” (Ritzer, 2000: 589) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดการหันมาให้ความสนใจกับอิทธิพล ของภาษาที่มีต่อวิถีคิดอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก จากที่ภาษาเคยถูกมองว่าเป็นเพียงเครื่องมือในการ สื่อสารที่สามารถสะท้อนความคิดและ โลกแห่งความเป็นจริงได้อย่างเท่าเทียม (Representativeness)

ช่วงแรกของการปฏิวัติทางภาษาได้ให้กำเนิดวิถีคิดที่เรียกว่า “โครงสร้างนิยม” (Structuralism) ผู้ที่มีอิทธิพลต่อการปฏิวัตินี้ดังกล่าวคือ นักภาษาศาสตร์ชาวสวิสที่มีชื่อว่า แฟร์ดีนันด เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure, (ค.ศ. 1877-1913) ซึ่งผลงานของโซซูร์เป็นการแสวงหาระบบ ภาษา (Langue) ที่โซซูร์อ้างว่าอยู่เบื้องหลังภาษาทุกภาษาที่ใช้กันอยู่จริง (Parole) และเป็น โครงสร้างทางภาษาที่มีอิทธิพลในการกล่อมเกลาคิดใจ ความหมายและโลกทางสังคมของมนุษย์ (Ritzer, 2000: 590)

อิทธิพลของ “The Linguistic Turn” ได้แผ่เข้าสู่สาขาวิชาปรัชญาและมานุษยวิทยา ดังในผลงานของเลวี-สโตรสส์ (Levi-Strauss) ที่ได้นำแนวคิดของโซซูร์มาอธิบายโครงสร้างวัฒนธรรมที่ข้ามผ่านวัฒนธรรมย่อยต่าง ๆ โดยมีโครงสร้างระบบคิด (Structures of The Minds) เป็นตัวกำหนด ทำให้เห็นได้ว่าแนวคิดแบบโครงสร้างนิยมนั้นจะมีลักษณะลดทอน (Reductionism) โดยมีลักษณะแบบภาษาเป็นตัวกำหนด (Linguistic Determinism) ซึ่งถึงแม้จะมีข้อบกพร่องอย่างไรก็ตามแนวคิดแบบโครงสร้างนิยมมีการพัฒนาแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า “แนวคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม” (Post Structuralism) โดยเป็นการต่อต้านและต่อยอดแนวคิดแบบโครงสร้างนิยม ซึ่งผลงานที่โดดเด่นเป็นของนักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ฌาคส์ เดอร์ริดาเป็นหลัก โดยเดอร์ริดาเห็นว่า “ภาษามีธรรมชาติที่ไร้ระเบียบและไม่มีเสถียรภาพ ความหมายของมันจะผันแปรไปตามบริบทที่เปลี่ยนไป” (ส่วนนักคิดกลุ่มโครงสร้างนิยมเห็นว่าภาษามีโครงสร้างสากลอยู่เบื้องหลัง ซึ่งหากเราค้นพบโครงสร้างดังกล่าวแล้วก็จะสามารถอธิบายทุกสิ่งทุกอย่างได้)

ดังนั้นการแสวงหาแบบแผนที่อยู่เบื้องหลังภาษาย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แนวคิดของเดอร์ริดาและนักคิดหลังโครงสร้างนิยมคนอื่น ๆ เป็นแนวคิดพื้นฐานในการก่อตัวของแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดในการต่อต้านแนวคิดแบบ Logocentrism (Logocentric มาจาก Logos+Centric) โดยคำแรกมีสองความหมายทั้งเหตุผลและคำพูด (Speech) (ธเนศ วงศ์ยานนาวา 2542) นอกจากนี้ยังหมายถึงกฎจักรวาลหรือกฎที่มีอยู่ตามธรรมชาติอันทำให้จักรวาลมีระเบียบและมีความหมายเป็นที่เข้าใจแก่มนุษย์ (พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2532) อันเป็นแนวความคิดที่เชื่อมั่นศรัทธาว่ามีระบบสากลที่จะบอกได้อย่างชัดเจนว่าอะไรคือ ความถูกต้อง ความงาม ความจริง ซึ่งเดอร์ริดาเห็นว่าแนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การปิดกั้นทางความคิด ด้วยเหตุนี้ความสนใจของเขาจึงอยู่ที่ความต้องการที่จะรื้อระบบคิดดังกล่าว (Deconstruct)

นักคิดหลังโครงสร้างนิยมอีกคนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการก่อตัวของแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่นิยมก็คือ ฟูโก (Foucault) ผลงานของเขาได้รับมีอิทธิพลอย่างมากจาก นิทเช่ (Nietzsche) ที่สนใจความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจ

ผลงานของฟูโกเป็นการขยายแนวคิดของนิทเช่ที่เห็นว่าความรู้และอำนาจเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกออกจากกัน ซึ่งแนวคิดนี้ได้ก่อให้เกิดความสงสัยในวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่ในลำดับสูงสุดของความรู้ทั้งปวง ในยุคสมัยใหม่โดยการอ้างว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์นั้นคือความรู้ที่จริงที่สุด เพราะปลอดจากค่านิยมและเป็นอิสระจากอคติจากการเมือง (Seidman, 1994) แต่ฟูโกสามารถแสดงให้เห็นว่าแท้จริงแล้วมันกลับเป็นความรู้ที่ให้ผลประโยชน์กับกลุ่มชนชั้นนำในสังคม ซึ่งตรงกันข้ามกับลัทธิที่ยึดติดกับวิทยาศาสตร์ (Scientism) แนวคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม

ก่อให้เกิดการเปลี่ยนมุมมองต่อผลงานทางสังคมวิทยาที่ผ่านมาในอีกรูปแบบหนึ่ง จากกระแสความคิดหลัก ๆ ดังกล่าว แนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ก็ได้ก่อตัวขึ้น โดยเริ่มปรากฏขึ้นครั้งแรกในสาขาศิลปะและวรรณคดีวิจารณ์ก่อนแพร่เข้าสู่สาขาวิชาปรัชญาและสังคมศาสตร์ในที่สุด

อย่างไรก็ดีแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ก็มิได้มีความสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวกันแต่อย่างใดแต่กลับเป็นแนวคิดที่หลากหลาย โดยมีนักคิดที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ฌอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard) ฌองฟรองซัวส์ เลียตาร์ด (Jean Francois Lyotard) และเฟรเดอริก เจมสัน (Frederic Jameson) ที่เสนอทฤษฎีแบบหลังสมัยใหม่ในรูปแบบของตัวโดยได้ให้ความหมายมโนทัศน์ “แบบหลังสมัยใหม่” ต่างกันและมีจุดเน้นในการศึกษาต่างกันแต่ไม่ได้ขัดแย้งกัน

โบดริยาร์ เป็นนักคิดที่มีจุดยืนสุดขั้ว เริ่มจากการมองสังคมปัจจุบันว่า ได้ก้าวเข้าสู่ยุคหลังสมัยใหม่ที่แยกขาดจากยุคสมัยใหม่อย่างเด็ดขาด และพยายามวาดภาพแผนที่เพื่อให้เราได้รับทราบถึงลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของยุคสมัยที่เรากำลังอาศัยอยู่ (Cognitive Mapping) แผนที่การรับรู้ของโบดริยาร์ดจะให้ภาพโลกที่สิ้นหวังสำหรับนักคิดสากลสมัยใหม่ที่มองประวัติศาสตร์แบบมีจุดหมายปลายทาง (คือมองว่ามนุษย์เรากำลังก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเวลาผ่านไปและในที่สุดสักวันหนึ่ง เราก็จะบรรลุถึงสังคมในอุดมคติที่ทุกคนล้วนมีความสุข) ผลงานของโบดริยาร์ดแสดงให้เห็นถึงการปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงต่อความเชื่อที่เรียกว่าเป็นตำนานหลัก (Grand Narrative) ซึ่งเป็นคำที่นักคิดแนวหลังสมัยใหม่ใช้โจมตีความรู้แบบยูริสแต็งและโครงการว่าไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์แบบปฏิฐานนิยม ที่มุ่งสร้างความรู้เพื่อ “ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น” ของมนุษย์ หรือแนวคิดแบบมาร์กซิสม์ที่มุ่งปลดปล่อยมนุษย์ออกจากความอดอยากและความโง่เขลา (Emancipatory Project) โดยแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่มองว่าทั้งหมดนี้เป็นเพียงวาทกรรมเชิงอุดมการณ์มิใช่สิ่งจริงและมันจะถูกใช้เพื่อความชอบธรรมให้กับความรู้หรือกล่าวว่ามันเป็นเพียงอุดมการณ์ที่ใช้สนับสนุนอุดมการณ์อีกอันหนึ่ง แต่มิได้มีสิ่งจะแท้ ๆ อยู่ในแนวคิดเหล่านี้เลย

สำหรับโบดริยาร์ดแล้วทุกสิ่งทุกอย่างได้พังทลายไปหมดสิ้นแล้ว ภาระเดียวที่เราต้องรับในเวลานี้ก็คือพยายามเอาตัวรอดให้ได้ท่ามกลางซากปรักหักพังของสิ่งที่เหลืออยู่ (Baudrillard Quoted in Kellner, 1988: 239-269)

ส่วนทฤษฎีหลังสมัยใหม่ของเจมสัน นักคิดสกุลโพสต์มาร์กซิสม์ที่มองความเปลี่ยนแปลงแบบประนีประนอมมากกว่า เจมสันมอง “หลังสมัยใหม่” ว่าเป็น “ตรรกะทางวัฒนธรรมของยุคทุนนิยมตอนปลาย (Jameson, 1992: 18-22) (เจมสันได้ใช้วิธีการแบ่งยุคทุนนิยมตาม เอิร์นส์ แมนเดล (Ernst Mandel) ที่แบ่งทุนนิยมออกเป็น 3 ยุค คือ 1) ยุคทุนนิยมแบบการค้า 2) ยุคทุนนิยมแบบผูกขาด และ 3) ทุนนิยมข้ามชาติ (Multinational) ซึ่งถือว่าเป็นทุนนิยมรูปแบบอุดมกว่า จากนั้นได้นำยุคสมัยดังกล่าวมาจับคู่กับการแบ่งขั้นตอนการพัฒนาทาง

วัฒนธรรม โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ 1) แบบสัจนิยม (Realism) 2) แบบสมัยใหม่ (Modernism) และ 3) แบบหลังสมัยใหม่ (Post modernism) (Jameson, 1992: 18-22) สำหรับเจมสันแล้วโครงการเพื่อความรู้แจ้ง(Enlightenment project) และการปลดปล่อยมนุษย์ (ตามแนวทางของมาร์กซ์) ไม่ใช่โครงการที่สิ้นหวัง แต่เราสามารถที่จะดำเนินโครงการดังกล่าวต่อไปได้ โดยอาศัยการปรับแก้กระบวนทัศน์แบบมาร์กซิสม์ให้สอดคล้องกับภาวะทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนี้เลียวตาร์ดนักปราชญ์ที่ผสานภาวะทางสังคมเข้ากับปัญหาด้านญาณวิทยาของทฤษฎีสังคมกับบทความชื่อ “ภาวะแบบหลังสมัยใหม่: รายงานว่าด้วยความรู้ (The Post-modern Condition: A Report on Knowledge) โดยเลียวตาร์ด ระบุว่า “หลังสมัยใหม่” หมายถึงความคลางแคลงใจต่อแบบสมัยใหม่ซึ่งไม่สอดคล้องกับสถานะที่เปลี่ยน

ตำนานหลักทั้งหมด (Lyotard, 1992: 374-383) เลียวตาร์ดปฏิเสธรูปแบบความรู้แบบสมัยใหม่ซึ่งเขามองว่าไม่สอดคล้องกับสถานะที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมและได้อภิปรายถึงลักษณะของความรู้ที่พึงปรารถนาในยุคหลังสมัยใหม่

สรุป

1) จุดกำเนิดของแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ก็คือการปฏิวัติซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดการหันมาให้ความสนใจกับอิทธิพลของภาษาที่มีต่อวิถีคิด

2) แนวคิดแบบหลังโครงสร้างนิยมเป็นการต่อต้านและต่อยอดแนวคิดแบบโครงสร้างนิยม

ซึ่งนักปรัชญาที่โดดเด่นได้แก่ เดอร์ริดาเห็นว่าภาษามีธรรมชาติที่ไร้ระเบียบและไม่มีเสถียรภาพความหมายของภาษาจะผันแปรไปตามบริบทที่เปลี่ยนไป ดังนั้นการแสวงหาแบบแผนที่อยู่เบื้องหลังภาษาย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

แนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ได้ก่อตัวขึ้นโดยเริ่มปรากฏขึ้นครั้งแรกในสาขาศิลปะและวรรณคดีวิจารณ์ก่อนแพร่เข้าสู่สาขาวิชาปรัชญาและสังคมศาสตร์ อย่างไรก็ตามแนวคิดหลังสมัยใหม่ก็ไม่ได้มีความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแต่อย่างใด แต่กลับเป็นแนวคิดที่หลากหลาย โดยนักคิดที่สำคัญแต่ละคนได้เสนอทฤษฎีแบบหลังสมัยใหม่ในรูปแบบของตัวเอง โดยให้ความหมายมโนทัศน์แบบหลังสมัยใหม่ต่างกันและมีจุดเน้นในการศึกษาต่างกันแต่ไม่ได้ขัดแย้งกัน

3) นักคิดที่สำคัญในยุคสมัยใหม่ได้แก่ ฌอง โบดริยาร์ด ฌอง ฟรอนซัวร์ เลียวตาร์ด และเฟรเดอริก เจมสัน

4) โบดริยาร์ด เป็นนักคิดที่มีจุดยืนสุดขั้ว โดยเขามองสังคมปัจจุบันว่า ได้ก้าวเข้าสู่ยุคหลังสมัยใหม่ที่แยกขาดจากยุคสมัยอย่างเด็ดขาด และพยายามวาดภาพจากแผนที่เพื่อให้เราได้

ทราบถึงลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของยุคสมัยที่เรากำลังอาศัยอยู่โดยแผนการรับรู้ของโบครียาร์ด จะให้ภาพโลกที่สิ้นหวัง สำหรับนักคิดสากลสมัยใหม่ที่มองประวัติศาสตร์แบบมีจุดหมายปลายทางคือมองว่ามนุษย์กำลังก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อยๆ เมื่อเวลาผ่านไปและในที่สุดสักวันหนึ่ง เราจะบรรลุถึงสังคมในอุดมคติที่ทุกคนล้วนมีความสุข

นักคิดแบบหลังสมัยใหม่มองว่าแนวคิดแบบสมัยใหม่ที่มุ่งสร้างความรู้เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของมนุษย์หรือแนวคิดที่มุ่งปลดปล่อยมนุษย์จากความอดอยากและ โง่เขลาทั้งหมดนี้เป็นเพียงวาทกรรมเชิงอุดมการณ์ไม่ใช่สัจจะและมักจะถูกใช้เพื่อความชอบธรรมให้กับความรู้หรือกล่าวได้ว่ามันเป็นเพียงอุดมการณ์ที่ใช้สนับสนุนอุดมการณ์อีกอันหนึ่งซึ่งไม่ได้มีสัจจะแท้ ๆ อยู่ในแนวความคิดเหล่านี้เลย

5) เจมสัน นักทฤษฎีหลังสมัยใหม่สกุลโพสต์มาร์กซ์ซิสต์ ซึ่งเป็นนักคิดที่มองการเปลี่ยนแปลงแบบประนีประนอม

6) เจมสันมอง “หลังสมัยใหม่” ว่าเป็นตรรกะทางวัฒนธรรมของยุคทุนนิยมตอนปลาย โดยเจมสันได้ใช้วิธีการแบ่งยุคทุนนิยมตามเอิร์ล แมนเดล (Earl Mandel) ที่แบ่งทุนนิยมออกเป็น 3 ยุค คือ 1) ยุคทุนนิยมแบบการตลาด 2) ยุคทุนนิยมแบบผูกขาด และ 3) ยุคทุนนิยมข้ามชาติซึ่งถือว่าเป็นทุนนิยมรูปแบบอุดมคติ จากนั้นได้นำยุคสมัยดังกล่าวมาจับคู่กับการแบ่งขั้นตอนการพัฒนาทางวัฒนธรรม โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ 1) แบบสังคมนิยม 2) แบบสมัยใหม่ และ 3) ภายหลังสมัยใหม่ นอกจากนี้เจมสันยังมองว่าโครงการเพื่อความรู้แจ้งและการปลดปล่อยมนุษย์ไม่ใช่โครงการที่สิ้นหวัง แต่เราสามารถที่จะดำเนินโครงการดังกล่าวต่อไปได้ โดยอาศัยการปรับแก้กระบวนทัศน์แบบมาร์กซิสต์ให้สอดคล้องกับภาวะทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

7) เลียวตาร์ด นักปรัชญาที่พินิจภาวะทางสังคมเข้ากับปัญหาด้านญาณวิทยาของทฤษฎีสังคม โดยเลียวตาร์ดระบุว่าหลังสมัยใหม่ หมายถึง ความคลางแคลงใจต่อตำนานหลักทั้งหมด เลียวตาร์ดปฏิเสธรูปแบบความรู้สมัยใหม่ซึ่งเขามองว่าไม่สอดคล้องกับสภาวะที่เปลี่ยนแปลงของสังคมและเขาได้อภิปรายถึงลักษณะของความรู้ที่พึงปรารถนาในยุคหลังสมัยใหม่

1.1.6 แนวคิดการอนุรักษ์

การอนุรักษ์เปรียบเสมือนการรักษาซึ่งความรู้และความสามารถในการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งโดยการปลูกจิตสำนึกให้ทุกคนตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญ ส่งเสริมสนับสนุนอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีวิธีการถ่ายทอดงานและมีการรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายจนกระทั่งสามารถเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และดำรงไว้อีกรูปแบบหนึ่งและมีผู้ให้ความหมายของการอนุรักษ์อย่างหลากหลายไว้ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของคำว่า การอนุรักษ์ (Conservation) ไว้ว่า รักษาให้คงเดิม

การอนุรักษ์ (พระมหาวิระยุทธ ประสาทนวก: 2551) หมายถึง การดูแลรักษาให้คงอยู่ในสภาพเดิม หรือสภาพที่ยังมีประโยชน์ต่อการใช้สอยได้

เกษม จันทรแก้ว (2530) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุงและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป หรืออีกความหมายก็คือ การใช้ความต้องการและประหยัดไว้ใช้เพื่อในอนาคต (Using of Immediate Needs and Saving For Future Use)

วิชัย เทียนน้อย (2533) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ และยืดอายุการใช้งานให้นานที่สุด ดังนั้น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติจึงต้องกระทำด้วยความฉลาด แต่มิได้หมายความว่า จะเก็บรักษาสิ่งเหล่านี้โดยมิได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์

นิวัติ เรืองแก้ว (2537) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักนำทรัพยากรธรรมชาติ มาใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด สูญเสียน้อยที่สุด ใช้ได้นานและต้องการกระจายการใช้ประโยชน์ให้ทั่วถึงกัน โดยถูกต้องตามกาลเทศะด้วย

จารุณี สิริมงคลา (2532: 11-12) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การสงวนรักษา ป้องกัน ดูแลเพิ่มคุณค่า ปรับปรุงและพัฒนาใกล้เคียงที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและประวัติศาสตร์ สังคมและเทคโนโลยี ที่มีประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน โบราณวัตถุ โบราณสถาน หรือส่วนของเมืองที่ไม่ได้มีการใช้สอยอีกต่อไปแล้วก็ได้ ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งลักษณะเฉพาะของเมืองตลอดจนสภาพแวดล้อม

วิธีการอนุรักษ์

วิธีการอนุรักษ์ (Method of Conservation) มีอยู่หลายวิธีด้วยกันแต่จะเลือกปฏิบัติแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับพิจารณาว่าแบบใดจะเหมาะสมและได้ประโยชน์มากกว่า ซึ่งกรมป่าไม้ได้เสนอไว้ทั้งหมด 6 ประการ ด้วยกันคือ (นวิยา นันทพานิช, 2543: 15)

1) การถนอม (Preservation) ได้แก่ การถนอมกิน ถนอมใช้ เพื่อให้ทรัพยากรที่มีอยู่มีการใช้ได้นาน เช่น การรักษาอาหาร เพื่อจะได้เก็บไว้รับประทานนาน ๆ

2) การบูรณะ หมายถึง การปรับปรุงของเก่าให้ดีขึ้น สามารถใช้ประโยชน์ได้อีก แทนที่จะทิ้งให้เกะสุพัง หรือเสื่อมประโยชน์ เช่น การบูรณะวัดสุโขทัย การบูรณะอุทยาน เป็นต้น

3) การปรับปรุงของเดิมให้มีประสิทธิภาพหรือมีประโยชน์มากกว่าเก่า เช่น การปรับปรุงรถยนต์ที่อาจนั่งได้อย่างเดียวก็ปรับปรุงตัวถังให้สามารถบรรทุกได้ด้วย เป็นต้น

4) การปรับปรุงคุณภาพสิ่งประดิษฐ์เก่าให้ดีขึ้น โดยไม่ทำให้ราคาของสิ่งประดิษฐ์นั้นสูงขึ้น จะเห็นได้จากปัจจุบันมีสินค้าใหม่ ๆ แปลก ๆ ออกวางขายทั้งที่ราคาเท่าเดิมหรือถูกกว่า

5) การหาทางเอาของเก่าออกมาใช้อีก (Re-Use) แทนที่จะเก็บไว้ให้เสื่อมราคาหรือผุพัง เช่น นำเอาถังน้ำอันเก่าไปทำความสะอาดแล้วทำเป็นที่ใส่ขยะหรือปลูกต้นไม้ เป็นต้น

6) การนำเอาสิ่งอื่นมาใช้แทนกัน (Substitution) แทนที่จะใช้วัตถุเดิมก็อาจใช้ของอื่นที่ถูกกว่า แต่มีประโยชน์เท่ากันมาใช้แทน เช่น การใช้กระเบื้องมุงหลังคาแทนการใช้สังกะสี เป็นต้น

นอกจากนี้ ชูพา วีระไวทยะ (2544: 322) ได้เสนอวิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติไว้ดังนี้ คือ การให้การศึกษาและความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ และโทษของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ และความสัมพันธ์เชื่อมโยงที่จะมีผลกระทบอันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ นอกจากนี้ควรให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการบำรุงรักษา โดยคำนึงถึงการใช้อย่างคุ้มค่า มีการสูญเสียน้อยที่สุด และคงสภาพเกิดของสิ่งแวดล้อม ซึ่งบุคคลจะมีความรู้ก่อนที่จะเกิดความตระหนักหรือความสำนึกได้

ไพฑูรย์ พงศบุตร (2548: 188-196) ได้กล่าวว่า วิธีการอนุรักษ์พื้นพุ่มมิปัญญาวบ้านให้สืบทอดต่อไปได้เป็นระยะเวลายาวนาน สามารถทำได้ 2 วิธี คือ

1) การอนุรักษ์พื้นพุ่มและพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยการนำเอาสินค้าพื้นบ้านมาพัฒนารูปแบบ และคุณภาพ เพื่อให้สามารถหาตลาดจำหน่ายได้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ซึ่งในการดำเนินการด้านนี้ มีโครงการสนับสนุนที่สำคัญ คือ งานศิลปาชีพ เป็นงานที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงริเริ่มขึ้นเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้พัฒนาฝีมือของตนในการทำหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยจัดหาผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นมาถ่ายทอดความรู้และให้การฝึกอบรม รวมทั้งจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็นและการจัดหาตลาดจำหน่ายให้ด้วย ตัวอย่างเช่น การทอผ้าฝ้ายและผ้าไหม การจักสานไม้ไผ่ หวาย และย่านลิเภา การแกะสลักไม้ การทำเครื่องเคลือบดินเผา และแกะสลักหนัง เป็นต้น

2) การสรรหาและประกาศยกย่องบุคคลดีเด่นทางภูมิปัญญาชาวบ้าน การประกาศยกย่องบุคคลดีเด่นระดับชาติ หรือระดับท้องถิ่น นับเป็นมาตรการอย่างหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนและส่งเสริมชาวบ้านให้คงอยู่หรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

จิราภรณ์ คชเสนีย์ (2549: 188) ได้อธิบายเกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์ว่า การอนุรักษ์มีรากฐานมาจากการจัดการทรัพยากร และธรรมชาติวิทยา โดยมีกระบวนการพื้นฐาน 2 ประการ ประการที่หนึ่ง คือ ทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่ไม่สามารถเกิดขึ้นมาทดแทนใหม่ได้นั้นมีจำกัด ประการที่สอง คือ ทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่สามารถเกิดขึ้นมาทดแทนใหม่ได้ จำเป็นต้องได้รับการจัดการอย่างระมัดระวังเพื่อไม่ให้สูญสิ้นไป ดังนั้นการจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมเพื่อไม่ให้เกิดความสูญเสียสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ และเพื่อให้แน่ใจว่าคนในรุ่นต่อ ๆ ไปจะมีทรัพยากรธรรมชาติอย่างเพียงพอ และมีสิ่งแวดล้อมที่ดี

1.2 ทฤษฎี

1.2.1 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

เป็นที่ทราบกันอย่างแพร่หลายแล้วว่า ในระบบสังคมและวัฒนธรรมมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาและในทุกสังคม โดยนักวิชาการต่าง ๆ พยายามจะอธิบายการเปลี่ยนแปลงนั้นในรูปแบบของทฤษฎีต่างๆดังนี้

ทฤษฎีความก้าวหน้าทางวัฒนธรรม (Cultural Progress)

นัยพรรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ (2550: 132-135) ทฤษฎีความก้าวหน้าทางวัฒนธรรม (Cultural Progress Theory) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอีกแนวทางหนึ่ง เจ้าของทฤษฎี คือ เลสลีย์ เอ. ไวท์ (Leslie A White) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน มีสาระสำคัญ ดังนี้

1) ระบบของวัฒนธรรม วัฒนธรรมประกอบด้วยระบบย่อยที่สำคัญ

3 ระบบ คือ

(1) ระบบเทคโนโลยี (Technological System) หมายถึง เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ และเทคนิควิธีในการใช้เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านั้น เป็นระบบที่สำคัญมากที่สุด เพราะมีความจำเป็นเบื้องต้นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ มีความสำคัญและถูกนำมาใช้ประโยชน์เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนี้เพราะ “ชีวิตทั้งปวงคือการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งพลังงานอิสระ” นั่นเอง ดังนั้นระบบเทคโนโลยีจึงเป็นตัวกำหนดรูปแบบของระบบสังคม

(2) ระบบสังคมวิทยา (Sociological System) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมแบบแผนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของส่วนรวมหรือส่วนบุคคลรวมถึงลักษณะทางสังคมต่าง ๆ เช่น ระบบเครือญาติ เศรษฐกิจ จริยธรรม การศาสนา อาชีพ และนันทนาการ เป็นต้น ระบบสังคมวิทยาเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมที่มีความสำคัญรองลงมาจากระบบเทคโนโลยี เป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะจัดการใช้ประโยชน์จากเครื่องมือ

เครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีพ นั่นคือ ระบบเทคโนโลยีเป็นตัวแปรอิสระและระบบสังคมวิทยาเป็นตัวแปรตามนั่นเอง

(3) ระบบอุดมการณ์ (Ideological System) เป็นความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ความเชื่อ ความรู้สึกแสดงออกมาในภาษาพูด และการใช้สัญลักษณ์ในรูปแบบอื่น ๆ เช่น นิยาย ลีกลัทธิ ศาสนา วรรณคดี ปรัชญา วิทยาศาสตร์ ความรู้พื้นฐานต่างๆ เป็นต้น

2) ความสัมพันธ์ของระบบวัฒนธรรม ระบบย่อยของวัฒนธรรม คือระบบเทคโนโลยีระบบอุดมการณ์ ที่กล่าวมาแล้วจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกล่าวคือ ถ้าแบ่งระบบทั้งสามนี้ออกเป็นระดับตามลำดับต่ำสูงแล้ว ระบบเทคโนโลยีอยู่ในระดับต่ำสุด ระบบอุดมการณ์จะอยู่เบื้องบนหรือสูงสุด ส่วนระบบสังคมจะอยู่ระหว่างกลาง ระบบสังคมจะช่วยให้การทำหน้าที่ของระบบเทคโนโลยีเป็นไปด้วยดี ระบบอุดมการณ์นั้นเป็นการแสดงออกของพลังงานด้านเทคโนโลยีและสะท้อนสถานะทางสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย ระบบเทคโนโลยีจึงมีความสำคัญสูงสุดเป็นตัวกำหนดรูปแบบของระบบสังคม ถ้าระบบเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไป ระบบสังคมและระบบอุดมการณ์ ก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย

3) ระดับความก้าวหน้าของวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการดำรงชีพของมนุษย์ เป็นกลไกที่ช่วยตอบสนองความต้องการในด้านการครองชีพ การป้องกันรักษาตนเองการวางข้อกำหนดทางสังคม การปรับตัวให้เข้ากับสถานะของจักรวาล และการนันทนาการหน้าที่ของวัฒนธรรมโดยส่วนรวมจึงขึ้นอยู่กับพลังงานที่หามาได้กับวิธีการใช้ประโยชน์จากพลังงานเหล่านั้น โดยตัวของมันเอง พลังงานไม่มีความสำคัญแต่อย่างใด จะต้องหาทางนำมาใช้ประโยชน์ รวมทั้งการควบคุม การกำหนดทิศทางได้ด้วยวิธีการทางเทคโนโลยีนั่นเอง ประสิทธิภาพของเครื่องมือที่ใช้ที่มีอยู่ในสังคมต่างๆ แตกต่างกันไป ทำให้ปริมาณการใช้การควบคุม และกำหนดทิศทางของพลังงานในสังคมต่างๆ แตกต่างออกไปด้วย การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณของพลังงานที่สมาชิกแต่ละคนนำมาใช้ในสังคม (Energy) กับประสิทธิภาพของเทคโนโลยีหรือเครื่องมือที่นำพลังงานมาใช้ในระยะเวลาหนึ่งปี (Technology) ซึ่งอาจเขียนเป็นสูตรได้ ดังนี้

$$E \times T = C$$

E	=	จำนวนของพลังงานที่แต่ละคนสามารถนำเอามาใช้ได้ในแต่ละปี
T	=	ประสิทธิภาพของเทคโนโลยีที่นำเอาพลังงานมาใช้
C	=	ระดับพัฒนาการทางวัฒนธรรม

พลังงานแห่งแรกที่ถูกนำมาใช้ในระบบวัฒนธรรม คือ พลังงานในตัวของคนมนุษย์เอง แต่ตอบสนองความต้องการได้ไม่มากนัก กล่าวคือ ผู้ใหญ่แต่ละคนโดยเฉลี่ยแล้วมี

พลังงานเพียงเล็กน้อย คือประมาณเท่ากับ 1/10 ของหนึ่งแรมมาเท่านั้น เมื่อนำเอาพลังงานของผู้หญิง เด็ก และคนชรา ซึ่งอยู่ในสังคมเดียวกันมาคำนวณรวมด้วย ก็จะได้ประมาณเพียงคนละเท่ากับ 1/20 ของหนึ่งแรมมาเท่านั้น และเนื่องจากว่าประมาณสินค้าและบริการต่าง ๆ ที่นำมาสนองความต้องการบริโภคของมนุษย์ในสังคมขึ้นอยู่กับปริมาณของพลังงานที่สมาชิกแต่ละคนจะสามารถนำมาใช้ได้ วัฒนธรรมเริ่มแรกของมนุษย์ซึ่งอาศัยพลังงานจากร่างกายมนุษย์แต่เพียงอย่างเดียว จึงมีลักษณะที่ง่าย ๆ หยิบ ๆ เพียงอยู่รอดไปได้วันต่อวันเท่านั้น การที่วัฒนธรรมจะก้าวหน้าไปได้ จะต้องสร้างเครื่องมือต่าง ๆ ขึ้นมา เพื่อแสวงหาแหล่งพลังงานจากทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบใหม่ ๆ มาใช้ ไม่ใช่อาศัยเฉพาะแรงงานจากร่างกายมนุษย์เพียงอย่างเดียว

ทฤษฎีการขึ้นและลงของสังคม (Rise and Fall Theory)

ผู้เสนอทฤษฎีนี้ คือ ออสวอลด์ สเปนเซอร์ (Oswald Spengler) มีสาระสำคัญ คือ สังคมและวัฒนธรรมมีจุดเริ่มต้นแล้วค่อย ๆ เจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงที่สุดก็จะเสื่อมหายไป เหมือนกับการเจริญเติบโตของมนุษย์ที่เริ่มจากทารก เด็ก วัยรุ่น ผู้ใหญ่ วัยชรา แล้วตายไปในที่สุด หรือเช่นเดียวกับเวลาในวันหนึ่ง ๆ ที่เริ่มต้นจากเช้ามืด และค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นเวลาเช้า สาย และ แดดคล้าเต็มทีในตอนเที่ยงแล้วค่อย ๆ อ่อนแสงลงในเวลาบ่าย เวลาเย็นและมีด เป็นลำดับ การเสื่อมหายของวัฒนธรรมไม่ได้สูญหายไปเลยทีเดียว แต่จะมีการพยายามปรับปรุงจนกลายเป็น วัฒนธรรมใหม่ขึ้นมาและแตกต่างไปจากวัฒนธรรมเดิม

ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (The Diffusion Theory of Cultural)

แนวคิดและทฤษฎีทางสังคม (<http://www.moe.go.th>) ระบุว่า เจ้าของทฤษฎี คือ ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton ค.ศ. 1893-1953) นักทฤษฎีชาวอเมริกันมีความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยเกิดจากการติดต่อสื่อสารกันระหว่างสังคมที่ต่างวัฒนธรรมรวมกัน และต่างแพร่กระจายวัฒนธรรมไปสู่กันและกัน เมื่อเกิดการแพร่กระจาย วัฒนธรรมขึ้นแล้ว สังคมที่เจริญกว่าอาจจะรับวัฒนธรรมบางอย่างของสังคมที่ด้อยกว่าก็ได้ และในทำนองเดียวกันสังคมที่ด้อยกว่าอาจจะไม่รับวัฒนธรรมของสังคมที่เจริญกว่าก็ได้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่วนใหญ่แล้วเกิดจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา มากกว่าเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ขึ้นเอง ในสังคม หรือถ้ามีก็มักจะเกิดจากการนำสิ่งใหม่ ๆ จากภายนอกเข้ามาผสมผสานกับของที่มีอยู่ก่อนแล้วเป็นของใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน

ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม

ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (The Diffusion of Innovation) เป็นทฤษฎีที่พัฒนาจากทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม นักทฤษฎีคนสำคัญ คือ เอฟเวอเรทท์ เอ็ม. โรเจอร์ (Everett M. Roger) นักทฤษฎีชาวอเมริกัน มีสาระสำคัญ ดังนี้

1) ปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ทฤษฎีนี้เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการแพร่กระจายของสิ่งใหม่ ๆ จากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง และสังคมนั้นรับเข้าไปใช้วัฒนธรรมใหม่ ๆ นี้ คือ นวัตกรรม ซึ่งเป็นทั้งความรู้ ความคิด เทคนิควิธีการ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ

2) กระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม กระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรมมีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

- (1) เกิดนวัตกรรมหรือสิ่งใหม่ที่จะแพร่กระจายไปสู่สังคมขึ้น
- (2) การสื่อสารโดยผ่านสื่อทางใดทางหนึ่ง เพื่อให้คนในสังคมได้รับรู้ว่ามีนวัตกรรมเกิดขึ้น
- (3) ช่วงเวลาหนึ่งเพื่อให้คนในสังคมได้รู้จักนวัตกรรมที่เกิดขึ้นนั้น
- (4) เข้าสู่สมาชิกของสังคมหรือสมาชิกในสังคมนำนวัตกรรมเข้ามาใช้ในสังคม

นวัตกรรมที่จะแพร่กระจายและเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมนั้น โดยทั่วไปประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นแนวความคิด (Idea) และส่วนที่เป็นวัตถุ (Object) นวัตกรรมใดจะถูกยอมรับหรือไม่นั้น นอกจากจะเกี่ยวกับตัวผู้รับ ระบบสังคมและระบบการสื่อสารแล้ว ตัวของนวัตกรรมเองก็มีความสำคัญ นวัตกรรมที่ยอมรับได้ง่ายมีลักษณะ ดังนี้

- 1) ได้ประโยชน์มากกว่าของเดิมที่เข้ามาแทนที่ (Relative Advantage)
- 2) สอดคล้องกับวัฒนธรรมในสังคมที่จะรับ (Compatibility)
- 3) ไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก (Less Complexity)
- 4) สามารถแบ่งทดลองครั้งละน้อยได้ (Triability)
- 5) สามารถมองเห็นหรือเข้าใจได้ง่าย (Observability)

ส่วนการยอมรับนวัตกรรมหรือไม่นั้น มีกระบวนการตัดสินใจ 5 ขั้นตอนคือ

- 1) การตระหนักในนวัตกรรม (Awareness) คือ ได้ทราบว่านวัตกรรมใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นที่อาจรับมาใช้ได้
- 2) เกิดความสนใจในนวัตกรรมนั้น (Interest) เป็นขั้นตอนที่ผู้สนใจจะแสวงหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมที่ตนสนใจ เพื่อศึกษารายละเอียดต่าง ๆ มากขึ้น

3) *ประเมินค่านวัตกรรม (Evaluation)* เป็นขั้นตอนเปรียบเทียบนวัตกรรมใหม่กับสิ่งที่ใช้อยู่เดิมถ้าเห็นว่าดีกว่าก็จะยอมรับ ถ้าเห็นว่าไม่ดีกว่าก็จะไม่ยอมรับ

4) *ทดลองใช้นวัตกรรม (Trial)* เป็นขั้นตอนที่บุคคลประเมินค่านวัตกรรมแล้วยังไม่มั่นใจในนวัตกรรม ต้องทดลองใช้ให้มั่นใจก่อนจึงจะยอมรับ ถ้าทดลองแล้วไม่พึงพอใจก็จะไม่ยอมรับ

5) *การรับหรือไม่รับนวัตกรรม (Adoption or Rejection)* เป็นขั้นตอนที่เป็นผลมาจากขั้นที่ 4 กล่าวคือ ถ้าผลเป็นที่น่าพอใจก็จะยอมรับนวัตกรรมและนำไปใช้ต่อไป แต่ถ้าผลไม่เป็นที่พอใจก็จะไม่ยอมรับไปใช้

ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้ในการดำเนินงานด้านพัฒนาชุมชนโดยนำสิ่งใหม่ ๆ มากระตุ้นชุมชนผ่านสื่อต่าง ๆ รวมทั้งเพื่อให้เกิดการยอมรับนำไปใช้ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนในที่สุด

ทฤษฎีภาวะทันสมัย

สนธยา พลศรี (2545: 211-213) ระบุว่าทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory) เป็นทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งของนักเศรษฐศาสตร์ นักรัฐศาสตร์ และนักสังคมวิทยา ทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา เช่น เดวิด แมคเคลแลนด์ (David McClelland) อเล็กซ์ อิงเคเลส (Alex Inkeles) และเดเนียล เลอร์เนอร์ (Daniel Lerner) เป็นต้น มีสาระสำคัญ ดังนี้

1) ที่มาของทฤษฎี

ทฤษฎีภาวะทันสมัยเกิดจากความสำเร็จอย่างรวดเร็วของโครงการมาร์แชลล์ (Marshall Plan) ที่สหรัฐอเมริกาช่วยเหลือประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และนักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมวิทยาได้ประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

2) สาระสำคัญของทฤษฎี ทฤษฎีภาวะทันสมัย มีสาระสำคัญ ดังนี้

(1) การพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่ยังไม่เจริญก้าวหน้า มีระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมล้าหลัง ไปสู่สังคมที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และมีเทคโนโลยีระดับสูงเช่นเดียวกับประเทศในกลุ่มยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือ (แสวง รัตนมงคลมาส, 2543: 43)

(2) เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และชีวิตส่วนตัวของบุคคล ในแต่ละประเทศ จะมีภาวะแตกต่างกัน 2 ประการ คือ ภาวะเก่าแก่โบราณที่ล้าหลังกับภาวะทันสมัยที่มีความเจริญก้าวหน้า ต้องสร้างความทันสมัยแทนที่ความล้าหลังโบราณ ประเทศจึงเจริญก้าวหน้า

(3) ประเทศที่พัฒนาแล้วสามารถก้าวสู่ภาวะทันสมัยได้ด้วยตนเอง แต่ประเทศด้อยพัฒนาไม่สามารถที่จะดำเนินการได้สำเร็จ อาจจะสร้างความทันสมัยได้เพียงบางส่วนเท่านั้น ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองขึ้น

(4) กระบวนการสร้างภาวะทันสมัยของประเทศด้อยพัฒนา ต้องเป็นไปเช่นเดียวกับลักษณะการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามลำดับขั้น และการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งความเจริญก้าวหน้าตามลำดับขั้นนี้เกิดจากการที่สังคมยอมรับเทคโนโลยีทันสมัยในแต่ละขั้นโดยไม่ข้ามขั้นตอน

(5) ภาวะทันสมัยทางเศรษฐกิจ คือการมีโครงสร้างเศรษฐกิจที่ทันสมัย แบบสังคมอุตสาหกรรม และการสร้างชุมชนเมืองให้เกิดขึ้น โดยกระบวนการที่สำคัญ คือ การกลายเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) และการกลายเป็นเมือง (Urbanization)

(6) ภาวะทันสมัยในทางการเมือง คือ การนำการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยมีตัวแทน (Representative Democracy) ตามแบบกลุ่มประเทศในยุโรปตะวันตก และอเมริกาเหนือมาใช้

(7) ภาวะทันสมัยทางวัฒนธรรม คือ การใช้แนวความคิดแบบ สมเหตุสมผลเป็นบรรทัดฐานในการตัดสินใจระบบค่านิยม บรรทัดฐาน เจตคติและเป้าหมายของ สังคม โดยการวางข้อกำหนดเกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคมของบุคคล และการจัดรูปองค์กรของ สถาบันต่างๆเป็นองค์กรขนาดใหญ่ (Bureaucracy) แบบตะวันตก

(8) บุคลิกภาพของสมาชิกในสังคมทันสมัย (Modern Man) แบบ ชาวตะวันตก เช่น มีความรับผิดชอบ มุ่งความสำเร็จเป็นสำคัญ มีระบบค่านิยมและการเรียนรู้ เกี่ยวกับการเข้ามีส่วนร่วม ตลอดจนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ (Effective Participation)

(9) ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างภาวะทันสมัย คือ ผู้เชี่ยวชาญทาง เทคโนโลยีสมัยใหม่ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองแบบตะวันตก ซึ่งอาจจะเป็น คนในประเทศหรือต่างประเทศก็ได้

(10) รัฐต้องมีบทบาทในการวางแผนเพื่อผลักดันให้เกิดภาวะทันสมัย ด้วยการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ ขึ้นดำเนินงานอย่างจริงจัง ขอความช่วยเหลือจากประชาชนในประเทศ และความร่วมมือกับรัฐบาลต่างประเทศ ทั้งในด้านเงินทุน เทคโนโลยี การตลาดและผู้เชี่ยวชาญ ในสาขาต่าง ๆ (ปกรณ์ ปริยากร, 2528: 29-31)

จะเห็นได้ว่าแนวความคิดของทฤษฎีภาวะทันสมัย เกิดจากจากผสมผสานหลักการ ของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกับระบบการเมืองประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมของประเทศในกลุ่ม

ยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือ ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับกลุ่มประเทศสังคมนิยม ทฤษฎีภาวะทันสมัยเป็นที่ยอมรับขององค์การสหประชาชาติ จึงจัดตั้งโครงการช่วยเหลือการพัฒนาระหว่างประเทศ (International Bank for Reconstruction and Development) กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund) ธนาคารโลก (World Bank) เป็นต้น

ทฤษฎีการด้อยพัฒนาและการพึ่งพา

สนธยา พลศรี (2545: 213-215) ระบุว่าทฤษฎีการด้อยพัฒนาและการพึ่งพา (Underdevelopment and Dependency Theory) เกิดจากนักทฤษฎีที่สำคัญ คือ เฟร์นันโด เฮนริค คาร์โดโซ (Fernando Henrique Cardoso) ทิโอโทนีโอ ดอส ซานโตส (Thiotionio Dos Santos) ชาวบราซิล และอังเดร์ กุนเดอร์ ฟรังก์ (Andre' Gunder Frank) ชาวเยอรมัน ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

1) ที่มาของทฤษฎี ทฤษฎีการด้อยพัฒนาและการพึ่งพา ใช้ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในกลุ่มประเทศลาตินอเมริกาเป็นแนวทางในการสร้างทฤษฎีมีสาระสำคัญ คือ ภาวะด้อยพัฒนาของกลุ่มประเทศที่ล่าหลังหรือประเทศด้อยพัฒนาเกิดขึ้นจากการพยายามพัฒนาประเทศด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมตามแนวทางทฤษฎีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และทฤษฎีภาวะทันสมัยแบบทุนนิยมตะวันตก แต่ยิ่งพัฒนาประเทศกลับยิ่งยากจนลง เพราะถูกครอบงำและต้องพึ่งพา (Dominant Dependent) ประเทศที่พัฒนาแล้ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยีและวัฒนธรรม (แสวง รัตนมงคลมาส, 2543: 65-67)

2) สาเหตุของการด้อยพัฒนาและการพึ่งพา การด้อยพัฒนาและการพึ่งพาที่เกิดขึ้นในประเทศด้อยพัฒนา มีสาเหตุหลายประการ ดังนี้

(1) ประเทศด้อยพัฒนาผลิตสินค้าประเภทวัตถุดิบที่ยังไม่ได้แปรรูป (Primary Goods) ออกสู่ตลาดโลก เพราะเชื่อว่าหนทางของการพัฒนาเศรษฐกิจ คือ การค้าระหว่างประเทศ ขณะเดียวกันก็นำสินค้าประเภททุนเข้าประเทศ เพื่อเสริมสร้างอุตสาหกรรมนำเข้าไปในด้านสินค้าอุปโภคและบริโภค โดยมีคู่ค้าขาย คือ ประเทศที่ร่ำรวยหรือพัฒนาแล้ว ทำให้เกิดการพึ่งพาเบื้องต้นทางด้านสินค้าอุตสาหกรรมขึ้น

(2) การพึ่งพาเทคโนโลยีของประเทศที่พัฒนาแล้ว จากการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าของประเทศด้อยพัฒนา ทำให้ต้องพึ่งพาทางเทคโนโลยีจากประเทศที่พัฒนา ทั้งเทคโนโลยีด้านอุตสาหกรรมและทุกสาขาการผลิต การคมนาคมขนส่ง การสื่อสาร การศึกษา การสาธารณสุข และอื่น ๆ เพราะขีดความสามารถทางเทคโนโลยีในประเทศไม่เพียงพอ

(3) นายทุนต่างชาติจากประเทศพัฒนาแล้วเข้าไปลงทุนในประเทศด้อยพัฒนาทั้งทางตรงและทางอ้อม หรือโดยการเข้ามามีบทบาททางการผลิตและการค้าในรูปของ

บริษัทข้ามชาติ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิต และระสนิยมด้านการบริโภคของประเทศด้อยพัฒนา สิ่งตามมา คือ ถูกครอบงำและผูกขาดทางการตลาดทั้งภายในประเทศและนอกประเทศ

(4) ประเทศพัฒนาแล้วใช้องค์การระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือในการครอบงำประเทศด้อยพัฒนา เช่น ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ เป็นต้น แล้วกำหนดเงื่อนไขในนโยบาย แผนงาน และโครงการช่วยเหลือ การส่งผู้เชี่ยวชาญเข้าไปครอบงำการก่อกำหนดที่ผูกพันที่มีอัตราสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนต้องขาดอิสระในการกำหนดนโยบายของประเทศไปในที่สุด

(5) ประเทศพัฒนาแล้วใช้ความเหนือกว่าในทางเศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีครอบงำ และทำให้ประเทศด้อยพัฒนาต้องพึ่งพาประเทศพัฒนาแล้วทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี สังคมและวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

(6) รัฐบาลของประเทศด้อยพัฒนามีอำนาจในการกำหนดความสัมพันธ์กับประเทศพัฒนาแล้วอย่างจำกัด เพราะอิทธิพลของนายทุนระหว่างประเทศที่ยังคงมีบทบาทในการลงทุน การควบคุมเทคโนโลยี การกำหนดนโยบายและวิธีการให้ความช่วยเหลือ และอิทธิพลทางการทหาร ทำให้การกำหนดนโยบายและการวางแผนพัฒนาไม่สมเหตุสมผล จึงไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา

(7) สังคมด้อยพัฒนาส่วนใหญ่ต้องตกอยู่ภายใต้การครอบงำของนายทุนในประเทศ นายทุนเหล่านี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับนายทุนระหว่างประเทศ และเห็นแก่ประโยชน์ของตนเองมากกว่าประเทศชาติ (ปกรณัม ปรีชากร, 2528: 36-37)

3) ลักษณะของการด้อยพัฒนาและการพึ่งพา การด้อยพัฒนาและการพึ่งพาเป็นการที่ประเทศทุนนิยมตะวันตกซึ่งพัฒนาแล้วเอาเปรียบประเทศด้อยพัฒนา ในลักษณะของการล่าอาณานิคมยุคใหม่ คือ การไม่ทำสงครามเพื่อยึดครองประเทศด้อยพัฒนา แต่ใช้การครอบงำและการพึ่งพา ทำให้ประเทศด้อยพัฒนามีลักษณะเหมือนเป็นประเทศบริวารของประเทศทุนนิยมตะวันตก ซึ่งนอกจากจะเกิดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนาแล้ว ยังนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมกันในสังคมระหว่างนายทุนกับคนส่วนใหญ่ของประเทศด้อยพัฒนา และอาจทำให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมอย่างรุนแรงขึ้นในประเทศด้อยพัฒนาอีกด้วย จึงไม่ควรพัฒนาประเทศตามแนวทางนี้

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้ ล้วนเป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ ทำให้ทราบถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยสำคัญและผลของการเปลี่ยนแปลงซึ่ง

สามารถนำไปใช้ศึกษาปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันและอนาคตได้

1.2.2 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural – Functional Theory)

นัยพรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ (2550: 139-145) ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีวิวัฒนาการ ซึ่งอธิบายถึงการทำงานประสานกันของส่วนต่าง ๆ ในร่างกายของสิ่งมีชีวิต ซึ่งเป็นเปรียบเทียบระบบทางสังคมกับร่างกายที่ทำงานประสานกันเพื่อให้สังคมอยู่รอดได้

ทฤษฎีดังกล่าวพัฒนามาจากทฤษฎีหน้าที่ ซึ่งมีนักทฤษฎีคนสำคัญคือ ออกัส คองท์ (August Comte) เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) อีมิล เดอร์คไคม์ (Emile Durkheim) ต่อมา ทัลคอตต์ พาร์สัน พัฒนาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยมีผู้สนับสนุนที่สำคัญคือ โรเบิร์ต เมอร์ตัน

ออกัส คองท์ (August Comte) เป็นคนแรกที่น่าความคิดนี้มาอธิบาย โดยกล่าวว่า สังคมประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ เช่นเดียวกับร่างกายมนุษย์ส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านี้จะทำหน้าที่ของมันเองและจะทำงานประสานกันเพื่อให้สามารถดำรงสังคมอยู่ได้

เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) เป็นผู้สนับสนุนทฤษฎี ที่เน้นในเรื่องการทำงานเปรียบเทียบกับการทำงานของร่างกาย ส่วนในเรื่องวิวัฒนาการนั้น เขาเชื่อว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ขั้นที่ดีกว่า เพราะสังคมมีขนาดใหญ่และซับซ้อนมากขึ้น แต่ยังคงทำงานประสานสัมพันธ์กัน

อีมิล เดอร์คไคม์ (Emile Durkheim) อธิบายว่าสังคมยังคงดำรงอยู่ได้เพราะการยึดเหนี่ยวกันของระบบต่าง ๆ ในสังคม (Social Solidarity) คือในสังคมเล็ก ๆ สิ่งยึดเหนี่ยวคือค่านิยม จารีตประเพณี จะมีอิทธิพลต่อคนในสังคม แต่สังคมที่ซับซ้อนกว่าสิ่งที่ยึดเหนี่ยวคือการที่บุคคลปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตน แม้ว่าคนในสังคมจะมีทัศนคติและค่านิยมที่แตกต่างกัน สังคมก็ยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้เพราะทุกคนทำหน้าที่ของตนเอง

ทัลคอตต์ พาร์สัน (Talcott Parsons) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน เป็นนักทฤษฎีคนสำคัญที่พัฒนาทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ โดยเสนอแนวคิดว่าการที่มนุษย์เข้าไปอยู่ในสังคม และสังคมมีการจัดระเบียบขึ้นเนื่องจากสมาชิกในสังคมมีความสมัครใจที่จะเข้าไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม เขาเสนอว่าการกระทำ (Action) มีความสำคัญยิ่งต่อระบบสังคม การกระทำคือการกระทำระหว่างกัน (Interaction) ระหว่างผู้กระทำ (Actor) สถานการณ์ (Situation) จุดมุ่งหมาย (Goals) วิธีการ (Means) และแนวคิดของผู้กระทำ (Actor's Orientation) เมื่อขยายความให้กระจ่าง ผู้กระทำหมายถึงบุคคลที่มีประสบการณ์ต่าง ๆ และรู้จักควบคุมสถานการณ์ เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายตามที่ตั้งไว้

การกระทำระหว่างผู้กระทำดังกล่าวหรือความสัมพันธ์ที่สมาชิกมีต่อการวิเคราะห์บุคคลต่าง ๆ ในสังคมได้ จะเกิดเป็นระบบสังคมขึ้นโดยเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการคือ

- 1) ผู้กระทำต้องมีแรงจูงใจ ที่จะแสดงบทบาทต่าง ๆ ที่ระบบต้องการ
- 2) ระบบสังคมจะต้องพยายามหลีกเลี่ยงแบบแผนวัฒนธรรมที่ทิ้งไม่รักษา ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และกำหนดบังคับให้คนต้องกระทำการอันเป็นไปไม่ได้ ซึ่งจะทำให้เกิดการเบี่ยงเบนและการขัดแย้งขึ้น

สำหรับพาร์สันการกลายเป็นสถาบันเป็นทั้งกระบวนการและโครงสร้าง กระบวนการกลายเป็นสถาบันมีขั้นตอนง่าย ๆ ดังนี้

- 1) ผู้กระทำซึ่งมีภูมิหลังต่างกัน เข้าสู่ความสัมพันธ์ทางสังคม
- 2) สิ่งที่ผู้กระทำได้รับการขัดเกลามาก่อน เป็นผลจากความต้องการ การจำเป็นและวิธีการมีความต้องการจำเป็นเหล่านี้จะได้รับการตอบสนอง ด้วยการรับเอาแบบแผนวัฒนธรรม
- 3) โดยผ่านกระบวนการกระทำระหว่างกันนี้เอง บรรทัดฐานทางสังคมจะก่อรูปขึ้น เมื่อผู้กระทำปรับการขัดเกลาที่ได้รับมาก่อนเข้าหากัน
- 4) บรรทัดฐานเหล่านั้นเกิดเป็นแนวทางปรับการขัดเกลาเข้าหากันของผู้กระทำแต่ละคนเหมือนกัน ก็ถูกหล่อหลอมโดยวัฒนธรรม
- 5) บรรทัดฐานเหล่านี้จะทำหน้าที่ควบคุมการกระทำระหว่างกัน อันจะทำให้เกิดเสถียรภาพขึ้น

การกลายเป็นสถาบันเป็นกระบวนการที่ทำให้โครงสร้างสังคมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ กลุ่มบทบาทที่กลายเป็นสถาบัน แล้วรวมกันเข้าเป็นระบบสังคม (พูดอีกอย่างในระบบสังคม คือ การกระทำระหว่างกันที่เป็นแบบแผนและมั่นคง) เมื่อระบบสังคมใดเป็นระบบใหญ่มีสถาบันหลายอย่างผสมผสานกันอยู่ แต่ละสถาบันนั้นจะได้ชื่อว่าระบบย่อย สังคมมนุษย์ คือ ระบบใหญ่ที่ประกอบด้วยสถาบันที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันหลายสถาบัน เวลาใดก็ตามที่จะวิเคราะห์ระบบสังคมจะต้องคำนึงเสมอว่าระบบสังคมอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมและสัมพันธ์กับระบบบุคคล

ระบบสังคมที่สามารถจะรักษาระบบไว้ได้นั้นจะต้องทำหน้าที่ที่สำคัญ 4 ประการคือ

- 1) ระบบทางสังคมจะต้องมีวัตถุประสงค์และดำเนินไปเพื่อบรรลุเป้าหมาย เพื่อความอยู่รอดแห่งสังคม เพื่อนำพาสมาชิกไปสู่ความสงบสุข โดยมีสถาบันควบคุมการปฏิบัติให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ซึ่งสถาบันทางสังคมนี้คือ ครอบครัว และสถาบันการศึกษา

2) ระบบสังคมจะต้องมีการปรับตัว (Adaptation) มีความสำคัญอย่างมากต่อความสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในสังคม จำเป็นต้องหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อการของบรรลुวัตถุประสงค์ของสังคม สถาบันที่สำคัญคือสถาบันทางเศรษฐกิจ

3) ระบบทางสังคมต้องมีบูรณาการเพื่อประสานส่วนต่าง ๆ และการสามารถดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ สถาบันที่สำคัญคือ สถาบันการเมืองการปกครอง หรือสถาบันกษัตริย์ เป็นต้น

4) ระบบทางสังคมต้องจัดการกับความตึงเครียด (Tention Management or Latency) ความตึงเครียดและความขัดแย้งจะเกิดขึ้นในสังคม จึงต้องมีการจัดการและแก้ไขปัญหากับสิ่งเหล่านั้น เพื่อให้เกิดความสมดุล สถาบันที่ทำหน้าที่นี้คือ สถาบันทางศาสนา สถาบันศาล

การที่สมาชิกในสังคมได้กระทำระหว่างกันแล้ว กระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดเป็นระบบสังคมขึ้นนั้น มีระบบต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ระบบการติดต่อ (Communication) คือการสื่อสารกันในสังคม
- 2) ระบบการรักษารักษาขอบเขตในสังคม (Boundary Maintenance) เพื่อรักษาสมดุลเรื่องค่านิยม ความเชื่อของสมาชิกในสังคม
- 3) ระบบบุคลิกภาพ วัฒนธรรม และสังคมเป็นระบบที่เกื้อกูลสัมพันธ์กัน
- 4) ระบบการควบคุมทางสังคมเพื่อไม่ให้เกิดการฝ่าฝืนในสังคม
- 5) ระบบการอบรมขัดเกลา (Socialization)
- 6) ระบบสภาวะเปลี่ยนเป็นสถาบัน (Institutionization) เกิดขึ้นเมื่อบุคคลซึมซับค่านิยม ความเชื่อในสังคมเข้าไปเป็นบุคลิกภาพ เป็นระยะเวลานาน ด้วยการลงโทษและให้รางวัลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนไปเป็นสถาบัน

สังคมคือการรวมตัวกันของสถาบันต่าง ๆ โดยมีลักษณะสำคัญดังนี้

- 1) สถาบันต่าง ๆ มีบทบาทและความสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอในระยะเวลานานพอควร
- 2) สังคมมีแนวโน้มในการรักษารักษาขอบเขตเพื่อป้องกันการทำลายหรือแทรกแซงจากระบบอื่น ๆ
- 3) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมเพื่อเป็นการรักษาและทำให้ดียิ่งขึ้น
- 4) แต่ละระบบต้องรักษาคุณภาพในสังคม
- 5) หากไม่สามารถรักษาระบบ สังคมอาจสลายกลายไประบบใหม่

ดังนั้นแนวความคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของพาร์สัน จึงเป็นการผสมผสานระหว่างความคิดเรื่องวิวัฒนาการและทฤษฎีการกระทำ โดยความสัมพันธ์ระหว่างระบบการกระทำเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น

1.2.3 ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interactionism)

นัยพรรณ (พลวัตนะ) วรรณศิริ (2550: 152-127) ระบุว่านักทฤษฎีกลุ่มนี้มีหลายคน เช่น มิคค์ บลูมเมอร์ และกอฟฟ์แมน แนวคิดที่สำคัญคือ การกระทำระหว่างกัน ระหว่างมนุษย์กับสังคม เนื่องจากสัญลักษณ์โดยเฉพาะภาษาเป็นสิ่งสำคัญในการติดต่อ ทำให้มีความผูกพันและสัมพันธ์กันจนสร้างเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคมขึ้น

ยอร์จ เฮร์เบิร์ต มิคค์ (George Herbert Mead) ได้เสนอว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลในสังคมนั้นอยู่ที่การมีและการใช้ความหมายร่วมกัน การกระทำดังกล่าว เป็นการใช้สัญลักษณ์ร่วมกัน ทั้งมนุษย์และสังคม มิคค์อธิบายต่อไปว่า การกระทำร่วมกันต้องมีความตั้งใจด้วย ในตัวบุคคลหนึ่งจะประกอบด้วย I กับ Me เพื่อแก้ไขปัญหาและกระทำต่อคนอื่น

I เป็นความต้องการเฉพาะตัวปลูกฝังอยู่ในลักษณะทางชีวภาพของบุคคล มีอิสระในตนเองเช่น เสรีภาพ การสร้างสรรค์ พฤติกรรมความรู้สึกลึกภายในที่ขัดแย้งกับประเพณีของสังคม และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้

Me เป็นความคิดส่วนบุคคลว่ามีพฤติกรรมอย่างไร ประกอบด้วยทัศนคติทั้งของตนเองและผู้อื่น ความเข้าใจ และค่านิยมในสังคม

บุคคลจะตัดสินใจขึ้นอยู่กับ I กับ Me ว่าฝ่ายใดจะมีมากกว่ากัน สรุปได้ว่า ทฤษฎีของมิคค์ ได้เน้นเน้นถึงความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์ที่มนุษย์ใช้ร่วมกันด้วยความตั้งใจ จะเป็นเครื่องกระตุ้นให้บุคคลหนึ่งแสดงได้ตอบความหมายนั้นจนเกิดความสัมพันธ์กันขึ้น

เฮร์เบิร์ต บลูมเมอร์ (Herbert Blumer) ได้เสนอว่าความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ เกิดจากผลของการที่บุคคลกำหนดความหมายของการกระทำร่วมกัน แนวคิดของบลูมเมอร์จึงเป็นการอธิบายที่เน้นถึงการตีความ เพื่อให้รู้ความหมายที่แท้จริงนั่นเอง

เออร์วิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffman) มีแนวความคิดว่าการจัดระเบียบทางสังคมจะอยู่ในรูปของความสัมพันธ์แบบการแสดงละครต่อกันของมนุษย์ กล่าวคือทุกคนต้องแสดงบทบาทอย่างไม่จริงใจเป็นการสวมหน้ากากเข้าหากัน โดยเน้นการสร้างภาพประทับใจเป็นสำคัญ

สรุปแล้วทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์เป็นการกระทำระหว่างกันในรูปของการจัดระเบียบทางสังคม โดยมีข้อสมมุติฐานดังนี้

1) พฤติกรรมและการโต้ตอบของบุคคลต่าง ๆ ในสังคมมีลักษณะเป็นกระบวนการมากกว่าโครงสร้าง

2) โครงสร้างทางสังคมเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นโดยทันทีโดยไม่ทำให้การกระทำของบุคคลหยุดชะงัก การที่จะเข้าใจแบบแผนของการจัดระเบียบทางสังคมคือ พฤติกรรมปลีกย่อยของบุคคล

3) การกระทำในลักษณะซ้ำๆ มีโครงสร้างของการกระทำนั้น ทำให้คาดหวังอย่างเด่นชัดธรรมชาติของของสัญลักษณ์แสดงให้ทราบถึงความสามารถสำหรับสัญลักษณ์ใหม่ ๆ คือการทำให้แปลความหมายใหม่ พฤติกรรมใหม่ ๆ เกิดขึ้นได้เสมอ โครงสร้างของสังคมจึงเปลี่ยนแปลงด้วยเสมอ

4) แบบแผนของการจัดระเบียบทางสังคมเป็นตัวแทนของปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นทันทีที่เป็นเสมือนเรื่องราวต่าง ๆ ของผู้กระทำ กระบวนการสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดแบบแผนเหล่านี้สามารถทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้

ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์สามารถนำมาใช้ในงานพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะกิจกรรมการพัฒนานั้น การสื่อความหมายต่าง ๆ ทำให้สมาชิกเข้าใจตรงกัน และทำให้การดำเนินการมีประสิทธิภาพสูง

1.2.4 ทฤษฎีการขัดเกลาทางสังคม

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549: 225) ได้ให้ความหมายของ การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ไว้ว่า หมายถึง กระบวนการที่คนเรียนรู้การเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือของสังคม โดยการซึมซับเอาบรรทัดฐานและค่านิยมทางสังคมมาเป็นของตนและเรียนรู้ในการปฏิบัติตามบทบาทและภาระหน้าที่ทางสังคม

ในทางสังคมวิทยาให้ความสำคัญกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะมนุษย์ไม่ได้มีความเป็นมนุษย์โดยกำเนิด หรือไม่มีพัฒนาการบางอย่างที่จำเป็นต่อการอยู่รอด มนุษย์จึงต้องได้รับการขัดเกลาทางสังคม โดยมีตัวแทนมาพัฒนาบุคคล จากบุคคลทางชีววิทยา (Biological Person) มาเป็นบุคคลทางสังคม (Social Person) โดยการมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กับคนอื่น ทำให้บุคคลเรียนรู้บทบาท หน้าที่ และค่านิยมทางสังคมของสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ เป็นที่ยอมรับกันว่าการศึกษาคือกระบวนการขัดเกลาเด็กที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง บุคคลนับตั้งแต่เกิดมาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ประกอบอาชีพ จนกระทั่งตายจะต้องผ่านกระบวนการขัดเกลาหล่อหลอมหรือที่เรียกว่า การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ซึ่งเป็นกระบวนการจัดประสบการณ์ทางสังคม แก่บุคคลผู้เป็นสมาชิกของสังคม จะหล่อหลอมความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม แรงจูงใจ และบุคลิกภาพของบุคคลโดยรวม โดยผ่านกระบวนการนี้ บุคคลแต่ละคนจะเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้เข้ากับมาตรฐาน จารีตประเพณี และวิถี

ปฏิบัติต่าง ๆ ของสังคมที่เขาอาศัยอยู่ การขัดเกลาทางสังคมจะหล่อหลอมให้บุคคลมีลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมสอดคล้องกับลักษณะที่สังคมปรารถนาและเห็นว่าเหมาะสมกับบทบาทของบุคคล ทั้งบทบาทที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันและที่มีมาในอนาคต ในความซับซ้อนของกระบวนการนี้ สังคมเป็นแหล่งที่กำหนดรางวัล ข้อยกเว้นหรือบทลงโทษสำหรับสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งผู้ทำหน้าที่ให้การอบรมแก่สมาชิกของสังคมจะสามารถนำรางวัลและข้อห้ามต่าง ๆ เหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมต่อไป (งามตา นินทานนท์, 2536: 36)

แนวคิดทางสังคมวิทยาของการขัดเกลาทางสังคมเป็นการเตรียมบุคคลเข้ารับบทบาทต่าง ๆ ในสังคม (Role Training) แนวคิดนี้มองว่า กระบวนการขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการของสังคม ในอันที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลต้องปฏิบัติตามปทัสถาน (Norms) ของสังคมที่มาของแนวคิดนี้เกิดจากการมองว่า การที่สังคมจะดำรงโครงสร้างของมันอยู่ได้ก็ด้วยการสรรหาบุคคลต่าง ๆ มาสวมบทบาทต่าง ๆ ในสังคมได้ บุคลิกภาพ (Personality) ของบุคคลและโครงสร้างทางสังคม (Social Structure) จึงเป็นระบบที่แยกต่างหากออกจากกัน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพส่วนบุคคลกับโครงสร้างทางสังคมจึงอาจมีหลายแนวทาง โดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจะทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมร้อยให้สองระบบไปด้วยกันได้

การขัดเกลาทางสังคมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมพฤติกรรมของบุคคล และเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของสังคม

1.2.5 ทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม

นัยพรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ (2550: 126-127) ระบุว่าทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural Lag Theory) มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น ทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม ทฤษฎีความเฉื่อยทางวัฒนธรรม เป็นต้น เจ้าของทฤษฎี คือ วิลเลียม เอฟ ออกเบิร์น (William F. Ogburn) นักทฤษฎีชาวอเมริกัน มีสาระสำคัญ ดังนี้

ประเภทของวัฒนธรรม วัฒนธรรมโดยรูปลักษณะ มี 2 ประเภท คือ

1) วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ แบบอย่างทางวัตถุ เช่น สิ่งประดิษฐ์ สิ่งของ เครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น

2) วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ แบบอย่างพฤติกรรมและแบบอย่างทางความคิดความเชื่อต่าง ๆ เช่น บรรทัดฐานทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ค่านิยม อุดมการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

วัฒนธรรมเป็นตัวละครสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางวัตถุจะทำให้สังคมเจริญก้าวหน้า แต่วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุมักปรับตัวไม่ทันหรือสอดคล้องกันจึงเกิดปัญหาความล่าช้าทางวัฒนธรรม

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สังคมและวัฒนธรรมมีลักษณะประการหนึ่งคือเป็นพลวัตหรือไม่คงที่แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้โครงสร้างของสังคมและวิถีการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมของมนุษย์ในแต่ละสังคมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมคือความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ลักษณะองค์ประกอบ รูปแบบ สาเหตุ ประเภท กระบวนการ ข้อจำกัด ทฤษฎี ผลและแนวโน้มของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

2.1 ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

บรรเทิง พรพิจิตร (2547: 180-181) ระบุว่านักสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาได้ให้ความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้อย่างต่าง ๆ ดังนี้ แฮนส์กับเกรท์ (Hans and Gerth) และ มิลล์ ซีไรท์ (Mill C. Wright) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สิ่งใดก็ตามที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับบทบาทสถาบัน หรือระเบียบต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นโครงสร้างทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคมซึ่งคล้ายกับทัศนะของ มอร์ริส กินเบอร์ก (Morris Ginberg) ที่กล่าวว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับโครงสร้างสังคมซึ่งได้แก่ระเบียบแผนต่างๆ

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542: 337) ได้ให้ความหมายของ “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” ไว้ว่า หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ระบบครอบครัว ระบบการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอยเป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเองและที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น

ผจงจิตต์ อธิคมนันท์ (2531: 21) ได้กล่าวไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปในโครงสร้างสังคมซึ่งประกอบด้วยกลุ่มคนคืออัตราการเกิด ตาย หรือการกระจายตัวของประชาชน ความสัมพันธ์คือแบบปฐมภูมิเป็นทุติยะภูมิกันมากขึ้น และสถาบันคือการเกิดมีสถาบันต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2526: 26) ได้กล่าวสรุปไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน” หมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะต้องอาศัยจะต้องอาศัยวัฒนธรรมมาเป็นตัวการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะต้องอาศัยบุคคลเป็นผู้กระทำ ฉะนั้นในการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงจำเป็นต้องศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมควบคู่กันไปด้วย

2.2 ประเภทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.2.1 การเปลี่ยนแปลงจากภายใน เช่น การประดิษฐ์คิดค้นวิธีการผลิตใหม่ขึ้นในสังคมนั่นเอง จากการต่อสู้ในกลุ่มและกระบวนการในสังคม จากการริเริ่มดำเนินการจากชนชั้นนำหรือกระบวนการปฏิวัติโดยประชาชน

2.2.2 การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก เช่น การรับเอาเทคโนโลยีจากภายนอก การล่าอาณานิคมของจักรวรรดิอังกฤษ โดยอาจเกิดจากทั้งความสมัครใจและการบังคับ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าวข้างต้นยังสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนแปลงแบบเป็นไปเอง (Spontaneous Change) ซึ่งมักเกิดขึ้นในสมัยโบราณ เพราะไม่มีการวางแผน ซึ่งก็อาจจะไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป และการเปลี่ยนแปลงแบบมีแบบแผน (Planned Change)

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การที่สังคมจะเปลี่ยนแปลงต้องอาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างได้แก่

- 1) ปัจจัยทางประชากร ได้แก่การโยกย้ายถิ่นฐาน
- 2) ปัจจัยทางวัฒนธรรม ได้แก่การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การติดต่อค้าขาย การแสวงหาอาณานิคม เป็นต้น
- 3) ปัจจัยทางเทคโนโลยีและวิทยาการ ได้แก่การค้นพบและประดิษฐ์ต่าง ๆ เช่นการทำเครื่องพิมพ์ เครื่องจักรไอน้ำ เป็นต้น
- 4) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ความสัมพันธ์ในการผลิตของสังคม เช่น สภาพความแตกต่างในการผลิตของสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม
- 5) ปัจจัยทางอุดมการณ์และศาสนา คือการยอมรับอุดมการณ์และความเชื่อในทางศาสนาที่มีผลต่อโครงสร้างทางสังคมทั้งโดยทางตรงและอ้อม
- 6) ปัจจัยทางประชากร ปัจจัยทางจิตวิทยา ได้แก่การถ่ายทอดด้านจิตใจและค่านิยมในแต่ละยุคสมัยที่แตกต่างกันจนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม
- 7) ปัจจัยทางภูมิศาสตร์และดาราศาสตร์ เช่นบางคนเชื่อว่าภูมิอากาศที่อบอุ่นเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความสำเร็จที่สูงกว่าทางสังคม หรือการโคจรของดวงดาวก็มีผลต่อชีวิตของมนุษย์ในสังคม
- 8) ปัจจัยทางชีววิทยา เช่นการถ่ายทอดทางพันธุกรรมในเรื่องความสามารถ ความถนัด และสติปัญญา มีผลต่อความสามารถและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
- 9) ปัจจัยทางการเมืองและการทหาร เช่นในอดีตการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดจากบทบาทของผู้นำและสภาวะทางสงคราม

2.3 กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีกระบวนการที่สำคัญดังนี้

2.3.1 การประดิษฐ์คิดค้น (Invention) เป็นการนำเอาความรู้ทางวิชาการ เทคนิค วิธีการที่มีอยู่ทำให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้น อาจเป็นการประดิษฐ์ทางวัตถุเช่น เครื่องจักรต่าง ๆ เป็นต้น

2.3.2 การแพร่กระจาย (Diffusion) หมายถึงการที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่ง กระจายไปสู่อีกสังคมหนึ่งโดยมีกระบวนการทั้งการให้และการรับ โดยมีข้อสังเกตว่าสังคมที่ไม่ ซับซ้อน จะรับเอาวัฒนธรรมจากสังคมที่ซับซ้อนกว่ามาน้อยขึ้นขึ้นอยู่กับสภาพสังคมแต่ละแห่ง

2.4 ผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นตลอดเวลาทั้งในสังคมที่เจริญแล้วและสังคมที่ ด้อยพัฒนาเป็นที่ยอมรับกันว่าการเปลี่ยนแปลงจะทำให้สังคมเจริญหรือพัฒนาขึ้นแต่ก็อาจจะ ก่อให้เกิดความเสียดสีและปัญหาในสังคมได้เช่นกัน โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนคนในสังคมปรับตัวไม่ทัน

2.4.1 ผลของการค้นพบและประดิษฐ์ต่อสังคม คือ เช่นการประดิษฐ์รถยนต์ทำให้ ระยะเวลาการเดินทางเร็วขึ้น มีผลให้ต้องสร้างถนนมากขึ้นและยังส่งผลต่อสังคมด้านอื่น ๆ อีกด้วย

2.4.2 อัตราการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปโดยไม่เท่ากัน (Unequal rates of change) เนื่องด้วยการสัมพันธ์กันของวัฒนธรรมจึงทำให้มีผลให้เกิดการแปรเข้าไปถึงส่วนอื่น ๆ ของ วัฒนธรรม ในบางครั้งการรับหรือปรับปรุงทำให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural lag) คือ ความตึงเครียดอันมีอยู่ร่วมกันระหว่างสองวัฒนธรรมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในอัตราที่ความเร็ว ไม่เท่ากัน

2.4.3 การเปลี่ยนแปลงและปัญหาสังคม เกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่ว่ามนุษย์ไม่ได้สิ่งที่ ต้องการอย่างถูกต้อง โดยปกติจะไม่เกิดขึ้นในสังคมที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นเพราะสถาบันต่าง ๆ จะควบคุมพฤติกรรมในสังคม แต่การเปลี่ยนแปลงย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นการเกิดปัญหา เช่น ปัญหา สิ่งแวดล้อม ปัญหาการว่างงาน เป็นต้น

2.4.4 ความไม่เป็นระเบียบของสังคมและบุคคล เกิดขึ้นจากความรู้สึกรู้สึกของคนใน สังคมเกี่ยวกับความมั่นคง ศีลธรรม จรรยา เมื่อเป้าหมายในชีวิตถูกทำลายลงสังคมและบุคคลจะ เกิดความสับสน

2.4.5 วัฏจักรของความไม่เป็นระเบียบและไม่เป็นระเบียบของสังคม การ เปลี่ยนแปลงหรือการพยายามจัดระเบียบทางสังคมเพื่อไม่ให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรมจะทำให้ สังคมเกิดความไม่เป็นระเบียบขึ้นในสังคม

2.4.6 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการวางแผน ผลของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้ย่อมคาดการณ์ได้ว่า สังคมจะดีขึ้น เจริญขึ้นและได้รับการยอมรับจากคนในสังคม

2.5 การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

นัยพรรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ (2550: 126-146) ระบุว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมคือการเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมที่บุคคลในสังคมได้เคยปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนานไปสู่แบบแผนใหม่ที่ยังไม่เคยชินมาก่อน

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

2.5.1 กระบวนการทางจิตวิทยา ได้แก่การรับรู้ (Perceiving) แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

1) การรับรู้โดยไม่รู้ตัว (Subliminal Perception) ได้แก่การที่คนเรารับความรู้สึกที่คล้ายกันและแสดงพฤติกรรมที่ใกล้เคียงกันโดยไม่รู้ตัว

2) การรับรู้กึ่งรู้ตัว (Marginal Perception) ได้แก่การรับรู้ในสิ่งต่าง ๆ รอบตัวมนุษย์ โดยรู้ตัวว่าอะไรเป็นอะไร แต่ก็ไม่แสดงออกแบบเปิดเผยต่อการรับรู้ นั้น ๆ

2.5.2 ประสบการณ์ผ่านมานอนหลับไปแล้ว ในบางครั้งที่เราได้ผ่านประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งนานมาแล้วจนลืมนึกถึงมัน แต่มันก็มีผลต่อพฤติกรรมของเรา เช่น มีผลต่อกิริยาท่าทางและบุคลิกภาพ

2.5.3 การเรียนรู้ ได้แก่คนเราอาจจะไม่ตั้งใจเรียนรู้รูปแบบของวัฒนธรรมของผู้อื่น แต่ก็มักปฏิบัติตามเงื่อนไขต่าง ๆ ของสังคมอยู่เสมอด้วยการเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่และประเพณีปฏิบัติตาม

2.5.4 การเปลี่ยนแปลงนิสัย กิจวัตร หรือพฤติกรรมโดยอัตโนมัติ บุคคลอาจจะรู้ตัวและจงใจยกเลิกรูปแบบพฤติกรรมเก่า ๆ ทั้งนี้เนื่องจากการเบื่อหน่ายความซ้ำซากจำเจซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งกระบวนการนี้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

2.5.5 การเลียนแบบ คนเรามักมีการเรียนแบบกันอย่างไม่ตั้งใจเสมอ เช่น การเลียนแบบท่าทาง การแต่งกาย เป็นต้น

2.5.6 ความคิดเห็น ได้แก่การใช้ความรู้สึกส่วนตัวตัดสินเหตุการณ์และผู้อื่น โดยไม่ได้เกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งพอเพียงจะทำให้ผู้อื่นคล้อยตามและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในที่สุด

2.5.7 การโยกย้ายถิ่น การย้ายที่อยู่อาศัยทำให้ต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสถานที่และบุคคลกลุ่มใหม่ ๆ นั้น

2.5.8 สภาพจิตใจไร้สำนึก ได้แก่ความเคยชินในกฎระเบียบต่าง ๆ จึงมักจะกระทำไปโดยไม่รู้ตัว

2.5.9 การสร้างความรู้สึกร่วมและความผูกพันทางสังคม การมีพฤติกรรมร่วมกันของคนในสังคม เช่นร่วมกันเชิษฐ์กีฬา หรือเดินขบวน จะมีผลให้กลุ่มคนนั้นมีการแสดงออกที่ยอมรับและเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมได้

2.6 รูปแบบและองค์ประกอบที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

2.6.1 ทักษคติ เป็นตัวกำหนดนิสัย บุคลิกและท่าที จะก่อตัวในบุคคลแบบยาวนานและฝังแน่น แต่ความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันในสังคมและพึ่งพาอาศัยกัน ก็จะมีอิทธิพลเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลได้อย่างมาก

2.6.2 ค่านิยม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคม เป็นสิ่งชี้แนะและกำหนดท่าที และพฤติกรรมของกลุ่ม การเปลี่ยนแปลงค่านิยมจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้วย

2.6.3 บรรทัดฐานและพันธะทางสังคม เป็นกฎที่แน่นอนของการปฏิบัติของคนในสังคม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นโครงสร้างของวัฒนธรรมที่อาจเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่อาจใช้เวลายาวนานในการเปลี่ยนแปลง

2.7 สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

2.7.1 การเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อม เช่น การเปลี่ยนแปลงภูมิประเทศ เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

2.7.2 การเบียดเบียนในความขัดแย้ง เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้เสมอกับทุกคนในสังคม

2.7.3 การอพยพโยกย้ายถิ่น ที่เกิดจากการเมือง สงคราม ภัยธรรมชาติ หรือการแต่งงาน

2.7.4 การติดต่อกับคนต่างสังคม เช่น ท่องเที่ยว ค้าขาย จะทำให้พฤติกรรมและความเชื่อเปลี่ยนไป

2.8 กลไกของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

2.8.1 การประดิษฐ์คิดค้น (Invention and Discovery) หมายถึงการคิดค้นและสร้างสิ่งใหม่ ๆ และสิ่งเหล่านั้นได้รับการยอมรับและกลายเป็นแบบแผนของสังคมในที่สุด

2.8.3 การแพร่กระจาย (Diffusion and Borrowing) เกิดจากคนต่างวัฒนธรรมมาพบปะติดต่อกันอย่างสม่ำเสมอ จึงเกิดการแพร่กระจายและหยิบยืมทางวัฒนธรรมต่อกัน

2.8.3 การละทิ้งวัฒนธรรมเดิม คือการยอมรับและนำสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาผนวกกับสิ่งที่มีอยู่ จะนำไปสู่การละทิ้งสิ่งเก่าที่มีอยู่เดิม

2.8.4 การรับวัฒนธรรมใหม่ (Acculturation) เกิดจากการติดต่อกันบ่อยครั้ง มีไมตรีที่ดีต่อกัน ตัวแทนมีความสำคัญและความสอดคล้องของวัฒนธรรม

2.9 ประเภทของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

2.9.1 การเปลี่ยนแปลงแบบอิสระ (Free change) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองโดยไม่มีการชักนำ หรือบังคับและกฎเกณฑ์ใด ๆ ทั้งสิ้น

2.9.2 การนำการเปลี่ยนแปลง (Direction Change) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างเป็นอิสระ แต่ถูกต้องตามขบวนการมีระบบกฎเกณฑ์ ประชาชนเป็นผู้ริเริ่มและมีนักวิชาการเป็นผู้ชี้นำไปอย่างมีเหตุมีผล

2.9.3 การวางแผนการเปลี่ยนแปลง (Planned Chang) เป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงบังคับกลาย ๆ โดยผู้บังคับชี้แนะ บังการ มีแบบแผนแต่อาจจะไม่เป็นที่ยอมรับของประชาชน นิยมใช้กันในประเทศด้อยพัฒนา

2.9.4 การบังคับการเปลี่ยนแปลง (Forced Change) เป็นไปโดยการใช้กำลังบังคับกระทำโดยพลการ ไม่คำนึงว่าผู้ถูกเปลี่ยนแปลงจะรู้สึกอย่างไรเห็นด้วยหรือไม่

สังคมและวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมาก จึงทำให้เกิดความเข้าใจโดยทั่วไปว่าเป็นสิ่งเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงเป็นสิ่งเดียวกันกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้วย แต่ความเป็นจริงแล้วสังคมและวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งเดียวกัน กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม คือ องค์การทางสังคมและสถาบันทางสังคม ส่วนการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิถีชีวิตของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมก็จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม นักสังคมวิทยาจึงนิยมเรียกรวมกันว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีสาเหตุ การเกิดรูปแบบ องค์ประกอบ กระบวนการและข้อจำกัดหลายประการ ซึ่งอธิบายได้ด้วยทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมหลายทฤษฎี การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีผลต่อมนุษย์และสังคมหลายประการทั้งในด้านดีมีประโยชน์และด้านที่ทำให้สังคมเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้น

3. ความเป็นมาของพระพุทธรูปล้านนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3.1 ความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปของโลก

พระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดียเมื่อประมาณ 2,600 ปี ล่วงมาแล้ว ในยุคพุทธกาลและยุคต้น ๆ ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในโลก จนกระทั่งในยุคต่อ ๆ มาจึงเริ่มมีการสร้างขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งเผยแพร่เข้ามาสู่แผ่นดินไทยและล้านนาดังนี้

อภัย นาคคง (2533: 51-55) ระบุว่าตามหลักฐานที่ปรากฏตามประวัติศาสตร์และโบราณคดี ได้ยืนยันว่าพุทธศิลป์ยุคแรกของโลกได้แก่พุทธศิลป์ในสมัยโมริยะหรือเมารยะที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในอินเดียระหว่างพุทธศตวรรษที่ 3 ถึง 6 (พ.ศ. 273-311) ซึ่งเริ่มต้นโดยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาและทำนุบำรุงเป็นการใหญ่ มีการสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก การก่อสร้างนิยมใช้หินเป็นวัสดุหลักมาแกะสลักเป็นเรื่องราวตามพุทธประวัติ ซึ่งได้รับอิทธิพลการสร้างมาจากกรีกและเปอร์เซีย โดยมีการแกะสลักเป็นรูปบุคคลต่าง ๆ ตามเนื้อเรื่อง แต่ยังไม่กล้าแกะสลักเป็นรูปพระพุทธเจ้าโดยตรง แต่จะใช้การสร้างรูปสัญลักษณ์อื่น ๆ เพื่อเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า เช่น รูปรอยพระพุทธบาท รูปธรรมจักร รูปธรรมมาสด้านโพธิ์ หรือรูปสถูป เป็นสัญลักษณ์แทนปางเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพราะถือคติว่าพระพุทธองค์เป็นผู้ทรงคุณอันประเสริฐยิ่ง ไม่สามารถจะนำวัสดุหรือการสร้างแทนด้วยสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เสมอเหมือนได้ จึงยังไม่กล้าที่จะสลักพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ แต่ก็นับเป็นการสร้างรูปแทนในลักษณะที่เป็นการระลึกถึงองค์พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้นมาเป็นครั้งแรกในโลก

ต่อมาก็เกิดการสร้างพระพุทธรูปในลักษณะที่เป็นมนุษย์เป็นครั้งแรกในพุทธศิลป์แบบคันธารราษฎร์ (พ.ศ. 500-600) ซึ่งปัจจุบันคือประเทศปากีสถานและบางส่วนของอัฟกานิสถาน ซึ่งประมาณ พ.ศ. 216 ได้ถูกพวกกรีกโดยการนำของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช เข้ามายึดครอง ซึ่งต่อมาเมื่อรับวัฒนธรรมและนับถือพระพุทธศาสนาก็มีการสร้างพระพุทธรูปแบบศิลปะและอารยธรรมของกรีกเป็นรูปเคารพ ตามลักษณะของศิลปะแบบกรีกซึ่งเชื่อนำรูปเทพ “อพอลโล” มาเป็นต้นแบบของการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างรูปเหมือนของพระพุทธเจ้า หรือการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเป็นครั้งแรกของโลก

นับแต่นั้นมาก็มีการสร้างพระพุทธรูป หรือรูปเคารพแทนองค์พระศาสดาเรื่อยมาเป็นลำดับซึ่งสามารถสรุปแสดงให้เห็นยุคสมัยต่าง ๆ ของการสร้างรูปสัญลักษณ์และพระพุทธรูปโดยลำดับดังนี้

3.2 พุทธศิลป์ในประเทศอินเดีย

3.2.1 ศิลปะโมริยะหรือเมาริยะ (พ.ศ. 300 – 600) นิยมใช้หินทราย มาสร้างเป็นพุทธศิลป์ทั้งสถาปัตยกรรมและประติมากรรม ยังไม่นิยมสร้างพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ แต่จะใช้สัญลักษณ์มงคลต่างๆ เพื่อรำลึกหรือแทนองค์พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

3.2.2 ศิลปะคันธารราชูร์และมถุรา (พ.ศ. 500- 800) เป็นพุทธศิลป์ยุคแรกสุดที่มีการสร้างพระพุทธรูปเหมือนมนุษย์ ซึ่งพระพุทธรูปจะมีลักษณะและความงามตามแบบศิลปะกรีก

3.2.3 ศิลปะอมราวดี (พ.ศ. 593-863) ภายใต้อิทธิพลของราชวงศ์ ศตาวาหะ โดยได้รับอิทธิพลทางศิลปะมาจากพระพุทธรูปแบบคันธารราชูร์และมถุรา แต่ก็สร้างพระพุทธรูปให้งดงามตามแบบคนอินเดียในภาคใต้ พระพุทธรูปในสกุลช่างนี้ได้ส่งอิทธิพลให้แก่การสร้างพระพุทธรูปอินเดียในภาคใต้ในยุคต่อมาไปถึงศรีลังกาเขาคอนราฐปุระ ตลอดจนประเทศเอเชียอาคเนย์ทั้งปวง

3.2.4 ศิลปะคุปตะ (พ.ศ. 863-1190) ถือว่าเป็นยุคทองของอินเดียที่มีความเจริญอย่างสมบูรณ์สูงสุด พุทธศิลป์สกุลนี้ได้รับพระราชอุปถัมภ์จากราชวงศ์คุปตะ ซึ่งนับถือทั้งศาสนาพุทธและพราหมณ์ พระพุทธรูปคุปตะนิยมสร้างจากหินทรายและสำริด องค์พระมีลักษณะอวบสมบูรณ์งดงามแบบคนอินเดีย มีความงามเป็นเลิศควรแก่การบูชา

3.2.5 ศิลปะปาละ (พ.ศ. 1293-1743) เป็นพุทธศิลป์ที่เจริญอยู่ภายใต้พระราชอุปถัมภ์ของราชวงศ์ปาละ มีความนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องมากขึ้นอีกแบบหนึ่งเพื่อชักนำให้มหาชนมีศรัทธาไม่ไปนับถือศาสนาฮินดูที่สร้างเทวรูปขึ้นมาในลักษณะนี้เพื่อดึงดูดจิตใจมวลชนพุทธศิลป์แบบปาละเป็นพุทธศิลป์อินเดียยุคสุดท้าย พระพุทธรูปแบบปาละโดยเฉพาะปางประทับนั่งมารวิชัยได้ส่งอิทธิพลแก่พระพุทธรูปเนปาล ชีเบต พม่าสมัยพุกาม ศรีวิชัย และล้านนาแบบสิงห์หนึ่งอย่างชัดเจน

3.2.6 ศิลปะโจพะ (พ.ศ. 1389-1822) บางครั้งเรียกว่าศิลปะทมิฬ เจริญอยู่ทางอินเดียภาคใต้ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศก พุทธศิลป์แบบโจพะขึ้นมาเพื่อตอบสนองความศรัทธาของประชาชนชาวพุทธ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเหลือให้ศึกษาเป็นศิลาและสำริด

3.3 การสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย

จากหนังสือ “ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ” โดย อภัย คงนาค อาจสรุปได้ว่าพุทธศิลป์ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 2 สมัยใหญ่ ซึ่งจำแนกได้เป็น 9 แบบ ดังนี้

3.3.1 ยุคก่อนประวัติศาสตร์ชาติไทย แบ่งออกเป็น 4 สมัย ดังนี้

- 1) สมัยฟูนัน (พนม)
- 2) สมัยทวารวดี

3) สมัยศรีวิชัย

4) สมัยลพบุรี

3.3.2 ยุคประวัติศาสตร์ชาติไทย แบ่งออกเป็น 5 สมัย ดังนี้

1) สมัยล้านนา

2) สมัยสุโขทัย

3) สมัยอู่ทอง (อโยธยา)

4) สมัยอยุธยา

5) สมัยรัตนโกสินทร์

3.3.1 ยุคก่อนประวัติศาสตร์ชาติไทย มีการสร้างพระพุทธรูปตามยุคสมัย ดังนี้

1) ศิลปะฟูนัน (พนม) (พุทธศตวรรษที่ 3-14) ยังไม่ปรากฏให้พบหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในดินแดนนี้

2) สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 10-16) อาณาจักรทวารวดีประกอบด้วย นครรัฐใหญ่น้อยที่เป็นอิสระแก่กัน เป็นสมัยแรกบนแผ่นดินไทยที่มีการสร้างพระพุทธรูปตามแบบอย่างอินเดียด้วยฝีมือช่างพื้นเมือง ยุคแรกได้รับอิทธิพลแบบคุปตะซึ่งอยู่ร่วมสมัยเดียวกัน ต่อมาสมัยปาละก็ได้รับอิทธิพลจากพุทธศิลป์แบบปาละอีกครั้ง

3) สมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13-16) อาณาจักรศรีวิชัยมีขอบเขตตั้งแต่ประเทศอินโดนีเซีย มาเลเซีย ขึ้นมาถึงภาคใต้ แลบนครศรีธรรมราชของประเทศไทย ยุคที่ราชวงศ์ไศเลนทร์ปกครองได้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทและกลายเป็นต้นตระกูลหรือวัชรยาน

4) สมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 16-18) การสร้างพระพุทธรูปจึงได้รับอิทธิพลศิลปะขอมซึ่งรับอิทธิพลศิลปะอินเดีย แบบปาละอีกทอดหนึ่ง เอกลักษณะสำคัญของพระพุทธรูปแบบลพบุรี พระพุทธรูปทั่วไปจะมีพระพักตร์ เครื่องค่อนข้างบึ้งตึง

3.3.2 ยุคประวัติศาสตร์ชาติไทย มีการสร้างพระพุทธรูปตามยุคสมัย ดังนี้

1) ศิลปะล้านนา (พ.ศ. 1839-2089) พุทธศิลป์ล้านนาปรากฏขึ้นในดินแดนภาคเหนือตอนบน 8 จังหวัด นักวิชาการรุ่นเก๋านิยมเรียกศิลปะเชียงแสน ที่พบพระพุทธรูปสำริดและชากวัดร้างเป็นจำนวนมาก มาขนานนามศิลปะยุคนี้เมื่อเริ่มมีการสนใจศึกษา พระพุทธรูปล้านนา ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศิลป์พม่าสมัยพุกามกับพุทธศิลป์ศรีลังกาสมัยโปโลนนารูวะ ภายในประเทศได้รับอิทธิพลพุทธศิลป์พม่าหรือชวหรือทวารวดีภาคเหนือ กับพุทธศิลป์ สุโขทัยและพุทธศิลป์อยุธยาอีกด้วย

พระพุทธรูปล้านนานิยมสร้างพระ 4 อริยาบถ ครองจีวรแบบเนื้อ ห่มดองเป็นส่วนใหญ่ ห่มคลุมมีน้อย สร้างด้วยวัสดุสำริดและปูนปั้นเป็นส่วนใหญ่ ที่เป็นหินทรายพบแถบ

จังหวัดพะเยา ที่เป็นทองคำ เงิน รัตนชาติประเภทแก้วพลีมีไม่มากเพราะเป็นวัสดุมีราคาหายากที่เป็นดินเผาขนาดใหญ่มีน้อย ส่วนมากจะทำเป็นพระพิมพ์ เพราะหาวัสดุได้ง่าย ดินบุก (เหี้ยก) และตะกั่ว (จีน-ชิน) ก็นิยมนำมาสร้างเป็นพระพิมพ์เช่นเดียวกัน จุดประสงค์ในการสร้างพระพิมพ์ก็เพื่อบรรจุไว้ในพระเจดีย์เพื่อหวังบุญกุศล ไม้ก็เป็นวัสดุที่นิยมนำมาสลักเป็นพระพุทธรูปเพราะหาได้ง่ายโดยเฉพาะยังไม่สักร แต่ที่มีเป็นหลักฐานให้พบเห็นส่วนมากจะมีอายุอยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีอายุเก่าแก่ถึงสมัยราชวงศ์มังรายนั้นมีน้อย เพราะผุพังไปเกือบหมด

2) ศิลปะสุโขทัย (พ.ศ. 1800-1918) อาณาจักรสุโขทัยปกครองโดยราชวงศ์พระร่วง มีอาณาเขตบริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยมีกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี พุทธศิลป์สุโขทัยได้รับอิทธิพลจากศรีลังกาโดยตรงและมีส่วนเสริมจากพุทธศิลป์ลพบุรี ล้านนา และพม่าแบบพุทธรูปเข้ามาปะปนบ้าง ถือว่าเป็นพุทธศิลป์ยุคทองของคนเผ่าไทยที่มีความงามอย่างสมบูรณ์ พระพุทธรูปสุโขทัยได้ส่งอิทธิพลให้แก่พระพุทธรูปล้านนาแบบสิงห์สาม และส่งอิทธิพลให้แก่พระพุทธรูปอุทอง (อโยธยา) แบบหน้านางตลอดถึงส่งอิทธิพลให้แก่พระพุทธรูปอยุธยาอีกส่วนหนึ่งด้วย

3) ศิลปะอุทอง (พ.ศ. 1700-1800) บางครั้งเรียกศิลปะอโยธยา โดยอาณาเขตบริเวณภาคกลางของประเทศไทยตั้งแต่สุพรรณบุรี ขึ้นมาถึงอยุธยาซึ่งเป็นถิ่นที่คนเผ่าไทยอพยพลงมาอยู่ปะปนกับชาวทวารวดี สมัยที่อยู่ภายใต้การปกครองของขอม ทำให้อิทธิพลจากศิลปะและวัฒนธรรมทวารวดีกับขอมเข้ามาผสมกลมกลืน โดยมีราชวงศ์อุทองเป็นราชวงศ์เรืองอำนาจปกครองทำให้ชื่อของพุทธศิลป์ยุคนี้ถูกเรียกตามภายหลังกษัตริย์ราชวงศ์นี้ได้อพยพเข้ามามีตั้งแตกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางอำนาจของภาคกลางแล้วผนวกอาณาจักรสุโขทัยเข้ามารวมไว้ในที่สุด

4) ศิลปะอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) อาณาจักรอยุธยามีขอบเขตปกครองดินแดนประเทศไทยปัจจุบันทั้งหมด ยกเว้นเขตภาคเหนือตอนบนซึ่งเป็นอาณาจักรล้านนา ยุคต้นอาณาจักรได้รับสืบทอดพุทธศิลป์แบบอุทองหรืออโยธยา ภายหลังผนวกอาณาจักรสุโขทัยเข้ามาแล้วจึงได้รับอิทธิพลพุทธศิลป์สุโขทัยเข้ามาร่วมด้วย

5) ศิลปะรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-ปัจจุบัน) พุทธศิลป์ยุคต้นรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 ยังคงดำเนินตามแบบของอยุธยาอย่างเคร่งครัด แต่สมัยรัชกาลที่ 3 มี อิทธิพลศิลปะจีนเข้ามาผสมด้วย กล่าว คือนิยมหล่อพระพุทธรูปมีจีวรลายดอกพิกุลกับทรงคั่นสร้างพระพุทธรูปปางใหม่เพิ่มขึ้นอีกมาก ยุครัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา เริ่มรับอิทธิพลศิลปะตะวันตกเกี่ยวกับความงามทางกายวิภาคของมนุษย์ เข้ามาผสมกับคตินิยมการสร้างพุทธประติมากรรมแบบไทยโบราณเข้มข้นขึ้นเป็นลำดับ จนถึงรัชกาลที่ 9 ปัจจุบัน ซึ่งมีการหันกลับไปสร้างพระพุทธรูปในอศิตทุกยุคสมัยทุกสกุลช่าง จำลองสร้างอย่างเชี่ยวชาญจากระบบ

การศึกษาด้านศิลปะแบบตะวันตกสามารถถอดแบบพิมพ์ได้เหมือนพระพุทธรูปโบราณของจริง
ต้นแบบทุกประการ

3.4 ความเป็นมาของพระพุทธรูปล้านนา

ประวัติ ต้นตลานุกูล (2553: 21) ระบุว่าอาณาจักรล้านนาได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณ
750 ปี ล่วงมาแล้ว โดยพญามังรายเป็นปฐมกษัตริย์และองค์สถาปนาอาณาจักรล้านนา แต่เดิม
พญามังรายเป็นกษัตริย์แห่งเมืองเชียงราย ต่อมาภายหลังได้ย้ายเมืองมาก่อตั้งเมืองเชียงใหม่และ
สถาปนาเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนา และพระองค์ยังเป็นต้นราชวงศ์มังราย

อาณาเขตของอาณาจักรล้านนาในปัจจุบัน หมายถึง เขตภาคเหนือตอนบน
ประกอบด้วยพื้นที่ของจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน และจังหวัด
แม่ฮ่องสอน

อาณาจักรล้านนาเป็นดินแดนที่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมมาจากพระพุทธศาสนา
มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอย่างชัดเจน นอกจากจารีตประเพณีแล้วยังมี
ผลงานทางศิลปวัตถุที่มีคุณค่า เป็นมรดกทางภูมิปัญญาอันล้ำค่าและโดดเด่นที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมา
นับแต่ครั้งบรรพกาล เป็นผลงานที่สร้างขึ้นตามหลักความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา เช่น
พระอุโบสถ วิหาร พระธาตุเจดีย์ และพระพุทธรูป เพื่อดำรงพระพุทธศาสนาให้อยู่นิยมาต่อไป

จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำราวิชาการ สามารถกำหนดช่วงเวลาด้านความ
เป็นมาของการก่อสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของล้านนาได้เป็น 3 ช่วงโดยมีสาระสำคัญดังนี้

3.4.1 การก่อสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ก่อนสมัยล้านนา (ก่อน พ.ศ.

1839)

ภูมิภาคที่เป็นดินแดนของอาณาจักรล้านนาซึ่งหมายถึงอาณาเขตที่เป็น 8 จังหวัด
ภาคเหนือตอนบนในปัจจุบันนับแต่อดีตเคยมีหลักฐานปรากฏว่ามีผู้คนอยู่อาศัยในดินแดนแถบนี้มา
ตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ และมีการก่อตั้งอาณาจักรอื่น ๆ ที่มีความเป็นมาก่อนอาณาจักรล้านนา
ที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับอาณาจักรล้านนาทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม การเมืองและกลุ่มชาติ
พันธุ์ต่าง ๆ คือ อาณาจักรหริภุญชัย อาณาจักรเชียงแสน เวียงเจ็ดลินและเวียงกุมกาม เป็นต้น โดย
แต่ละอาณาจักรล้วนแต่นับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลัก ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้มีการสร้าง
ศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนาและมีหลักฐานของการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ดังนี้

1) อาณาจักรหริภุญชัย

สุรพล คำรหัสกุล (2547: 19) ระบุว่าอาณาจักรหริภุญชัยมีจุดเริ่มต้นของการ
สร้างเมืองขึ้นเมื่อ พุทธศักราช 1204 โดย “วาสุเทพฤๅษี” ใช้เวลาสร้างสองปี เมื่อสร้างแล้วเสร็จ
จึงได้ไปอัญเชิญพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้ หรือลพบุรี มาเป็นกษัตริย์ปกครอง ในช่วงเวลานี้มี

“ชาวไร่” กลุ่มชาติพันธุ์โบราณที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ และดินแดนแถบนี้คืออาณาเขตของอาณาจักรศรีอยุธยา ซึ่งมีหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่ามีการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ในดินแดนแถบนี้มาแล้วแล้ว ดังนี้

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2554: 4) ระบุว่าจากการศึกษาของผู้เขียนการสร้างพระพุทธรูปในล้านนาจะมีมานานนับพันปีแล้ว เนื่องจากพบหลักฐานยืนยันซึ่งปรากฏในจามเทวีวงศ์หรือพงสาวดารเมืองศรีอยุธยาแล้วว่า พระนางจามเทวี (พุทธศตวรรษที่ 13) ได้สร้างวัดหลายวัดและสร้างพระพุทธรูปในเมืองศรีอยุธยาว่า “พระนางนั้นได้สร้างอริยอุกกรมการมในด้านปราจีนทิศแห่งบุรีนั้น สร้างวิหารและพระพุทธรูปด้วย แล้วถวายให้เป็นที่อยู่แห่งสงฆ์”

หลังจากสมัยของพระนางจามเทวีมาแล้ว ชาวศรีอยุธยาจึงสร้างพระพุทธรูปสืบมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 19 กระทั่งเมืองศรีอยุธยาเสียเอกราชเพราะถูกพญามังรายยึดครอง วัฒนธรรมของศรีอยุธยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาซึ่งเจริญมาตั้งแต่อดีตได้สืบทอดมาถึงล้านนาตราบจนปัจจุบัน หลักฐานอย่างหนึ่งคือ คัมภีร์ใบลานชื่อ “อานิสงส์สร้างพระเจ้า” พระสงฆ์ล้านนาได้กล่าวถึงอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปและได้แต่งคัมภีร์ชื่อ “อานิสงส์สร้างพุทธพิมพ์” ไว้หลายสำนวน

ในส่วนของหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่ามีการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ในดินแดนแถบนี้ในช่วงสมัยก่อนอาณาจักรล้านนา มีสาระสำคัญ ดังนี้

(1) พระเจ้าตาเขียว วัดบ้านเหล่า ตำบลบ้านเรื่อน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 2.1 พระเจ้าตาเขียว วัดบ้านเหล่า ตำบลบ้านเรื่อน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

พระตำราญ อภิปัญญา (2550: 17-21) วัดบ้านเหล่า ตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ระบุว่าดินแดนอันเป็นที่ตั้งของพระเจ้าดาเจียวนี้ มีตำนานกล่าวถึงการเสด็จมาถึงที่นี้ของพระพุทธองค์ ซึ่งในสมัยนั้นเป็นที่อยู่อาศัยของพวกลัวะ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์โบราณกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนามาก่อน ซึ่งหลังจากการมาถึงของพระพุทธองค์และแสดงธรรมโปรดเม็งกะบุตร จนทำให้เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและพระพุทธองค์ก็ได้ประทานพระเกศาให้และเหล่าพุทธศาสนิกชนเหล่านั้นก็สร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่เพื่อบรรจุพระบรมเกศาธาตุ จึงได้ตกลงสร้างเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ปางนั่งขัดสมาธิ หน้าตักกว้าง 13 ศอก สูง 18 ศอก (หน้าตัก 6.50 เมตร สูง 9 เมตร) ก่อด้วยอิฐและปูนขาว เนื่องจากพระพุทธรูปองค์นี้มีความใหญ่และสูงมาก การก่อสร้างจึงต้องให้กำลังผู้คนจำนวนมาก นอกจากนี้ยังต้องอาศัยช่างที่มีความสามารถเป็นพิเศษทั้งกำลังกายและกำลังสมอง ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากพระอินทร์แปลงเป็นชีปะขาวมาช่วยสร้างและนำแก้วเจียวมาทำเป็นพระเนตรขององค์พระ จนได้รับขนานนามว่าพระเจ้าดาเจียวตามที่ปรากฏในปัจจุบัน พระเจ้าดาเจียวแห่งวัดบ้านเหล่านี้นี้แม้จะได้รับการบูรณะผ่านมาหลายยุคสมัยจนปรากฏในปัจจุบันเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นแบบศิลปะล้านนา แต่สิ่งหนึ่งที่สามรถสังเกตเห็นได้ชัดเจนคือ พุทธศิลป์หรือลักษณะพระเศียรหรือโครงหน้าของพระพุทธรูปจะมีลักษณะค่อนข้างจะเป็นสี่เหลี่ยม ซึ่งคล้ายกับพระพุทธรูปปูนปั้นที่นิยมทำกันในศิลปะแบบหริภุญชัย เช่น พระพุทธรูปของเจดีย์วัดคูกุด จังหวัดลำพูน เป็นต้น

และยังมีพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่อีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ของอาณาจักรหริภุญชัยดังนี้

(2) พระนอนวัดป่าเก็ดถี่ ตำบลยางเนิง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

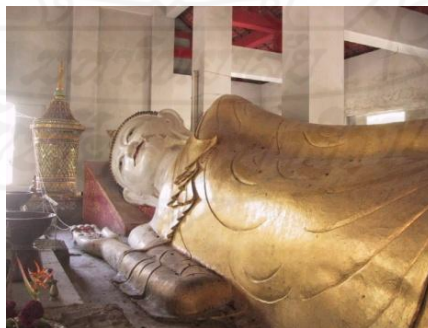
นาคฤทธิ (2545: 247) ระบุความเป็นมาของพระนอนวัดป่าเก็ดถี่ ตำบลยางเนิง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ว่าพระนอนวัดป่าเก็ดถี่ เป็นพระพุทธรูปที่สร้างด้วยการก่ออิฐปูนปั้น ขนาดยาว 7 วา 1 ศอก 12 นิ้ว กว้าง 1 วา 9 นิ้ว (กว้างประมาณ 2.25 เมตร ยาว 14.80 เมตร) และเป็นที่บรรจุพระบรมเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า

ตำนานพระนอนป่าเก็ดถี่กล่าวว่า ณ ป่าราชยดนะ (ไม้เก็ด) ใกล้หนองน้ำใหญ่มียักษ์ร้ายอาศัยอยู่ มีลูกสาวนายบ้านชาวลัวะผู้หนึ่งชื่อ อุทุมมา ได้ไปหาปลาและหลงเข้าไปในดงไม้เก็ดถี่นั้น จึงได้พบกับอสูรยักษ์ตัวใหญ่มีขนที่หน้าอก มีตาแดง ตรงเข้ามาหานางหมายจะจับกิน ในขณะที่กำลังจะจับนางอุทุมมานั้น ยักษ์ใหญ่ต้องสะดุ้งเมื่อได้ยินเสียงมาข้างหลังว่า “หยุดทำบาปเถิด” อสูรยักษ์หันไปเห็นพระพุทธเจ้า แต่ไม่รู้จักจึงถามว่า “ท่านเป็นใคร” พระพุทธองค์ตรัสว่า “เราคือสมณโคดม” ผู้รู้ผู้เห็นธรรมอันชอบแล้ว เธอจึงหยุดทำบาปเถิด ตถาคตมาโปรดเธอแล้ว” อสูรยักษ์ได้ฟังพระพุทธรูตรัสจึงทิ้งอาวุธน้อมตัวเข้าไปใกล้พระพุทธเจ้า จากนั้น

พระองค์ได้แสดงอริยสัจสี่ จนเป็นที่ซาบซึ้งแก่นางอุทมาและอสุรยักษ์ ทำให้พินของยักษ์ใหญ่ หลุดออกมา ฝ่ายแสนแฉ่วผู้เป็นบิดาของนางอุทมา ทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับค้างคืน ที่ตระเตรียมมธุปายาสภัตตาหารไปถวายพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับและฉันภัตตาหารแล้วได้ ประทานพระเกสา ๑ เส้นแก่ “แสนแฉ่ว” ซึ่งภายหลังได้สร้างพระพุทธรูปนอน เอาผอบเกสาบรรจุ ไว้ในพระเศียร ส่วนพินของอสุรยักษ์นั้นได้อาไว้พระเขนยของพระนอน และยังมีประวัติของ พระนอนป่าเกดดี ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ของอาณาจักรศรีอยุธยา มีสาระสำคัญดังนี้

ประวัติของพระนอนวัดป่าเกดดี ภายหลังจากที่ได้สร้างพระนอนแล้ว วัดนั้นก็ได้นำสิ่งของมาหลายชั่วอายุคน จนกระทั่งกลายเป็นวัดร้าง เมื่อพระแม่เจ้าจามเทวีได้เสด็จ มาครองอาณาจักรศรีอยุธยา วันหนึ่งพระองค์ได้เสด็จประพาสป่าทางทิศเหนือ ขณะที่พระนาง ประทับอยู่กลางป่าได้สดมภ์ได้หวัดพระตามธรรมเนียมแล้ว ได้เดินออกมานอกพลับพลาในเวลา กลางดึก พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นแสงโชติช่วงสว่างเป็นลำพุ่งขึ้นมาจากป่าทางทิศตะวันตก รุ่งขึ้นจึงรับสั่งให้เสนาอำมาตย์ค้นหาสาเหตุแห่งแสงประหลาดนั้น ก็ปรากฏว่าได้พบพระนอน มีป่าไผ่และไม้เถาวัลย์ปกคลุมอยู่ จึงรับสั่งให้ปลุกสังฆปริณายกพระนอนให้จงมา วิจิตร พระนางจามเทวี ได้ยกบริวารให้เป็นข้าทาสปรนนิบัติพระนอนแห่งนี้ถึง ๑๘ ครอบครัว ให้ปักปันเขตแดนธรณี สงฆ์ไว้ ๒๕ เส้น ได้มีการฉลองสมโภชกันอย่างใหญ่โต พระนอนป่าเกดดีเป็นพระนอนปาง ปริณิพพาน ประทับนอนตะแคงขวา พระเนตรหรี มีแววพระเนตรเมตตา พระเศียรหนุนพระเขนย พระหัตถ์ซ้ายทอดไปตามพระวรกายเบื้องซ้าย พระหัตถ์ขวาหงายวางข้างพระเขนย พระบาทซ้าย ซ้อนทับพระบาทขวาลักษณะตั้งซ้อนกัน กลางฝ่าพระบาททั้งสองข้างมีรูปธรรมจักร

(<http://www.angelfire.com>)

ภาพที่ 2.2 พระนอนวัดป่าเกดดี

ในช่วงเวลาดังกล่าวพบหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่มีมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรศรีวิชัย ที่สำคัญอีกองค์หนึ่งคือ พระเจ้าบอกเกลือหรือพระเจ้าแดง

(3) พระเจ้าบอกเกลือหรือพระเจ้าแดง วัดพระธาตุดุริฎฐัญชัยมหาวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2554: 69) ระบุว่าประวัติพระเจ้าบอกเกลือหรือพระเจ้าแดง วัดพระธาตุดุริฎฐัญชัยมหาวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดลำพูนว่า พระเจ้าแดงเป็นชื่อพระพุทธรูปตามพุทธลักษณะที่เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ที่องค์พระทาสีแดงทั้งองค์ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างเมื่อใด แต่ในโคลงนิราศศรีวิชัย ซึ่งแต่งประมาณปีพุทธศักราช 2060 (ตรงกับรัชสมัยพระเมืองแก้วครองเมืองเชียงใหม่) กล่าวถึงผู้แต่งได้ไปนมัสการพระพุทธรูปองค์นี้ ตำนานกล่าวถึงความเป็นมาของการสร้างพระเจ้าบอกเกลือว่าพระพุทธรูปองค์เสด็จมาบริเวณนี้มีชาวลิ่วะคนหนึ่งได้นำผลสมอและเกลือมาถวาย เมื่อพระพุทธรูปทรงรับและฉันสมอเสร็จแล้วทรงโยนกระบอกเกลือทิ้งไปและทรงทำนายว่าอนาคตสถานที่แห่งนี้จะมีการสร้างพระพุทธรูปชื่อ “พระเจ้าบอกเกลือ” เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 5 เมตรเศษ

ภาพที่ 2.3 พระเจ้าบอกเกลือ

จากตำนานดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้คงถูกสร้างมาก่อนอาณาจักรล้านนา เพราะมีตำนานเกี่ยวข้องกับกับชาติพันธุ์ลิ่วะ และสถานที่ตั้งขององค์พระยังอยู่ใกล้กับพระบรมธาตุดุริฎฐัญชัย ซึ่งนับเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร จึงมีความเป็นไปได้มากที่

พระพุทธรูปองค์นี้จะถูกสร้างขึ้นมาก่อนสมัยล้านนา เพราะบทนิราศที่พรรณนาถึงพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่องค์นี้ที่มีมานานแล้ว และเป็นจุดสนใจมาตั้งแต่อดีต แต่คงได้รับการบูรณะมาหลายยุคหลายสมัย เพราะตั้งอยู่ในเขตชุมชน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนยุคล้านนา และพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ที่ยังเหลือมาจนถึงปัจจุบัน เช่น พระเจ้าตากเขียว อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ซึ่งสามารถดูได้จากพุทธลักษณะที่ปรากฏจากองค์พระซึ่งยังหลงเหลือรูปแบบพุทธศิลป์สกุลช่างหริภุญชัย และพระนอนป่าเก็ดถี่ อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ที่ดูได้จากสถานที่ตั้งหรือก่อสร้างองค์พระนั้นเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรและตำนานที่ระบุถึงสถาบันกษัตริย์ของ อาณาจักรหริภุญชัย รวมถึงพระเจ้าบอเกลื้อหรือพระเจ้าแดง วัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งมีหลักฐานทั้งที่ตั้งที่เป็นศูนย์กลางและยังมีนิราศเรื่องแต่งที่ระบุถึงความเป็นมาว่าเป็นพระพุทธรูปโบราณที่มีมาก่อนอาณาจักรล้านนา และการที่พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ทั้งสามองค์นี้ยังสามารถคงอยู่ต่อเนื่องมาได้จนถึงปัจจุบันเนื่องด้วยความศรัทธาและความเชื่อในหลักธรรมตามพระพุทธศาสนาที่เป็นอาณาจักรพุทธเหมือนกัน จึงทำให้มีการบูรณะและปฏิสังขรณ์องค์พระให้ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบันและยังได้รับการเคารพจากคนในดินแดนแถบนี้ตลอดมา

2) อาณาจักรเชียงแสน (เมืองเชียงแสน หรือ นครหริภุญเงินยาง หรือเมืองโยนกนาคนันท์) เมืองเชียงแสน ปัจจุบันคือ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย นับว่ามีความสำคัญอย่างมากในอาณาจักรล้านนาและในประวัติศาสตร์ชาติไทย ในฐานะที่เคยเป็นเมืองหลวงและเมืองลูกหลวงของอาณาจักรล้านนา

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี (2549: 37-39) ระบุว่า มีหลักฐานที่แสดงว่าอาณาจักรเชียงแสนมีการก่อตั้งมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-12 หรือเก่านั้น โดยกล่าวถึงเมื่อตั้งจุลศักราชที่ 1 ตรงกับ พ.ศ.1181 พญาลาวจักรราชจึงสร้างเมืองเงินยางบนที่ราบเชียงแสน นอกจากนี้เมืองเชียงแสนยังเกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษองค์สำคัญของล้านนาและชนชาติไทย ได้แก่ พระเจ้าสิงหนวัติกุมาร พระเจ้าพรหมมหาราช ที่เชื่อว่าเป็นมหาราชองค์แรกของไทย และถือว่าเป็นบรรพบุรุษของ “พญามังราย หรือ เม็งราย” ผู้สถาปนาอาณาจักรล้านนา และขุนเจือง บรรพบุรุษของพญางำเมืองผู้สถาปนาอาณาจักรพะเยา

อาณาจักรเชียงแสนนับเป็นต้นกำเนิดของพระพุทธรูปสกุลช่างเชียงแสนที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับจากวงวิชาการอย่างกว้างขวางถึงความเป็นมา มีคุณค่าทั้งทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าความงดงามในทางสุนทรียศาสตร์และเชิงช่างในแบบพุทธศิลป์ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองและนับเป็น “ยุคทองทางพุทธศิลป์ของชาติไทย” และยังเป็นต้นแบบ

และสิ่งอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการสร้างพระพุทธรูปของอาณาจักรล้านนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน และช่วงเวลานี้ในเมืองเชียงแสนนี้ก็มีตำนานของพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สำคัญมากอีกองค์หนึ่ง คือ พระเจ้าล้านตื้อ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ

จากคำบอกเล่าของชาวเชียงแสน มีตำนานเล่าว่าถึงเกาะเก่าแก่กลางลำแม่น้ำโขง “เกาะดอนแท่น” เดิมทีเป็นผืนดินในไทยโดยเป็นที่อาศัยของผู้คนเชียงแสนในยุคก่อน เกาะแห่งนี้เป็นที่ตั้งของวัดกว่า 10 วัด ตามที่ระบุไว้ในพงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสนภาคที่ 61 ที่สำคัญยังเป็นที่ตั้งของวัดพระเจ้าทองทิพย์ อันเป็นที่ประดิษฐานขององค์พระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านกล่าวขานนามว่า “พระเจ้าล้านตื้อ” คำว่า “ตื้อ” คือมาตราวัดของชาวล้านนา หมายถึงโกฏี ดังนั้นคำว่า “ล้านตื้อ” ก็หมายถึงองค์พระนี้มีขนาดและน้ำหนักมาก สันนิษฐานว่า องค์พระคงจมลงไปพร้อมกับเกาะดอนแท่น ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณน้ำโขงหน้าที่ว่าการอำเภอ เชียงแสน ประจักษ์พยานที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนคือ พระรัศมีพระเจ้าล้านตื้อ ซึ่งมีขนาดกว้าง 55 เซนติเมตร สูง 70 เซนติเมตร คาดกันว่าพระรัศมีถูกขโมยขึ้นมาก่อนปี พ.ศ. 2446 และมีการประมาณว่าพระเจ้าล้านตื้อหากมีอยู่จริง หน้าตักคงกว้างประมาณราว 8.5 เมตร สูง 10 เมตร (<http://web.chiangrai.net>)

ภาพที่ 2.4 เปลวรัศมีพระเจ้าล้านตื้อ พบที่เมืองเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

จากเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่องค์พระล้านตื้ออาจจะถูกสร้างขึ้นด้วยงานก่ออิฐถือปูน เพราะด้วยวิธีการที่จะสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่อย่างนี้แม้ปัจจุบันก็ยังถือว่าเป็นเรื่องยาก ซึ่งต้องใช้เทคนิคและ

วิธีการที่สูงมากในการจะทำองค์พระที่มีขนาดหน้าตักใหญ่กว่า 9 เมตร ซึ่งถึงแม้จะทำได้จริง การก่อสร้างส่วนสำคัญที่เป็นองค์พระ เช่น แกน หรือโครงสร้างเพื่อรองรับน้ำหนักก็จะต้องใช้วิธีการก่ออิฐถือปูน เพราะเป็นวิธีการเดียวที่จะทำได้ในสมัยโบราณ และวิธีการก่ออิฐถือปูนนี้ยังปรากฏในวิธีการสร้างศาสนวัตถุขนาดใหญ่แบบอื่น ๆ เช่น พระวิหาร หรือเจดีย์

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2551: 226-227) กล่าวถึงพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของเมืองเชียงแสนว่า ไม่สามารถศึกษารูปแบบได้เพราะการชำรุดเสียหายหรือเหลือหลักฐานปรากฏเพียงบางส่วน เช่น เศียรพระนอน วัดพระนอน ปัจจุบันได้ย้ายส่วนพระเศียรไปที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน พระพุทธรูปปูนปั้นวัดบ้านร่องที่พบเพียงส่วนพระพักตร์เท่านั้น

ภาพที่ 2.5 เศียรพระนอน วัดพระนอน

ส่วนพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่เต็มองค์ ที่พบหลักฐานที่ยังอยู่ในสภาพเดิมมากที่สุดคือที่วัดใหญ่ เมืองสุวรรณโคฒ์ ในเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งมีรูปแบบเป็นศิลปกรรมแบบพระพุทธรูปเชียงแสนในรุ่นพุทธศตวรรษที่ 21

ภาพที่ 2.6 พระเจ้าตนหลวง วัดสุวรรณโคมคำ สาธารณรัฐประชาชนลาว

3) เวียงกุมกาม

ถึงแม้ว่าเวียงกุมกามมิได้มีฐานะเป็นอาณาจักร เมื่อเทียบกับอาณาจักรหริภุญชัย หรืออาณาจักรเชียงใหม่ แต่กลุ่มโบราณสถานที่ยังปรากฏหลงเหลืออยู่นั้นมีหลักฐานและความเป็นมาที่เป็นหลักฐานสำคัญที่ระบุถึงการสร้างศาสนวัตถุต่าง ๆ ดังนี้

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา (2548: 3-9) ระบุว่าเวียงกุมกามมีฐานะเป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่ระดับหมู่บ้านที่มีการปกครองขึ้นกับอาณาจักรหริภุญชัยมาก่อน และหลักฐานการสร้างเวียงกุมกามโดยพญาเม็งรายนั้น ปรากฏหลักฐานที่แตกต่างกัน แต่นักวิชาการหลายฝ่ายเชื่อว่าเวียงกุมกามมีสถานะเป็นฐานกำลังที่สำคัญ ในการเข้าตีอาณาจักรหริภุญชัยของพญาเม็งราย ในปีพุทธศักราช 1835 และเมื่อครอบครองอาณาจักรหริภุญชัยได้แล้ว เวียงกุมกามก็มีสถานะเป็นชุมชนที่เป็นฐานกำลังในการสร้างเมืองเชียงใหม่ที่เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนาในเวลาต่อมา เอกสารทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ระบุว่าเวียงกุมกามถูกสร้างขึ้นเมื่อ พุทธศักราช 1829

ในตำนานการสร้างวัดกานโถม ในรัชสมัยของพญาเม็งราย ได้กล่าวถึงนายช่างชื่อ “กานโถม” ได้สร้างพระพุทธรูป 5 องค์ ประทับนั่ง 3 องค์ ประทับยืน 2 องค์ และหลังจากที่ได้เดินทางกลับมาจากอาณาจักรพุกาม ประเทศพม่า ได้นำช่างฝีมือหลายประเภทกลับมาด้วย ซึ่งต่อมามีหลักฐานปรากฏว่ามีการสร้างพระพุทธรูปขนาดปางลีลาประทับยืนในวัดพระเจ้าเม็งราย เรียกว่า “พระเจ้าคำคิง” เชื่อกันว่ามีที่มาจากวัดกานโถม เวียงกุมกาม และมีขนาดเท่าพระวรกายของพญาเม็งราย แม้ในขณะนี้จะไม่ปรากฏหลักฐานโดยตรงว่ามีการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ก็ตาม เพราะเวียงกุมกามไม่ได้ถูกกำหนดให้เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา แต่จากประวัติศาสตร์เวียงกุมกามจะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงการเดินไปยังอาณาจักรพุกาม ซึ่งใน

ขณะนั้นเป็นอาณาจักรทางพระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่มาก มีการก่อสร้างวัดวาอาราม ศาสนวัตถุ และการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่อย่างมากมาย ซึ่งจากหลักฐานดังกล่าวยังระบุถึงการนำช่างหลายประเภทกลับมาด้วย จึงมีความเป็นไปได้ว่าจะได้นำรูปแบบหรือรับอิทธิพลด้านวิธีการสร้างศาสนวัตถุขนาดใหญ่ในพระพุทธศาสนา เช่น พระมหาเจดีย์ และพระพุทธรูปขนาดใหญ่ด้วย เพราะในช่วงนี้นับเป็นการเริ่มก่อสร้างและสถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้นมา จึงต้องอาศัยหลักความเชื่อและวิธีการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ เพื่อแสดงถึงความยิ่งใหญ่และบุญบารมีของผู้สร้าง เพื่อความเป็นปึกแผ่นมั่นคงและยังสืบทอดแนวคิดนี้มาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปรากฏในรัชกาลต่อมาของราชวงศ์มังราย เช่น การสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ประจำคุ้มทั้ง 4 ทิศ ในพระธาตุเจดีย์หลวง วัดเจดีย์หลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในรัชกาลของพระเจ้าโลกราช ซึ่งนับเป็นเจดีย์ที่ใหญ่ที่สุดและเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา

3.4.2 การก่อสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ในสมัยล้านนา (พ.ศ. 1839-2500)

จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำราวิชาการ มีสาระสำคัญ ดังนี้

ทิว วิชัยขัทคะ (2538: 8) ระบุว่าอาณาจักรล้านนาก่อตั้งโดยพญามังราย (หรือเม็งราย พ.ศ. 1839-1860) ได้สถาปนาเมืองเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ในปีพุทธศักราช 1839 เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองหลวงของล้านนาอยู่นาน 262 ปี (พ.ศ.1839-2101) ก่อนเสียเอกราชให้กับพม่า ต่อมาในภายหลังจึงเข้าร่วมกับรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน

การสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ที่สำคัญและมีความศักดิ์สิทธิ์มากที่สุดในยุคอาณาจักรล้านนา คือ พระเจ้าตนหลวง หรือ “พระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยงเมืองพะเยา” ของวัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ประวิตร ตันตลานุกูล (2553: 18-21) ระบุถึงประวัติและความเป็นมาของการสร้างพระเจ้าตนหลวง เมืองพะเยา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ที่ยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของล้านนาไว้ว่า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ 2,030 ปี ในเวลากลางคืนของวันหนึ่ง พญานาคมาราพึงถึงพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ครั้งก่อนโน้น ให้เราสร้างพระพุทธรูปในสระหนองเอี้ยงที่นั่น พญานาครำลึกได้แล้ว จึงนำเอาทองคำจำนวนสี่แสนห้าร้อยจากนาคพิภพมาไว้ ณ สระหนองเอี้ยง แล้วเนรมิตเพศเป็นบุรุษนุ่งห่มขาวขึ้นไปสู่บ้านเรือนของสองพ่อเมียที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้สระและมีอาชีพเลี้ยงเป็ดและห่าน เมื่อพญานาคขึ้นไปแล้วก็แจ้งความประสงค์ที่ตนได้รับพระดำรัสจากพระพุทธองค์ให้สองตายายฟัง เมื่อสองตายายทราบความนั้นแล้วพญานาคก็พาสองตายายไปรับทองคำมาไว้ในเรือนของตน และพญานาคก็กลับสู่นาคพิภพ ขณะนั้นเป็นสมัยพระยอดเชียงรายครองเมืองเชียงใหม่และพระยียะยาครองเมืองพะเยา เมื่อจุลศักราชได้ 853 พุทธศักราช 2034 วันพุธ ขึ้น 15 ค่ำ เดือนแปดเหนือ ยามกองงาย (ยามเช้า)

ได้ฤกษ์ตั้งเสาอินทขิล สองตಾಯแรกก่อพระพุทธรูปเจ้าตนหลวง กำลังก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จได้เพียง 4 ปี พระยาขอมเมืองเชียงรายและพระย้าพระยาถึงแก่พิราลัยไปเสีย พระเมืองแก้วขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ พระยาหัวเขยนครองเมืองพะเยา ครองได้ยี่สิบปี พระยาหัวเขยนก็ถึงแก่พิราลัย พระเมืองแก้วจึงแต่งตั้งพระเมืองผู้ขึ้นครองเมืองพะเยา สองตಾಯก่อสร้างพระพุทธรูปจนถึงจุลศักราช 886 (พุทธศักราช 2067) ตรงกับวันพุธ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ปีวอก จึงก่อสร้างแล้วเสร็จ สิริรวมเวลาก่อสร้างทั้งสิ้น 33 ปี มีพุทธลักษณะดังนี้

- 1) พระโมลี ใหญ่ 20 กำมือ สูง 3 ศอก (3.27 เมตร)
- 2) พระเศียรกลม 6 วา
- 3) พระเกศา มีจำนวน 1,500 เส้น แบ่งได้ 4 ขนาด ขนาดใหญ่สุด 4 กำมือ ขนาดกลาง 3 กำมือ ขนาดเล็ก 2 กำมือ ขนาดเล็กที่สุด 1 กำมือ
- 4) พระพักตร์ กว้าง 2 วา ยาว 2 วา
- 5) พระเนตร กว้างยาว 3 ศอก กว้าง 1 คืบ (ยาว 107 เซนติเมตร กว้าง 15 เซนติเมตร)
- 6) พระขนง ยาว 3 ศอก 1 คืบ ระหว่างพระขนงกว้าง 1 ศอก
- 7) พระนาสิก ยาว 3 ศอก 10 นิ้ว กว้าง 1 ศอกคืบ
- 8) พระโอษฐ์ ยาว 4 ศอก กว้าง 3 คืบ (ยาว 1.63 เมตร กว้าง 19 เซนติเมตร)
- 9) พระกรรณ ยาว 1 วา 2 ศอก กว้าง 1 ศอก (2.95 เมตร)
- 10) ลำพระศอ ยาว 2 ศอก พระศอกกลมวัดโดยรอบ 3 วา
- 11) พระอังสา ยาว 3 ศอก 1 คืบ
- 12) พระรอกขั้วญ ยาว 4 วา 2 ศอก
- 13) พระอุระถึงพระหนุ สูง 2 วา
- 14) พระถันถึงพระอังสะฤดู ยาว 2 วา
- 15) พระนาภีถึงพระอุระ 2 วา 2 ศอก ระหว่างพระอุระกว้าง 2 วา
- 16) พระหฤทัย ใหญ่ 6 กำมือ
- 17) พระพาหา ยาว 4 วา กลม 29 กำมือ
- 18) พระอังคุลี ใหญ่ 9 กำมือ ยาว 1 วา
- 19) ฝ่าพระบาท กว้าง 2 ศอก ยาว 3 วา
- 20) หน้าคัก กว้าง 28 ศอก (7 วา)
- 21) สูงจากพื้นฐานถึงพระโมลี สูง 34 ศอก (8 วา 2 ศอก)

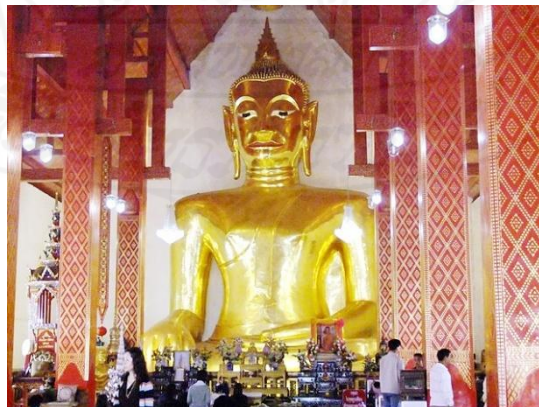
นักโหราศาสตร์ได้ผูกดวงชะตาพระเจ้าตนหลวงไว้ดังนี้ ลัคนาอยู่ราศีเมถุน 1-4 (อาทิตย์กับพุธ) อยู่ราศีพฤษภ, 2 (จันทร์) อยู่ราศีพศิก, 3 (อังคาร) อยู่ราศีกันต์, 7 (เสาร์) อยู่ราศีตุลย์, 6 (ศุกร์) อยู่ราศีเมษ 8 (ราหู) อยู่ราศีกัมภ์ เมื่อก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระเมืองผู้เจ้าเมืองพะเยา ได้ส่งพระราชสาสน์ไปทูลพระเมืองแก้ว เจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ว่าได้ก่อสร้างพระเจ้าตนหลวงเรียบร้อยแล้ว พระองค์ก็บังเกิดศรัทธาเป็นอย่างยิ่งได้ทรงพระราชทานทองคำ 2 พันเงิน 6 พัน เพื่อสร้างพระวิหาร ครั้นสร้างเสร็จแล้วถึงปีจอ จุลศักราชได้ 887 พุทธศักราช 2069 เดือน 8 เดือนเพ็ญ ได้ทำบุญฉลองอบรมสมโภชพระพุทธรูปเจ้าตนหลวง ทรงพระราชทานชื่อว่า “พระเจ้าตนหลวงทุ่งเอียงเมืองพะเยา”

ประวัติความเป็นมาตามตำนานกล่าวว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จโปรดเวไนยสัตว์มาถึงล้านนา พระองค์ได้ประทับที่คอยใกล้กับหนองเอียงหรือกว๊านพะเยานั้นเอง ได้มีช่างทองมาถวายอาหารแต่ไม่ได้ถวายน้ำพระอนันท์จึงเดินไปตักน้ำที่หนองเอียง พญานาคที่อาศัยอยู่ในหนองเอียงทำที่พันคว้นแผ่พังพาน ไม่ยอมให้พระอนันท์ตักน้ำ หลังจากกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทราบ พระองค์จึงเสด็จไปที่หนองเอียง พญานาคเห็นพระพุทธเจ้ามีพระวรกายสูงใหญ่ เต็มไปด้วยฉัพพรรณรังสี จึงเกิดเลื่อมใสศรัทธาขอมถวายน้ำต่อพระพุทธเจ้า หลังจากนั้นพญานาคจึงนำทองคำมามอบให้กับตา ขายที่บ้านอยู่ริมหนองนกเอียงเพื่อสร้างพระในปี พ.ศ. 2034 สมัยพระยาเมืองขึ้นครองเมืองพะเยา ต่อมาพระยาหัวเขินและพระเมืองผู้ใช้เวลาสร้างพระเจ้าตนหลวงนานถึง 33 ปี เสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2067 พระเจ้าตนหลวง เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ สูง 18.50 เมตร หน้าตักกว้าง 14 เมตร ปางมารวิชัย ปิดทองทั่วทั้งองค์ ในสมัยนั้นเมืองพะเยาได้ขึ้นอยู่กับอาณาจักรล้านนาแล้ว ภายหลังจึงสร้างวิหารครอบองค์พระ ช่วงที่พม่าเข้ารุกรานปกครองล้านนา ประชาชนเสียชีวิตสิ้น ละทิ้งบ้านเรือน วัดจึงถูกทิ้งร้างอยู่นานถึง 56 ปี จากนั้นเจ้าผู้ครองเมืองพะเยาก็ได้บูรณะองค์พระเจ้าตนหลวง ก่อสร้างวิหารและเสนาสนะขึ้น จนมีสภาพสมบูรณ์ และปฏิสังขรณ์วัดเรื่อยมา จนมาถึงองค์สุดท้ายคือ พระยาประเทศอุดรทิศ (มหาชัย สิตติสาร) ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบราชาธิปไตยในสมัยรัชกาลที่ 5 พระยาอยู่ในมณฑลพายัพ พระยาประเทศอุดรทิศกราบบังคมทูลออก แต่ยังได้อุปถัมภ์วัดศรีโคมคำเช่นเดิม ทางกรมจึงได้แต่งตั้งนายคลาย บุญบรรณ เป็นนายอำเภอเมืองพะเยา ได้ร่วมกับพระยาประเทศอุดรทิศ (มหาชัย สิตติสาร) ได้อาราธนาครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนามาเป็นประธานในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดศรีโคมคำครั้งใหญ่ ขณะนั้นครูบาศรีวิชัยกำลังบูรณปฏิสังขรณ์อยู่ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน จากอำเภอถ้ำ ลำพูน ระหว่างเดินทางมา ได้มีญาติโยมผู้ศรัทธาคอยทำบุญตลอดทาง บางครั้งมีการนำเอาลูกหลานมาขอบวชด้วย มาถึงพะเยา 25 ธันวาคม 2465 เริ่มการปฏิสังขรณ์เมื่อ 6 มกราคม 2466 ด้วยธรรมเนียมของครูบาศรีวิชัย การบูรณปฏิสังขรณ์

รื้อพระวิหารสร้างใหม่ สร้างศาลาราย โบสถ์ วิหารพระพุทธรูปจำลอง ทุกอย่างเสร็จอย่างรวดเร็วภายใน 1 ปี ถึงเดือนมีนาคม 2467 จึงทำบุญเฉลิมฉลองนานถึง 1 เดือนเต็ม (<http://www.visitphayao.com>)

ภาพที่ 2.7 พระเจ้าตนหลวงในอดีตก่อนการบูรณะ ในปี พ.ศ. 2466

ภาพที่ 2.8 พระเจ้าตนหลวงในปัจจุบัน

พระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมคำ มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์มาก จนมีการนำรูปขององค์พระมาเป็นตราประจำจังหวัดพะเยา เป็นสัญลักษณ์ว่าเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของชาวพะเยา และคำขวัญประจำจังหวัดยังมีตอนหนึ่งว่า ศักดิ์สิทธิ์พระเจ้าตนหลวง จึงเป็นที่กล่าวขานกันว่า ถ้ามาพะเยาแล้วไม่ได้มากราบนมัสการพระเจ้าตนหลวงที่วัดศรีโคมคำแห่งนี้ ถือว่ามาไม่ถึงพะเยา ชาวบ้านเรียกกันว่าพระนั่งดิน เพราะประดิษฐานอยู่บนดินแทนฐานชุกชี เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพะเยา ช่วงวิสาขบูชา มีประเพณีแปดเป็ง (วันเพ็ญเดือนแปดเหือน) นมัสการพระเจ้าตนหลวง ถือเป็นงานบุญใหญ่ของชาวพะเยา

ในยุคอาณาจักรล้านนารุ่งเรืองหรือยุคทองมีการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่อีกหลายองค์ มีสาระสำคัญ ดังนี้

ภาพที่ 2.9 วัดพระนอนขอนม่วง ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

วัดพระนอนขอนม่วง ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 5 ถนนเชียงใหม่-ฝาง ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อใด มีเพียงตำนานกล่าวถึงการซ่อมแซมในพุทธศตวรรษที่ 24 อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับโบราณสถานประเภทเดียวกันแล้ว มีข้อสันนิษฐานว่าสร้างขึ้น เมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ 21 จากพระตำนานธรรมของวัดพระนอนขอนม่วง เรียกพระพุทธรูปในวัดนี้ว่า “พระนอนฝรั่ง” ตามตำนานกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมาไสยาสน์ (นอน) บนขอนไม้มะม่วง เนื่องจากวัดตั้งอยู่ใกล้ห้วยแม่ชะเอือง ชาวบ้านจึงเรียกว่าพระนอนแม่ชะเอือง เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2406 พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (เจ้าชีวิตฮ้าว) ได้บูรณปฏิสังขรณ์วิหาร แล้วเปลี่ยนชื่อเป็น วัดพระนอน (ขอนม่วง) ต่อมา พ.ศ. 2416 เจ้าอินทวโรรสและราชยาเจ้าดารารัศมี เป็นประธานในการสร้างพระบถถวาย (ผ้าที่

ปักเป็นรูปพระพุทธรูปพร้อมด้วยพระอัครสาวกทั้งสองคือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเถระ) ต่อมา ใน พ.ศ. 2470 กรุบาศรีวิชัยได้เป็นประธานในการบูรณปฏิสังขรณ์พระนอนและพระธาตุ พร้อมทั้งสร้างวิหารขึ้นหนึ่งหลัง ซึ่งนับเป็นวิหารหลังที่แปดที่ท่านครูบาฯ ได้สร้างขึ้น และใช้เป็นที่ประดิษฐานพระนอนขอนม่วงมาจนปัจจุบัน (<http://www.inwesnarat.com>)

อาณาจักรล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองสืบต่อเนื่องมาจนถึงตามชุมชน หรือหัวเมืองใหญ่ต่างก็ยังคงมีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ หรือพระเจ้าตนหลวง แต่เนื่องด้วยขนาดและความต้องการของชุมชน ข้อจำกัดด้านเทคนิคและงบประมาณ ตลอดจนความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในอดีตนั้น เป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่มากมีเพียงสถาบันกษัตริย์ หรือพระเถระชั้นผู้ใหญ่เท่านั้นที่จะสามารถสร้างได้ เพราะเป็นเรื่องกินกำลังที่สามัญชนคนทั่วไปจะสร้างได้ เพราะยังเป็นเรื่องของความมั่นคงในบ้านเมือง เพราะถ้าผู้ใดสร้างขึ้นมาได้ อาจจะถูกมองจากสถาบันการปกครองว่าเป็นกบฏผิบุญ ที่จะมาสร้างบารมีให้เทียบเท่ากษัตริย์ จึงทำให้ขนาดที่ใหญ่หรือที่เรียกว่าพระเจ้าตนหลวงนั้น ก็ยังไม่มีขนาดที่ใหญ่โตมากนัก แต่เรียกว่าพระเจ้าตนหลวง หรือพระเจ้าองค์หลวง เพราะในเขตหรือเมืองนั้นก็ถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุดแล้ว หรือบางกรณีก็ตั้งชื่อให้ว่าเป็นพระเจ้าตนหลวง เพื่อแสดงถึงความยิ่งใหญ่ขององค์พระ และเพื่อให้เกิดความศรัทธาแก่บ้านเมืองชุมชนนั้น ๆ มากกว่า เพราะถือว่าชุมชนนั้น ๆ ก็มีพระพุทธรูปขนาดใหญ่คู่บ้านคู่เมือง ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่นิยมปฏิบัติกันในสังคมชาวพุทธของล้านนา

ต่อมาในปีพุทธศักราช 2101 จึงเสียเอกราชตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าเป็นเวลาานกว่า 262 ปี ซึ่งตลอดระยะเวลาดังกล่าวไม่มีความมั่นคงในอาณาจักร รวมทั้งบ้านเมืองก็เสียหายจากการสงคราม หลายเมืองกลายเป็นเมืองร้าง เมืองที่ยังพอจะมีผู้คนอยู่อาศัยก็ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของพม่า จากสภาพบ้านเมืองช่วงนี้จึงทำให้ไม่มีการพระศาสนาก็มีสภาพเดียวกันคือไม่มีการสร้างศาสนสถานหรือพระพุทธรูปใหญ่โต เพียงรักษาส่วนที่ยังคงเหลืออยู่และดำรงสืบเนื่องมาจนเมื่อสามารถเป็นอิสระภาพจากพม่าและเข้าร่วมกับอาณาจักรรัตนโกสินทร์ในยุคต้น ภายหลังอาณาจักรล้านนาเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งกับอาณาจักรรัตนโกสินทร์แล้วก็มีพัฒนาการหลอมรวมเป็นชาติไทย แต่ยังคงรูปแบบประเพณีวัฒนธรรมแบบล้านนาสืบเนื่องต่อมาเมื่อบ้านเมืองมีความสงบร่มเย็น บ้านเมืองมีพัฒนาการมากขึ้น มีการรับศิลปะและวิทยาการสมัยใหม่ เป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ยุคนี้นับเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญที่จะนำสังคมไทยเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ ก่อนปีพุทธศักราช 2500 สภาพพระพุทธศาสนาในล้านนามีความเจริญก้าวหน้าตามสังคมยุคใหม่ จึงทำให้มีการนำเทคโนโลยี และวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่มาใช้พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่อีกหลายองค์ และบูรณะพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ กระจายอยู่หลายจังหวัดของเขต

ภาคเหนือตอนบน ทั้งเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน ต่อเนื่องกันมา ซึ่งทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในด้านความเป็นมา ซึ่งจากการค้นคว้าเอกสาร และตำราทางวิชาการ มีสาระสำคัญดังนี้

1) พระประธานปูนปั้นองค์ใหญ่ของวัดเจ็ดยอด ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

พระสิทธิสารมุนี (2549) ระบุว่ามีการสร้างพระประธานองค์ใหญ่ของ วัดเจ็ดยอด ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย สร้างเมื่อศักราช 1297 (พ.ศ. 2471) วันเพ็ญ เดือนแปดเหนือ (วันศุกร์) เวลาเที่ยงคืน โดยมีพระสงฆ์ 17 รูป สวดมนต์ทำพิธีหล่อ แกนกลางขององค์พระ ใช้ซีเมนต์ 30 กระสอบ ปูนขาวหกล้านเศษ (1 หลุมกว่า ๆ) ใช้อิฐ 15,000 ก้อน ใช้เวลาสร้าง 8 ปี สร้างแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2478 มีขนาดหน้าตัก 16 ศอก 16 นิ้ว สูง 20 ศอก (หน้าตักกว้างประมาณ 8.40 เมตร สูง 10 เมตร) พระประธานองค์นี้ถือว่าเป็นพระประธานปูนปั้น ที่ใหญ่ที่สุดในเขตตัวเมืองเชียงรายนับตั้งแต่สร้างเสร็จจนถึงปัจจุบัน และพระพุทธรูปองค์นี้ ปัจจุบันยังคงอยู่ในสภาพดีและเมื่อปลายปี พ.ศ. 2550 ทางวัดได้ทำการบูรณะปิดทองคำเปลวใหม่ ทั้งองค์

ภาพที่ 2.10 พระประธานปูนปั้นวัดเจ็ดยอด

2) พระปางไสยาสน์ปูนปั้นองค์ใหญ่ของวัดพระนอนวัดเชตวัน (หนองบัว) ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

พระมหาเอกพงศ์ เอกวังโส (2552: 28) ระบุว่าในปีพุทธศักราช 2491 พระครูพัฒนาลังการ (คันธวังอินทร์) ร่วมกับคณะกรรมการและศรัทธาของวัดเชตวัน ตำบลเวียง

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ได้ร่วมกันก่อสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นปางไสยาสน์ขนาดใหญ่ ยาว 45 เมตร โดยใช้เวลาก่อสร้างประมาณ 3 ปี แล้วเสร็จประมาณปีพุทธศักราช 2493 เพื่อเป็นการสืบอายุพระศาสนาและเป็นมิ่งมงคลแห่งเมืองเชียงราย พระนอนองค์นี้เป็นพระนอนปูนปั้นที่ใหญ่ที่สุดในเขตตัวเมืองเชียงราย และพระพุทธรูปองค์นี้ปัจจุบันยังคงอยู่ในสภาพดีเพราะทางวัดได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ไว้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 2.11 ภาพในอดีตของพระปางไสยาสน์ ของวัดพระนอนเชตะวัน (หนองบัว) ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

จะเห็นได้ว่าในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 นั้น การสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่จะมีการสร้างกันแพร่หลายมากขึ้น โดยผู้นำการสร้างมักเป็นพระเถระ และวัตถุประสงค์ของการสร้างก็คงเป็นพระพุทธรูปประจำวัดหรือพระประธาน และไม่มีการแต่งหรือสร้างตำนานให้กับองค์พระเหมือนพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ในอดีต แต่ด้วยความเชื่อที่จะทำให้มีอานิสงส์มากในการก่อสร้าง จึงพยายามสร้างพระพุทธรูปให้ใหญ่โตมากที่สุด เนื่องจากมีวัสดุสมัยใหม่ เช่น ปูนซีเมนต์หรือเหล็กเส้น เข้ามาในประเทศไทยทำให้สามารถสร้างพระได้ใหญ่ แข็งแรงและใช้เวลาในการสร้างน้อยลงเมื่อเทียบกับอดีต แต่อย่างไรก็ตามพระพุทธรูปขนาดใหญ่นี้ยังคงสร้างไว้ในอาคารหรือมีสิ่งมุงบังตามความเชื่อแบบโบราณที่ไม่นิยมสร้างพระพุทธรูปไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ไว้กลางแจ้ง

สรุปความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ในอดีต โดยการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ในล้านนาในอดีตนั้น มีการสร้างมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรหริภุญชัย เช่น พระเจ้าตาเจียว พระนอนวัดป่าเก็ดถึ หรือพระเจ้าบอกลือ เป็นต้น

สมัยล้านนาการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ที่สำคัญมากคือพระเจ้าตนหลวง เมืองพะเยา และพระปูนปั้นขนาดใหญ่อีกหลายองค์ เช่น พระนอนขอนม่วง และการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในยุคนี้เป็นเรื่องของผู้ที่บุญบารมีซึ่งเป็นเรื่องของพระมหากษัตริย์เรื่องที่เกินกำลังของสามัญชน และนิยมสร้างไว้ในที่มีสิ่งมงคล

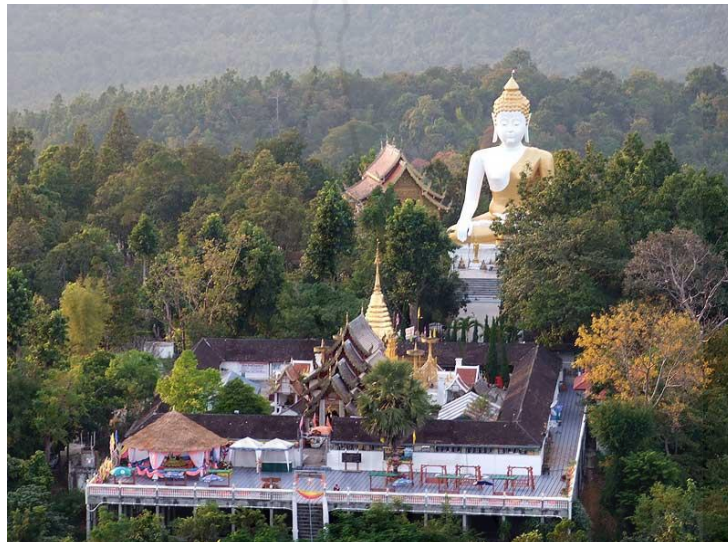
3.4.3 การสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ในปัจจุบัน (เริ่มจาก พ.ศ. 2500)

ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 เนื่องจากสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะมีแนวทางการพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย มีการทำแผนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามคำแนะนำของธนาคารโลก ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ทำให้มีการพัฒนาประเทศเป็นระบบมากขึ้น ซึ่งในช่วงแรกของแผนที่มุ่งเน้นการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ คือ ถนน สะพาน และระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ซึ่งส่งผลเป็นอย่างมากต่อระบบสังคมและวัฒนธรรมของไทยและดินแดนล้านนา เพราะจากสภาพสังคมของล้านนาซึ่งเดิมที่เป็นสังคมแบบเกษตรกรรมพึ่งพาธรรมชาติและผลิตเพื่อยังชีพก็ถูกปรับเปลี่ยน มีการพึ่งพาเข้าเทคโนโลยีและใช้เครื่องจักรกลจากต่างประเทศเข้ามาเพื่อช่วยในการเกษตร เพื่อการค้าขายสอดคล้องกับกระแสทางเศรษฐกิจการค้าของโลก และการพัฒนาประเทศก็ต้องเป็นไปในแนวทางของโลกาภิวัตน์ อย่างไรก็ตามถึงแม้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างมาก หลักความเชื่อและการนับถือพระพุทธศาสนาก็ยังคงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคมไทยและล้านนา การสร้างรวมถึงการบูรณะพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของล้านนาก็ปรับเปลี่ยนไปมีการนำความรู้และวิชาการสมัยใหม่ทั้งทางด้านวัสดุและเทคโนโลยี เครื่องจักรกลต่าง ๆ มาใช้ในการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่เพิ่มมากขึ้นอีกหลายองค์ กระจายอยู่หลายจังหวัดของเขตภาคเหนือตอนบน ทั้งเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน ต่อเนื่องกันมา ซึ่งทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในด้านความเป็นมาจากการค้นคว้าเอกสาร และตำราทางวิชาการ มีสาระสำคัญดังนี้

1) พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของวัดพระธาตุคอกยคำ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติการสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ของวัดพระธาตุคอกยคำ ว่าวัดพระธาตุคอกยคำ ตั้งอยู่บนเกาะเทือกเขาเล็ก ๆ ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเชียงใหม่ ห่างจากตัวเมืองประมาณ 10 กิโลเมตร ภูเขาที่ตั้งของพระธาตุคอกยคำ เป็นป่าเขียวขจีมีทัศนียภาพที่สวยงามด้านล่างเป็นสวนราชพฤกษ์ 2549 (พืชสวนโลก) เป็นปูชนียสถานสำคัญและเก่าแก่แห่งหนึ่งของเชียงใหม่ มีอายุมากกว่า 1,300 ปี สร้างในสมัยพระนางจามเทวีกษัตริย์แห่งลำพูนโดยพระโอรสทั้ง 2 เป็นผู้สร้างในปี พ.ศ. 1230 ประกอบด้วยเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

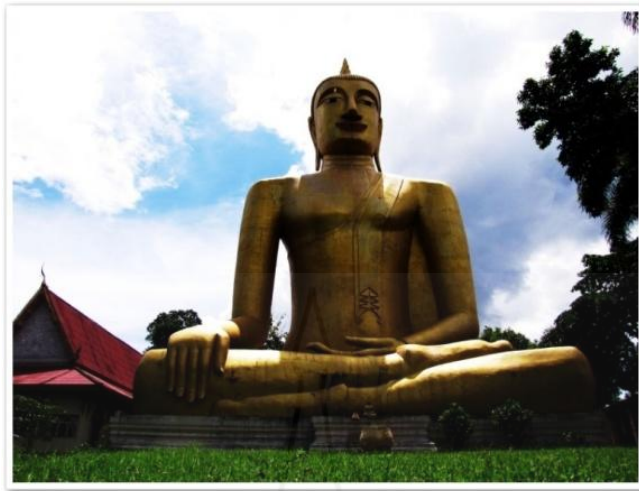
เดิมชื่อวัดสุวรรณบรรพต แต่ชาวบ้านเรียกว่า วัดคอยคำ ในยุคของพระปลัดพิน กิตติวัฒน์ นี้ มีการพัฒนาวัดอย่างมากมาย เช่น บูรณะวิหาร ศาลา และห่อหุ้มทองเจดีย์ นอกจากนี้ยังได้สร้าง พระพุทธรูปองค์ใหญ่ ขนาดกว้าง 13 เมตร สูง 17 เมตร โดยตั้งชื่อว่า “พระพุทธรูปสี่พิงครัตน์” ในปี พ.ศ.2531-2534 โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากทายาทของเจ้าแม่อินทวัน ณ เชียงใหม่ (<http://www.klongdigital.com>)

ภาพที่ 2.12 พระพุทธรูปสี่พิงครัตน์ พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของวัดพระธาตุคอยคำ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

2) พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของวัดหนองจันทร์ ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ตำนานพระธาตุหนองจันทร์ ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่ วัดพระธาตุหนองจันทร์ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในอำเภอสอง เป็นคู่กับพระธาตุพระลอ ตั้งอยู่ตำบลห้วยหม้าย ทางทิศตะวันตกของฝั่งแม่น้ำยมห่างจากที่ว่าการอำเภอสองประมาณ 12 กิโลเมตร ภายในวัดเป็นที่ประดิษฐานของพระธาตุเก่าแก่และพระเจ้าองค์หลวง หน้าตักกว้าง 9 วา 3 ศอก สูง 15 เมตร เป็นพระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดแพร่ ซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยพระมานพ ดิกขวิโร เจ้าอาวาสวัดพระธาตุหนองจันทร์ ซึ่งเข้ามารับตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. 2521 (www.wungfon.com)

ภาพที่ 2.13 พระพุทธรูปปูนปั้นวัดหนองจันทร์ ตำบลห้วยหม้าย อำเภอสอง จังหวัดแพร่

3) พระพุทธรูปปางนาคปรก พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ ประดิษฐาน ณ วัดคีรีสุบรรพต (วัดสามัคคีบุญญาราม) บ้านทุ่งสามัคคี ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ปี พ.ศ. 2541 หลวงปู่หลวง กตปุญโญ ได้มีโอกาสไปพักผ่อนภูวนาที่น้ำตกแจ้ซ้อน อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง ได้มีนิมิตว่าเทวดามอบอกให้สร้างพระพุทธรูปปางนาคปรกองค์ใหญ่ โดยเอาเลข 9 ขึ้นหน้า ให้สร้างไว้บนภูเขาใน จังหวัดลำปาง เมื่อสร้างเสร็จแล้วเมืองลำปางจะอุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้หลวงปู่หลวง กตปุญโญ จึงมีดำริโครงการที่จะสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรกองค์ใหญ่ ขนาดหน้าตักกว้าง 9.99 เมตร สูง 28 เมตร เพื่อปกป้องคุ้มครอง แล้วนำไปประดิษฐานไว้ ณ วัดคีรีสุบรรพต (วัดสามัคคีบุญญาราม) บ้านทุ่งสามัคคี ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ปัจจุบันสำนักสงฆ์คีรีสุบรรพต ได้รับการยกฐานะขึ้นให้เป็นวัดอย่างถูกต้องสมบูรณ์แล้ว ต่อมาวัดคีรีสุบรรพต ได้เปลี่ยนชื่อวัดใหม่โดยมีชื่อทางราชการว่า วัดสามัคคีบุญญาราม

ในปี พ.ศ. 2541 ได้ปรับปรุงเตรียมพื้นที่และได้ทำการประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ เพื่อทำการก่อสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรกองค์ใหญ่ โดยหลวงปู่หลวงได้มอบหมายงานทุกอย่างให้กับพระเทพวิสุทธิญาณ (ท่านพระอาจารย์ไพฑูรย์ สุขมงคล) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระปัญญาคิสาเถร แห่งวัดอนาลโยทิพยาราม ตำบลสันป่าม่วง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นผู้ควบคุมดูแลทั้งในเรื่องการเขียนแบบแปลน การจัดหาช่างมาก่อสร้าง ซึ่งงานนี้เป็นงานที่สำคัญมาก โครงสร้างจะต้องแข็งแรงมั่นคงทำให้คำนวณแบบแปลนยาก กระทั่งเป็นเหตุทำให้งานก่อสร้างได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อปลายปี พ.ศ. 2545 นี้เอง ซึ่งการก่อสร้างได้ดำเนินการไปเรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยใช้

งบประมาณกว่า 20 ล้านบาทโดยประมาณ ในที่สุดการดำเนินการก่อสร้างก็สำเร็จสมบูรณ์เป็นที่เรียบร้อย และได้มีการจัดงานฉลองสมโภชพระพุทธรูปปางนาคปรกองค์นี้ขึ้นเมื่อวันเสาร์-วันอาทิตย์ที่ 24-25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 เป็นเวลา 2 วัน ณ วัดคีรีสุบรรพต (วัดสามัคคีบุญญาราม) นอกจากนี้หลวงปู่ยังอธิฐานจิตยกให้เป็นอนุสรณ์แห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ซึ่งหลวงปู่ยกย่องเชิดชูว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้าพระองค์หนึ่ง (<http://www.dhammajak.net>)

ภาพที่ 2.14 พระพุทธรูปปางนาคปรก วัดคีรีสุบรรพต จังหวัดลำปาง

4) พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ปางไสยาสน์ของวัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี
อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่

วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2527 โดยพระครูวิจิตพัฒนา-ภรณ์ หรือ พระครูบามนตรี ฐมฺมเมธี เจ้าอาวาส วัดพระธาตุแห่งนี้ถือเป็นวัดที่มีการรวบรวมผลงานศิลปะ และการจำลองงานศิลปะชิ้นยอดของล้านนา จากหลากหลายจังหวัดทั้งในประเทศไทย และต่างประเทศรวมไปถึงศิลปะของสิบสองปันนาในมณฑลยูนนานประเทศจีนอีกด้วย วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี สร้างขึ้นจากแรงผลักดันของพระครูบามนตรี ฐมฺมเมธี เจ้าอาวาสของวัด และเป็นผู้ที่มีฝีมือเก่งกาจในด้านงานศิลปะล้านนา ไม่ว่าจะเป็นการหล่อพระพุทธรูป งานปูนปั้นแบบต่าง ๆ เห็นเด่นเป็นสง่าก็คือ พระพุทธไสยาสน์ เป็นพุทธศิลป์แบบพม่าขนาดใหญ่ พระเกตุมาลายาวจรดถึงพระบาท มีความยาว 85 เมตร สร้างด้วยปูนปั้น (<http://www.moohin.com>)

5) พระพุทธรูปปูนปั้นพระประธานสำนักสงฆ์วัดค้อยทุ่งปล่อง ตำบลหงาว

กิตติพงศ์ ราชพัฒน์านนท์ (2545: 109) ระบุว่าประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ ของสำนักสงฆ์วัดดอยทุ่งปล่อง ตำบลบ้านหวาง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ว่าเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2542 พระครูสัทธาภิรัต เจ้าอาวาสวัดบุญนาค ตำบลบ้านหวาง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ได้พิจารณาถึงการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรที่เป็นพุทธศาสนิกชนในบริเวณวัดบุญนาค ทำให้อาคารศาสนสถานที่มีอยู่ภายในวัดไม่พอเพียงกับการปฏิบัติศาสนกิจ จึงมีดำริให้มีการก่อสร้างสำนักสงฆ์หรือวัดขึ้นเพิ่มเติมเพื่อรองรับการปฏิบัติศาสนกิจดังกล่าวและเห็นว่าสมควรที่จะก่อสร้างวัดขึ้นบริเวณที่ดินรกร้าง ซึ่งเรียกว่า ดอยทุ่งปล่อง เป็นเนินเขาที่มีทุ่งนาล้อมรอบ จากนั้นจึงเริ่มแผ้วถางปรับแต่งที่ดินเพื่อให้เหมาะสมกับการสร้างสถานปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นศูนย์พัฒนาศีลธรรมชื่อว่า “สำนักวิปัสสนาสัทธาภิรมย์” และในปี พ.ศ. 2550 จึงเริ่มลงมือก่อสร้างพระวิหารขนาดใหญ่ ที่สามารถบรรจุคนประมาณ 300 คน เมื่อก่อสร้างพระวิหารจนเสร็จ ส่วนหลังคา จึงมีความเห็นว่าจะสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่เป็นพระประธานประจำพระวิหาร และในปี พ.ศ. 2554 วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พระครูสัทธาภิรัต ได้รับการอนุเคราะห์จาก คุณแม่ชีรัชดา อมาตยกุล เพื่อให้เป็นเจ้าภาพในการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดหน้าตัก 8 เมตร โดยเป็นการจำลองพระพุทธรูปสองสี ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำริดโบราณศิลปะแบบเชียงแสน อายุ

ประมาณ 500 ปี เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองเทิง ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในมณฑปวัดบุญนาค มีขนาดหน้าตักประมาณ 17 นิ้ว ซึ่งในปัจจุบันพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ดังกล่าวกำลังอยู่ระหว่างการทำการก่อสร้างและใกล้แล้วเสร็จ ซึ่งคาดว่าจะมีพิธีการพุทธาภิเษกองค์พระประมาณ ปี พ.ศ. 2556 นี้

ภาพที่ 2.16 พระพุทธรูปปูนปั้นสำนักสงฆ์วัดคอดอยทุ่งปล่อง ตำบลหาง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย

6) พระพุทธรูปปูนปั้นวัดพระธาตุสร้อยทอง บ้านจำบอน ตำบลคอดอยลาน อำเภอมือง จังหวัดเชียงราย

ประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ขนาดหน้าตัก 8 เมตร บนภูเขาของวัดพระธาตุสร้อยทอง บ้านจำบอน ตำบลคอดอยลาน อำเภอมือง จังหวัดเชียงราย พระครูวิโรจศาสตร์โสภณได้กล่าวว่า เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2537 มีการค้นพบพระธาตุ (ซากปรักหักพังของพระธาตุโบราณบนภูเขาทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้านจำบอน) จากนั้นจึงมีคณะศรัทธาพร้อมครอบครัวซึ่งเป็นชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านจำบอนนี้ และได้เดินทางไปประกอบอาชีพทำธุรกิจที่ต่างประเทศจนมีฐานะที่ดีขึ้น จึงมีความประสงค์ที่จะเป็นเจ้าภาพหลักพร้อมด้วยศรัทธาบ้านจำบอน ได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ก่อสร้างพระธาตุครอบซากปรักหักพังนั้น เมื่อแล้วเสร็จก็มีพระสงฆ์พลัดเปลี่ยนกันขึ้นไปดูแลรักษาและปฏิบัติธรรม ต่อมาเมื่อปลายปี พ.ศ. 2554 คณะศรัทธาจึงได้ปรึกษากับพระครูวิโรจศาสตร์โสภณ ผู้ใหญ่บ้านและศรัทธา

ชาวบ้านจำบอถึงความประสงค์ที่จะสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ประมาณ 8 เมตร เพื่อเป็นพระหลักบ้านหลักเมืองเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นสิริมงคลแก่ชุมชน สืบอายุพระพุทธศาสนา จึงพร้อมใจกันร่วมสร้างโดยเริ่มวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างขึ้นเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2555 ซึ่งในปัจจุบันพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ดังกล่าวกำลังอยู่ระหว่างการทำการก่อสร้าง และใกล้แล้วเสร็จ ซึ่งคาดว่าจะมีพิธีการพุทธาภิเษกองค์พระประมาณปี พ.ศ. 2556 นี้

ภาพที่ 2.17 พระพุทธรูปปูนปั้นวัดพระธาตุสร้อยทอง

7) พระพุทธรูปปูนปั้นพระประธานวัดคงหนองเป็ด ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย

ภาพที่ 2.18 พระพุทธรูปปูนปั้นแบบทรงเครื่องพระประธานวัดคงหนองเป็ด ตำบลรอบเวียง
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

4. พระพุทธรูปแบบศิลปะล้านนา คติ ความเชื่อและพิธีกรรมการสร้างพระพุทธรูป

4.1 พระพุทธรูปแบบศิลปะล้านนา

การสร้างพระพุทธรูปของล้านนานั้นมีปรากฏมาพร้อมกับการนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งเห็นได้จากพระพุทธรูปของสกุลช่างสมัยเชียงแสนซึ่งนับเป็นศิลปะยุคต้น และพระพุทธรูปศิลปะสกุลช่างหริภุญไชย พระพุทธรูปที่มีลักษณะเป็นพุทธศิลป์แบบล้านนาสามารถแบ่งออกเป็นได้ 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ พระพุทธรูปเชียงแสนสิงห์หนึ่ง พระพุทธรูปเชียงแสนสิงห์สอง และพระพุทธรูปเชียงแสนสิงห์สาม ซึ่งพุทธศิลป์ทั้งสามลักษณะดังกล่าวเป็นการรับอิทธิพลการสร้างมาจากอาณาจักรเชียงแสนเดิม พระพุทธรูปล้านนาส่วนมากนิยมสร้างพระนั่งและเป็นปางมารวิชัย ปางสมาธิที่พบบ้างแต่น้อยมาก พระพุทธรูปแบบสิงห์ 3 จะนิยมสร้างมากที่สุด นอกจากสร้างเป็น

พระนั่งแล้ว ยังสร้างเป็นพระยืนและพระนอนอีกด้วย นอกจากนี้ถ้าแบ่งตามคุณค่าความงามทางพุทธศิลป์แล้ว พระพุทธรูปล้านนาอาจแบ่งได้ 2 กลุ่ม ตามคุณค่าทางสุนทรียะของฝีมือช่าง ได้แก่

4.1.1 ฝีมือช่างหลวง พระพุทธรูปที่ถูกสร้างโดยฝีมือช่างกลุ่มนี้จะมีสัดส่วนถูกต้องตามหลักสุนทรียศาสตร์ มีความงดงาม ประณีต และคุณค่าทางศิลปะเป็นอย่างสูง เพราะช่างผู้รังสรรค์เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดฝึกฝนหลักวิชาที่เป็นมาตรฐาน และผ่านประสบการณ์มามากในระดับครูช่างพระมหากษัตริย์และสถาบันราชการจะชุบเลี้ยง และมอบงานศิลป์สำคัญให้ทำด้วยความไว้วางใจ

4.1.2 ฝีมือช่างราษฎร์ พระพุทธรูปที่ถูกสร้างโดยฝีมือช่างกลุ่มนี้จะด้อยในทางประณีตงดงามและคุณค่าทางศิลปะ สัดส่วนองค์พระจะไม่ถูกต้อง ดูแล้วขัดเขิน เพราะช่างผู้สร้างเป็นชาวบ้านผู้มีใจรักในทางศิลปะและมีจิตศรัทธาต่อศาสนา ได้ศึกษาสังเกตผลงานฝีมือของช่างชั้นครูแล้วพยายามเลียนแบบทำตาม แต่เนื่องจากไม่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนโดยครูช่างและขาดการชี้แนะที่ถูกต้อง ดังนั้นผลงานที่สร้างจึงด้อยในคุณค่าทางศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งจนเห็นชัดแต่ในขณะเดียวกันอาจจะแสดงพลังออกมาให้สัมผัสรับรู้ได้อย่างชัดเจนในความเรียบง่าย ความจริงใจความศรัทธาและความเพียรพยายามอันเป็นจุดเด่นของศิลปินประเภทนี้

ถ้าจำแนกตามเขตแดนและเอกลักษณ์แล้ว พุทธประติมากรรมล้านนาก็อาจแบ่งได้หลายเขต เช่น สกุลแพร่ จะมีอิทธิพลศิลปะสุโขทัยมาผสม สกุลพะเยา นิยมสร้างพระพุทธรูปสลักจากหินทราย สกุลพร้าว นิยมสร้างพระพุทธรูปประทับนั่งบนฐานลือโปร่งเป็นลวดลายต่าง ๆ สกุลฝาง นิยมสร้างพระรูปโลหะหล่อผิวบางแก่ทองแดงผสมและมีรูปร่างสูงโปร่งมาก ดังนี้ เป็นต้น

พระครูอดุลย์ศีลภิกขุ (2553: 22-24) รูปแบบของพระพุทธรูปล้านนามีอยู่ 3 รูปแบบ คือ

1) พระพุทธรูปแบบหริภุญชัย ประมาณอายุ พ.ศ.1339-1839 ซึ่งกำหนดอายุตามระยะเวลาการสร้างของอาณาจักรหริภุญชัยจนถึงสมัยพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ ลักษณะของพระพุทธรูปยุคนี้นิยมสร้างด้วยหินทรายแกะสลัก และนิยมสร้างในแบบปางสมาธิ เหมือนพระพุทธรูปสกุลช่างพะเยา ลักษณะคือพระเศียรกลม เม็ดพระศกเป็นก้อนหอยใหญ่ ไม่มีพระเกตุมาลา พระนาสิกกว้าง พระโอษฐ์หนา ห่มจีวรแบบห่มคลุม

2) พระแบบล้านนาตอนต้นและแบบล้านนาตอนปลาย (สมัยราชวงศ์มังราย) พระพุทธรูปในยุคนี้มีอายุราว พ.ศ. 1833-2001 ช่างล้านนานิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยสำริดและได้รับอิทธิพลทางศิลปะจากพระพุทธรูปสกุลช่างปาละของอินเดีย และผสมผสานกับศิลปะสุโขทัย ในระยะต่อมาพระพุทธรูปสมัยนี้มีทั้งปางมารวิชัยและปางประทับยืน

(1) พระพุทธรูปปางมารวิชัย ในล้านนาเรียกว่า พระพุทธรูปสิงห์หนึ่ง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบปละ-เสนะของอินเดีย โดยประทับนั่งขัดสมาธิเพชร พระพักตร์กลม พระอุระอวบ พระเกตุมาลาเป็นดอกบัวกลม เม็ดพระศกค่อนข้างใหญ่อยู่เหนือพระถันพระพุทธรูปเป็นทรงบัวหงาย

(2) พระพุทธรูปแบบสิงห์สอง มีลักษณะเช่นเดียวกันกับแบบสิงห์หนึ่งแต่ชายสังฆาฏิต่ำลงมาถึงพระถัน

(3) พระพุทธรูปแบบสิงห์สาม เป็นพระพุทธรูปล้านนาที่รับอิทธิพลจากสุโขทัย มีพระพุทธรูปปางนั่งประทับราบ ไม่ตกแต่งลวดลาย นั่งขัดสมาธิราบ ชายผ้าสังฆาฏียวจรดพระนาภี พระเกตุมาลาเป็นเปลวแบบสุโขทัย พระศอมีขนาดเล็ก

3) พระพุทธรูปแบบพม่าในล้านนา เนื่องจากการเข้ามาของกลุ่มพ่อค้าไม้ชาวพม่า โดยเฉพาะเมื่อครั้งที่ล้านนากำลังรุ่งเรืองด้วยกิจการค้าไม้ สมัยรัตนโกสินทร์ พระพุทธรูปในลักษณะนี้ได้รับอิทธิพลแบบพม่าจากเมืองมณฑลเลย์ อาจสร้างจากแก้วสี สัริด ไม้แกะสลักและตกแต่งด้วยอัญมณีที่พระนลาฏ โดยทั่วไปพระพุทธรูปจะนิยมสร้างแบบปางมารวิชัย มีลักษณะองค์พระอวบอ้วน พระศอสั้น ประทับนั่งเอียงไปข้างหน้า ลักษณะนี้พม่าเรียกว่า “เตงเบเลงเขว” พระพักตร์สี่เหลี่ยม พระนลาฏแคบ พระโอษฐ์กว้าง พระกรณยาว พระจีวรเป็นแบบห่มคลุม วัสดุสร้างด้วยสัริด แก้วสีขาว (อลาบาสเตอร์) ไม้สัก ไม้ไผ่สาน หรือเศษผ้าที่เรียกว่า “ชาโล” และบางองค์นิยมสร้างเป็นพระทรงเครื่อง

พระพุทธรูปในล้านนายังมีพบอีกในหลายลักษณะ โดยเรียกตามแหล่งที่สร้างหรือค้นพบ เช่น พระพุทธรูปสกุลช่างฝาง ซึ่งมีอยู่น้อย มักสร้างด้วยทองสำริดรมดำ เน้นเส้นคม พระนาสิกและพระขนง พระพุทธรูปสกุลช่างพะเยา จะนิยมสร้างด้วยหินทราย ซึ่งพระพุทธรูปในลักษณะนี้ที่พบส่วนใหญ่พระเศียรมักจะหักออกจากองค์พระ พระพุทธรูปในสกุลชางน่าน มักจะเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากสุโขทัยผสมเชียงแสน นอกจากนี้พระพุทธรูปในสกุลช่างล้านนายังปรากฏรูปแบบศิลปะอิทธิพลไทลื้อ สิบสองปันนา เช่นที่พบในจังหวัดพะเยาและน่าน เป็นต้น

ศรีเลา เกษพรหม (2529: 16) กล่าวถึงลักษณะของพระพุทธรูปศิลปะล้านนาอีกคำหนึ่ง ระบุว่าลักษณะของพระพุทธรูปมี 3 ประการ คือ

- (1) องค์ที่หนึ่งชื่อว่า “สิงห์ลักษณะ” หมายถึง ลักษณะเหมือนสิงห์
- (2) องค์ที่สองชื่อว่า “คัซซลักษณะ” หรือ คชศูลลักษณะ หมายถึงลักษณะเหมือนช้าง

(3) องค์ที่สามชื่อว่า “โมรลัทธิ” หรือ นิโครลัทธิ หมายถึงลักษณะเหมือนต้นไทร

4.2 พระพุทธรูปแบบศิลปะล้านนากับคติ ความเชื่อ

4.2.1 คติเกี่ยวกับพระพุทธรูป

พรสิลปี รัตนชุเดช (2551: 49-51) ระบุว่าชาวพุทธล้านนามีคตินิยมสร้างพระพุทธรูปโดยทั่วไปด้วยความเคารพและศรัทธาตามจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันตั้งแต่โบราณสืบมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ เพื่อมุ่งหมายให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนในชาตินี้และชาติหน้า กับประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ญาติมิตร ผู้มีพระคุณประโยชน์ท่าน ตามหลักการบำเพ็ญกุศลกรรมทางพระพุทธศาสนานั่นเอง หากจะกล่าวโดยละเอียดถึงวัตถุประสงค์ในการสร้างพระพุทธรูปของชาวล้านนาอาจจำแนกได้ 9 ประการ ดังนี้

- 1) สร้างเพื่อเป็นเครื่องกราบไหว้บูชาแทนองค์พระบรมศาสดาตามที่พระองค์ได้มีพุทธานุญาตตรัสไว้
- 2) สร้างเพื่อเป็นที่สักการบูชาของพุทธบริษัทตามพุทธพยากรณ์ เป็นสรณะที่พึ่งของพุทธบริษัทไปจนถึง 5,000 ปี
- 3) สร้างเพื่อคุ้มครองบ้านเมืองให้ปลอดภัยจากข้าศึกมาราณา
- 4) สร้างเพื่อป้องกันข้าศึกและเป็นเครื่องหมายเขตแดน
- 5) สร้างเพื่อขอพรให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่บ้านเมือง
- 6) สร้างเพื่อข่มหรือสะกดป้องกันอาถรรพณ์หรือสิ่งชั่วร้าย เช่น อมนุษย์ ภูติผีปิศาจที่เบียดเบียนบ้านเมือง
- 7) สร้างเพื่อให้เกิดอานิสงส์เป็นความสุข ความเจริญด้วยโชคลาภ ยศศักดิ์ และอายุยืนยาวปราศจากภัยอันตรายทั้งหลายแก่ตนเองทั้งชาตินี้และชาติหน้า
- 8) สร้างเพื่ออานิสงส์ขอให้เกิดในชาติหน้าได้บรรลุถึงสถานภาพที่ปรารถนา
- 9) สร้างเพื่ออธิษฐานขอพรให้สมความปรารถนาในระยะเวลาอันรวดเร็วทันใจ เช่น คตินิยมการสร้างพระพุทธรูป “พระเจ้าทันใจ”

4.2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป

นาคฤทธิ์ (2545: 1) ระบุถึงความเชื่อของล้านนาเกี่ยวกับเรื่องการสร้างพระพุทธรูปว่าแท้จริงเป็นพุทธราฟิงเมื่อพระพุทธองค์ทรงพระชนมายุได้ 60 พรรษาว่าพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ทรงปลดปล่อยสัตว์โลกให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์นับจำนวนได้ 24 อสงไขย 6,000 โภกีย กับอีก 1 แสนคน ส่วนเรตถาคตนันตั้งแต่ตรัสรู้จนกระทั่งนิพพาน

ได้ปลดปล่อยสัตว์โลกไม่เต็มที่ได้เพียง 20 อสงไขย 3 ล้าน 6 แสน 2 หมื่น 7 พันโกฏิ ยังขาดอีกประมาณ 4 อสงไขยจึงจะครบ ด้วยสัตว์ที่มีสมภารอ่อนก็ยังมียิ่งอีกมาก “สมควรเราจะตั้งจิตอธิษฐานฐาปนายังพระบาทและพระธาตุไว้ในที่อันควร” เพื่อเป็นที่สักการบูชาของคนและเทวดาทั้งหลายให้เป็นเสมือนดังตัวเรายังทรงมานดำรงชีวิตอยู่ ตราบเท่า 5,000 พระวสา จึงปรินิพพานแล้ว

ปฐม หงส์สุวรรณ (2554: 2) พระพุทธรูปนับเป็นผลงานที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ชาวล้านนานิยมสร้างไว้เป็นรูปเคารพและเพื่อระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ศาสดาของพระพุทธศาสนา และชาวล้านนานิยมที่จะเรียกรูปเคารพดังกล่าวนี้ว่า “พระเจ้า” พระพุทธรูปในวัฒนธรรมล้านนาที่สร้างขึ้นมานั้นมีลักษณะคล้ายกับการสร้างพระพุทธรูปในวัฒนธรรมแหล่งอื่น ๆ กล่าวคือเป็นการสร้างรูปสัญลักษณ์ ไม่ใช่รูปเหมือนบุคคล ดังนั้น พระพุทธรูปของล้านนาจึงหมายถึงอุทเทสิกเจดีย์ เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าและยังหมายถึงสัญลักษณ์แทนความดีงาม ความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นการสื่อถึงความสมบูรณ์ของพระมหาบุรุษ ตามหลักของ “มหาปฐักขณะ” อันเป็นอุดมคติสูงสุดตามหลักทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงความบริบูรณ์หรือถึงพร้อมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่สามารถสร้างบารมีมาจนเต็ม โดยตามหลักความเชื่อนี้หมายรวมถึงการสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ตั้งแต่ในอดีต ปัจจุบันและพระโพธิสัตว์หรือผู้ที่กำลังบำเพ็ญบารมีธรรมเพื่อให้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไปในอนาคต

พระครูอดุลย์สีลภิต (2553: 14-18) ในคัมภีร์การสร้างพระพุทธรูปของบ้านปางดาบจันจว้า อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย กล่าวถึงความเชื่อเรื่องอานิสงส์ในการสร้างพระพุทธรูปของล้านนา เจ้าของพระพุทธรูปที่สร้างถวายนั่นจะได้เสวยสุขทั้งในเมืองคนและเมืองฟ้า ด้วยระยะเวลาที่ต่างกันดังนี้

1) พระพุทธรูปที่เขียนบนใบไม้	มีอานิสงส์ 5 กัปป์
2) พระพุทธรูปที่วาดบนแผ่นผ้า	มีอานิสงส์ 10 กัปป์
3) พระพุทธรูปที่สลักจาก หรือดินเหนียว	มีอานิสงส์ 13 กัปป์
4) พระพุทธรูปที่หล่อด้วยทองแดงหรือทองเหลือง	มีอานิสงส์ 17 กัปป์
5) พระพุทธรูปที่สลักจากทองคำต่าง ๆ	มีอานิสงส์ 19 กัปป์
6) พระพุทธรูปที่สร้างด้วยครึ่ง	มีอานิสงส์ 20 กัปป์
7) พระพุทธรูปที่สลักจากงาช้าง	มีอานิสงส์ 30 กัปป์
8) พระพุทธรูปที่สร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน	มีอานิสงส์ 32 กัปป์
9) พระพุทธรูปที่สร้างจากหินและเงิน	มีอานิสงส์ 45 กัปป์
10) พระพุทธรูปที่สร้างจากผงดอกไม้วัดสมน้ำรัก	มีอานิสงส์ 100 กัปป์
11) พระพุทธรูปที่สร้างจากทองคำ	มีอานิสงส์ 120 กัปป์

12) พระพุทธรูปที่สร้างจากโลหะ 5 ชนิด มีอานิสงส์ 10,000 กัปป์

13) พระพุทธรูปที่สร้างจากแก้วมณี มีอานิสงส์อสงไขยกัปป์

พระพุทธรูปในล้านนามีคำเรียกโดยสามัญทั่วไปว่า “พระเจ้า” ซึ่งมีความหมายว่า พระพุทธรูปนั้นเป็นพระสำหรับการบูชามากกว่าพระเครื่อง และคตินิยมแบบล้านนาโบราณถือว่า พระพุทธรูปนั้นเปรียบเสมือนพระพุทธรองค์ที่ยังดำรงพระชนม์ชีพอยู่ จะเห็นได้จากการปฏิบัติต่อ พระพุทธรูป เช่น การล้างหน้าพระพุทธรูป ถวายอาหารแด่พระพุทธรูป ทำอาสนหรือเตียงนอน สำหรับพระพุทธรูป เป็นต้น

ในแง่ของประติมากรรมที่ใช้แทนรูปขององค์พระพุทธรูปนั้น ที่มาของการสร้าง พระพุทธรูปนี้ได้ปรากฏในตำนานพระแก้วมรกต ได้กล่าวถึงว่าก่อนที่จะสร้างพระพุทธรูปแทนพระองค์ ปรีณิพานได้ 7 ปี พระเจ้าปเสนทิโกศลได้กราบขอพุทธานุญาตเพื่อสร้างพระพุทธรูปแทนพระองค์ ซึ่งพระพุทธรูปองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้สร้างได้ จึงนับเป็นการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเป็นครั้งแรก และในตำนานพระเจ้าเลียบโลกได้กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ สร้างพระพุทธรูปเป็นตัวแทนสำหรับการบูชาได้ ในกรณีที่ไม่มีถ้ำสำหรับรักษาพระเกศาธาตุ หรือไม่มีก้อนหินเพื่อพระองค์ประทับรอยพระพุทธรูป ดังปรากฏเรื่องราวการสร้างพระนอนใน เมืองเชียงใหม่

4.3 พิธีกรรมการสร้างพระพุทธรูปแบบศิลปะล้านนา

ในการสร้างพระพุทธรูปสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญคือพิธีกรรม เพราะจะทำให้เกิด ความสมบูรณ์และเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความถูกต้องและเป็นมงคลอย่างสูงสุดของการสร้างพระพุทธรูป ปูนปั้นขนาดใหญ่ของล้านนา ในส่วนของพิธีกรรมการสร้างนั้นจะครอบคลุมในทุกส่วน ตั้งแต่เรื่อง ของวันเวลา ฤกษ์ยาม สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และบุคลากรที่จะมาประกอบพิธีกรรมนั้น

พระครูอดุลย์ศีลภิกขุ (2553: 25-27) ระบุว่าในตำราการสร้างพระพุทธรูปจะกำหนด วันต่าง ๆ ในระยะข้างขึ้นว่าจะมีผลต่อการสร้างพระพุทธรูปด้วยคือ

- 1) ขึ้น 1 ค่ำ จักสมฤทธิ
- 2) ขึ้น 2 ค่ำ โจรจักกระทำโทษ
- 3) ขึ้น 3 ค่ำ ข้าพระพุทธรูปอยู่ดีมีสุข
- 4) ขึ้น 4 ค่ำ ข้าพระพุทธรูปเป็นทุกข์
- 5) ขึ้น 5 ค่ำ ไฟจักผ่า
- 6) ขึ้น 6 ค่ำ ท่านจักฟันกัน
- 7) ขึ้น 7 ค่ำ จะมีคนมาบูชาเป็นจำนวนมาก
- 8) ขึ้น 8 ค่ำ จักร้อนใจเป็นกังวล

- 9) ขึ้น 9 คำ ศัตรูจักเบียดเบียนศาสนา
- 10) ขึ้น 10 คำ อยู่ดีมีสุข
- 11) ขึ้น 11 คำ ข้าพระพุทธรูปจักนิบหาย
- 12) ขึ้น 12 คำ จักร้อนใจ
- 13) ขึ้น 13 คำ อยู่เย็นใจ
- 14) ขึ้น 14 คำ อยู่เย็นจนแก่เฒ่า
- 15) ขึ้น 15 คำ ข้าพระพุทธรูปจักนิบหายหมดสิ้นอายุขัย

ศรีเลา เกษพรหม (2529: 16-18) ระบุว่า สิริสา คัมภีร์ปัญญา กล่าวถึงเรื่องการก่อสร้างพระพุทธรูป ดังนี้ เดือนใดก็ดี ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม

- 1) ขึ้น 1 คำ ดีแท้ แม้มีผู้เกลียดชังก็น้อมเข้ามาหา
- 2) ขึ้น 2 คำ มารจักกระทำโทษ
- 3) ขึ้น 3 คำ อยู่สวัสดิ์
- 4) ขึ้น 4 คำ มีทุกข์โศก
- 5) ขึ้น 5 คำ ไฟจักเผาและผิเถียงกัน
- 6) ขึ้น 6 คำ ไม่ดี
- 7) ขึ้น 7 คำ ดีทุกประการ
- 8) ขึ้น 8 คำ จักร้อนใจไม่ดี
- 9) ขึ้น 9 คำ ศัตรูจะมาร้ายพระศาสนา
- 10) ขึ้น 10 คำ อยู่สวัสดิ์
- 11) ขึ้น 11 คำ จะฆ่าฟันกันตาย ไม่ดี
- 12) ขึ้น 12 คำ ไม่ดี
- 13) ขึ้น 13 คำ ไม่ดี
- 14) ขึ้น 14 คำ ไม่ดี
- 15) ขึ้น 15 คำ ดีเต็มที่

เมื่อจะเริ่มก่อสร้างพระพุทธรูปนั้น ให้หาวันดีตามตำรากล่าวข้างต้น แล้วให้นิมนต์พระสงฆ์มา 4 รูป เจริญพุทธมนต์ เสร็จแล้วให้นำไม้มาทำเป็นโครงกระดูกข้างในองค์พระพุทธรูป มีด้ายสายสิญจน์ 2 เส้น ให้ญาติธรรมฝ่ายชายและหญิงถือนั่นละ 1 เส้น เมื่อตั้งไม้ที่จะเป็นโครงเสร็จแล้ว ให้พระทั้ง 4 รูป วางก้อนอิฐที่เตรียมมา ทั้ง 4 มุม วางด้านหัวเข้าขวา ว่า พุทธรักจิตา วางด้านหัวเข้าด้านซ้าย ว่า ธรรมรักจิตา วางสะโพกด้านขวา ว่า สังฆรักจิตา วางสะโพกด้านซ้ายว่า สังฆรักจิตอ แล้วเสร็จก็เอาก้อนอิฐที่ปิดด้วยทองคำเปลว 9 ก้อน เริ่มก่อทำองค์พระไปได้เลย

5. ความเป็นมาและวิธีการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของล้านนา

การสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของล้านนามีมาตั้งแต่ในอดีต ด้วยเหตุผลและวัตถุประสงค์ของการสร้างที่แตกต่างกันออกไป จากการศึกษา ค้นคว้าจากเอกสารและตำราทางวิชาการมีข้อค้นพบโดย มีสาระสำคัญดังนี้

ศรีเลา เกษพรหม (2529: 2-15) ระบุว่าการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่นับแต่อดีตมาปรากฏหลักฐานตำราที่ระบุว่าเป็นพิธีกรรมการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ของล้านนามีหลักฐานเพียงไม่กี่ชิ้น เช่น ศิลปจารึกที่พบในจังหวัดเชียงราย ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย จังหวัดลำพูน ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเป็นมาตราส่วนของพระเจ้าตนหลวงในวิหารวัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา ซึ่งเอกสารกล่าวถึงการกำหนดมาตราส่วนในการสร้างพระพุทธรูปดังนี้ เมื่อจะสร้างพระพุทธรูปให้กำหนดสัดส่วนองค์พระจากขนาดหน้าตัก (หัวเข่าถึงหัวเข่า) กว้างเท่าใดหักเป็น 4 ส่วน นำ 1 ส่วนมาวัดระยะเริ่มจากแท่นที่นั่งถึงสะดือ จากสะดือถึงอก จากอกถึงคาง จากคางถึงผม ท่อนแขนบนยาวเท่าหน้า สอกถึงข้อมือยาวเท่าหน้า ข้อมือถึงปลายนิ้วยาวเท่าหน้า นิ้วมือยาวครึ่งของความยาวหน้า ข้อมือขนาด 1 ใน 3 ของฝ่ามือ หน้าผากกว้างครึ่งหนึ่งของส่วนหน้า นมถึงบ่า ท่อนขาล่างและบน และฝ่าเท้า ยาวเท่าหน้า ตาปาก และนิ้วเท้า ยาว 1 ใน 3 ของหน้า ใหญ่กว้าง 2 เท่าของหน้า ดวงตาให้ทำเหมือนกลีบกระเทียม ตาตู่ให้กลมดังกลีบเท้าของโคอุสุภราช คิ้วโค้งเหมือนธนูพระอินทร์ หูยาวเท่าหน้า ปลายหูสูงเสมอกับคิ้ว ซึ่งลักษณะทั้งหมดนี้ได้ชื่อว่า ราชสิงหะลักษณะ นั้นแล

ภาพที่ 2.19 ภาพวาดแสดงการสร้างพระเจ้าตนหลวงในอดีต

ประวัติ ดันตลานุกูล (2553: 16-18) จากตำนานท้องถิ่นที่กล่าวถึงตำนานการสร้างพระเจ้าตนหลวง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่าเมื่อครั้งพุทธกาลพระพุทธองค์เคยเสด็จมาที่นี่ และประทานพระเกศาธาตุ 1 เส้น แก่พระอานนท์เถระ และพระอานนท์ได้มอบเกศาธาตุนั้นแก่พระยาอโศก จากนั้นพระยาอโศกถวายต่อให้กับพระอินทร์ แล้วพระอินทร์ทรงรับสั่งให้พระวิฆณุกรรมเทพบุตรอัญเชิญพระเกศาธาตุนั้น ลงไปประดิษฐานไว้ในถ้ำใต้จอมดอยลึก 70 วา (ซึ่งต่อมาภายหลังพระยาเรือนแก้ว ได้มาสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุไว้บนสันเขาแห่งนี้) แล้วพระพุทธองค์ ทรงตัดสิ่งพญานาคที่มาเฝ้าว่า “ท่านจงมาสร้างรากฐานพระพุทธศาสนาไว้ในหนองเอี้ยงแห่งนี้ และสร้างพระพุทธรูปให้ใหญ่และสูง 34 สอก ที่บริเวณหนองนี้” พญานาครับเอาพุทธคำรัสแล้วกลับลงสู่ปากพิภพของตน

ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปได้ 2,034 ปี (หรือ พ.ศ. 2034) พญานาคมาร่ำพังกถึงพระพุทธรูปที่ได้อธิษฐานไว้ครั้งกระโน้นว่าให้เราสร้างรากฐานพระพุทธศาสนาในสระหนองเอี้ยงที่นี่ เมื่อพญานาครำพังกได้เช่นนั้น จึงคิดสร้างพระพุทธรูปให้ใหญ่เท่าที่พระพุทธองค์ได้ทรงรับสั่งไว้ โดยนำเอาทองคำจากจากนาคพิภพขึ้นมาจำนวนสี่แสนกับห้าร้อยบาท ขึ้นมาไว้ที่ฝั่งของสระหนองเอี้ยงดังกล่าว แล้วเนรมิตตนเองเป็นบุรุษหนุ่มขาวขาว ขึ้นไปบนเรือนของสองตายายผัวเมีย ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่บนฝั่งสระหนองเอี้ยง มีอาชีพเลี้ยงเป็ดเลี้ยงห่าน เมื่อขึ้นไปบนเรือนและนั่งในที่อันควรแล้ว จึงบอกเหตุที่ขึ้นมาบนบ้านครั้งนี้ว่า เราได้รับพุทธคำรัสจากพระพุทธเจ้าไว้เมื่อครั้งอดีตว่า ให้เรามาตั้งรากฐานพระพุทธศาสนาในสระหนองที่นี่ เราได้นำทองคำจากนาคพิภพมามอบให้แก่สองตายายเป็นผู้ก่อสร้างพระพุทธรูปขึ้นกลางหนองเอี้ยงนี้ ให้เท่าพระพุทธเจ้ากฤษณะ หน้าตักกว้าง (7 วา สูง 8 วา 2 สอก) เมื่อบอกลักษณะและอาการของพระพุทธรูปโดยละเอียดให้แก่สองตายายเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พญานาคก็นำสองตายายไปรับเอาทองคำดังกล่าวที่ฝั่งสระหนอง เมื่อเรียบร้อยแล้วสองตายายก็กลับสู่บ้านเรือนของตน ส่วนพญานาคก็เนรมิตเพศกลับเข้าสู่ปากพิภพของตน เมื่อสองตายายได้รับทองคำจากพญานาคแล้ว ก็นำทองคำนั้นไปเป็นค่าจ้างคนถมหนอง และปั้นอิฐครบจำนวนสี่แสนก้อน แล้วจัดหาอุปกรณ์สำหรับก่อสร้าง เช่น ปูนขาว น้ำอ้อย และน้ำรัก เป็นต้น เมื่อพร้อมแล้วจึงได้หาฤกษ์ยามยามดีก่อสร้างพระพุทธรูปพระเจ้าตนหลวงต่อไป

6. ชุมชนต่าง ๆ ที่เป็นที่ยึดฐานของพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ของล้านนา

6.1 จังหวัดพะเยา

ตั้งอยู่ภาคเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานคร 735 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าเขา ที่ราบสูง มีระดับความสูงตั้งแต่ 300 – 1,550 เมตร จากระดับน้ำทะเล นอกนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลักษณะภูมิอากาศเนื่องจากมีป่าไม้และภูเขาล้อมรอบจึงทำให้อากาศหนาวมากในฤดูหนาวและอากาศไม่ร้อนจัดในฤดูร้อน มีเทือกเขาสำคัญ คือ เทือกเขาฝิปันน้ำ มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน 3 สาย คือ แม่น้ำอิง แม่น้ำยม และแม่น้ำลาว

6.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดพะเยาเป็นจังหวัดชายแดน ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย มีเขตระหว่างเส้นรุ้งที่ 18 องศา 44 ลิปดาเหนือ ถึง 19 องศา 44 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศา 40 ลิปดาตะวันออก ถึง 100 องศา 40 ลิปดาตะวันออก โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือ ติดเขต อ. พาน อ. ป่าแดด อ. เทิง จังหวัดเชียงราย ทิศใต้ติดเขต อ. จาว จ. ลำปาง และ อ. สอง จังหวัดแพร่ ทิศตะวันออก ติดเขต แขวงไชยบุรี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และ อ. ท่าวังผา อ. บ้านหลวง อ. สองแคว จังหวัดน่าน ทิศตะวันตก ติดเขต อ. จาว อ. วังเหนือ จังหวัดลำปาง

6.1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดพะเยา เป็นที่ราบสูงและภูเขา มีระดับความสูงตั้งแต่ 300-1,500 เมตร จากระดับน้ำทะเล มีเทือกเขาอยู่ทางทิศตะวันตก ตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันออกเฉียงใต้และตอนกลางของพื้นที่จังหวัด มีเนื้อที่ประมาณ 6,335.06 ตารางกิโลเมตร หรือ 3,959,412 ไร่ มีพื้นที่ขนาดใหญ่ เป็นลำดับที่ 15 ของภาคเหนือและมีพื้นที่ป่าไม้ ประมาณ 1,503,174 ไร่ หรือร้อยละ 37.96 ของพื้นที่จังหวัด สภาพเป็นป่าดงดิบและป่าไม้เบญจพรรณ ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้มะค่า ไม้ชิงชัน ไม้ยาง ไม้เต็ง ไม้รัง ฯลฯ จังหวัดพะเยามีพื้นที่อยู่ทั้งในที่ลุ่มน้ำอิงและลุ่มน้ำเจ้าพระยา ส่วนที่อยู่ในลุ่มน้ำอิง คือพื้นที่อำเภอเมือง อ.ดอกคำใต้ อ.จุน อ.ปง (บางส่วน) อ.เชียงคำ และ อ.แม่ใจ ส่วนที่อยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา คือ อ.ปง และ อ.เชียงม่วน ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำยม เทือกเขาที่สำคัญ ได้แก่ ดอยภูลังกา ดอยสันปันน้ำ ดอยแม่สูก ดอยขุนแม่แฝก ดอยขุนแม่คำ ดอยขุนแม่ต้อม

6.1.3 ลักษณะภูมิอากาศ

แบ่งออกได้เป็น 3 ฤดู คือฤดูร้อน อยู่ระหว่างเดือน มีนาคม ถึงเดือน พฤษภาคม อากาศร้อนจัดในเดือน พฤษภาคม อุณหภูมิวัดได้ 39.5 องศาเซลเซียส ฤดูฝน อยู่ระหว่างเดือน พฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม ฝนตกหนาแน่นในเดือนพฤษภาคม ฝนตกตลอดปี

ประมาณ 1,043.9 มิลลิเมตร มีวันฝนตก 101 วัน ฤดูหนาว อยู่ระหว่างเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ อากาศหนาวจัดในเดือนพฤศจิกายน และ มกราคม อุณหภูมิต่ำสุดวัดได้ 10.8 องศาเซลเซียส ในเดือนธันวาคม

6.1.4 การปกครอง

ประกอบด้วย 9 อำเภอ คือ อ.เมืองพะเยา อ.เชียงคำ อ.เชียงม่วน อ.ปง อ.ดอกคำใต้ อ.จุน อ.แม่ใจ อ.ภูซาง และ อ.ภูพานยาว แบ่งเป็น 68 ตำบล 805 หมู่บ้าน

6.1.5 การปกครองท้องถิ่น

องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 11 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 59 แห่ง

6.1.6 ประชากร

จำนวนประชากร เดือนมิถุนายน ปี 2549 มีทั้งสิ้น 486,348 คน เป็นชาย 239,731 คน เป็นหญิง 246,617 คน จำนวนครัวเรือน 163,761 ครัวเรือน มีบนพื้นที่สูงอาศัยอยู่กระจัดกระจายตามบริเวณเทือกเขาสูง ได้แก่ เฝ่าลือ เฝ่าเข้า เฝ่าแม้ว เฝ่าลือซอ และเฝ่าถิน จำนวน 45 หมู่บ้าน 2,658 ครัวเรือน โดยกระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ เช่น อ.เมืองพะเยา อ.ปง อ.เชียงคำ อ.เชียงม่วน อ.แม่ใจ อ.ภูซาง และอ.ดอกคำใต้

6.1.7 การเกษตร

ในปี 2548 จังหวัดพะเยามีพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งสิ้น ประมาณ 410,825 ไร่ ผลผลิตประมาณ 431,643 ตัน พื้นที่เพาะปลูกพืชไร่ ประมาณ 358,069 ไร่ มีผลผลิตประมาณ 277,905 ตัน พื้นที่ปลูกยางพารา ประมาณ 55,809 ไร่ มีผลผลิตประมาณ 37,808 ตัน มีเนื้อที่ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น ประมาณ 116,167 ไร่ มีผลผลิตประมาณ 229.76 ตัน อาชีพหลักของประชากร คือ การทำนา พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ลำไย และยางพารา

6.1.8 การศึกษา

ในปีการศึกษา 2549 จังหวัดพะเยา มีสถานศึกษา จำนวน 347 แห่ง มีนักเรียน/นักศึกษา รวมจำนวน 124,474 คน แยกเป็นในระบบโรงเรียน 95,534 คน นอกกระบบโรงเรียน 28,940 คน

6.1.9 การสาธารณสุข

ในปี 2549 จังหวัดพะเยามีโรงพยาบาลของรัฐ จำนวน 8 แห่ง มีโรงพยาบาลเอกชน จำนวน 1 แห่ง มีเตียงคนไข้ จำนวน 808 เตียง (เฉลี่ยเตียงคนไข้ 1 เตียงต่อประชากร 584 คน) มีแพทย์ จำนวน 92 คน (เฉลี่ยแพทย์ 1 คนต่อประชากร 5,451 คน) มีทันตแพทย์ จำนวน 21 คน (เฉลี่ยทันตแพทย์ 1 คนต่อประชากร 23,881 คน) มีพยาบาล จำนวน 1,001 คน (เฉลี่ย

พยาบาล 1 คนต่อประชากร 501 คน) มีสถานอนามัย จำนวน 94 แห่ง มีคลินิกทุกประเภท จำนวน 60 แห่ง

6.1.10 การสาธารณูปโภค

ไฟฟ้า ในปี 2549 จังหวัดพะเยา มีจำนวนผู้ใช้ไฟฟ้า 130,610 ราย

ประปา ในปี 2549 จังหวัดพะเยามีการประปาพะเยา-ดอกคำใต้ มีโรงกรองน้ำ จำนวน 2 แห่ง โดยใช้น้ำจากกว๊านพะเยา ปัจจุบันให้บริการน้ำสะอาดแก่ชุมชนเมืองพะเยา และ อ.ดอกคำใต้ มีการประปาจน จำหน่ายน้ำ 3 เขต คือ อ.จุน อ.ปง อ.เชียงคำ มีกำลังการผลิต น้ำประปาทั้งสองแห่งประมาณ 7,708,800 ลูกบาศก์เมตร มีจำนวนผู้ใช้น้ำประปา ประมาณ 17,098 ราย

6.1.11 การคมนาคมขนส่ง

จังหวัดพะเยา ใช้เส้นทางคมนาคมทางบกเป็นหลัก โดยมีเส้นทางคมนาคม ติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง กรุงเทพฯ ฯ และระหว่างอำเภอต่าง ๆ ดังนี้ ระยะทางจากอำเภอเมือง พะเยา ถึง

- 1) อ.ดอกคำใต้ 15 กม.
- 2) จังหวัดเชียงราย 94 กม.
- 3) อ.จุน 48 กม.
- 4) จังหวัดเชียงใหม่ 134 กม.
- 5) อ.เชียงคำ 76 กม.
- 6) จังหวัดลำปาง 137 กม.
- 7) อ.เชียงม่วน 117 กม.
- 8) จังหวัดแพร่ 138 กม.
- 9) อ.ปง 79 กม.
- 10) อ.แม่ใจ 24 กม.
- 11) อ.ภูซาง 91 กม.
- 12) อ.ภูกามยาว 18 กม.

6.1.12 แหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ กว๊านพะเยา หนองเล็งทราย น้ำตกจำปาทอง น้ำตกภูซาง น้ำตกผาแดง น้ำตกภูลังกา น้ำตกธารสวรรค์ วนอุทยานบ้านถ้ำ อ่างเก็บน้ำแม่ปืม ถ้ำผากูด ฝิ่งดำ วนอุทยานแห่งคอยหลวง วนอุทยานแห่งชาติคอยภูนาง วนอุทยานแห่งชาติภูซาง

6.1.13 แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

วัดศรีโคมคำ (วัดพระเจ้าตนหลวง) หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดอนาลโยทิพยา
ราม วัดป่าแดงบุญนาถ วัดราชคฤห์ เวียงลอ วัดศรีจอมเรือง วัดนันทาราม วัดท่าฟ้าใต้ วัดพระเจ้า
นั่งดิน วัดศรีสุพรรณ วัดพระธาตุคอกยหวก วัดศรีปิงเมือง หมู่บ้านไทลื้อ หมู่บ้านชาวเขาเผ่าเย้า
ปางปูเลาะ

6.2 จังหวัดลำพูน

เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือตอนบน นับเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์เก่าแก่
ยาวนาน เคยเป็นที่ตั้งของนครหริภุญชัย ในสมัยพระนางจามเทวีเดิมชื่อเมืองหริภุญไชย เป็นเมือง
โบราณ มีอายุประมาณ 1,343 ปี ตามพงศาวดารโยนกเล่าสืบต่อกันถึงการสร้างเมืองหริภุญไชย
โดยฤาษีवासเทพ เป็นผู้เกณฑ์พวกเม็งคบุตรหรือชนเชื้อชาติมอญมาสร้างเมืองนี้ขึ้น ในพื้นที่
ระหว่างแม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำกว๊มและแม่น้ำปิง เมื่อมาสร้างเสร็จได้ส่งทูตไปเชิญราชธิดา
กษัตริย์เมืองละโว้พระนาม “จามเทวี” มาเป็นปฐมกษัตริย์ปกครองเมืองหริภุญไชยสืบราชวงศ์
กษัตริย์ต่อมาหลายพระองค์ จนกระทั่งถึงสมัยพระยาธิบาชิงได้เสียการปกครองให้แก่พม่าราม
มหาราช ผู้รวบรวมแคว้นทางเหนือเข้าเป็นอาณาจักรล้านนา

ถึงแม้ว่าเมืองลำพูนจะตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านนา แต่ก็ได้เป็น
ผู้ถ่ายทอดมรดกทางศิลปะและวัฒนธรรมให้แก่ผู้ที่เข้ามาปกครอง ดังปรากฏหลักฐานทั่วไปในเวียง
กุมกาม เชียงใหม่ และเชียงราย เมืองลำพูนจึงยังคงความสำคัญในทางศิลปะและวัฒนธรรมของ
อาณาจักรล้านนา จนกระทั่งสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมืองลำพูนจึงได้เข้ามาอยู่ใน
ราชอาณาจักรไทย มีผู้ครองนครสืบต่อกันมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาภายหลังการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เมื่อเจ้าผู้ครองนครองค์สุดท้าย คือ พลตรี เจ้าจักรคำขจรศักดิ์
ถึงแก่พิราลัย เมืองลำพูนจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้ปกครองสืบมาจนกระทั่ง
ถึงปัจจุบัน นอกจากจังหวัดลำพูนจะมีชื่อเสียงในฐานะเป็นเมืองประวัติศาสตร์แล้ว ยังเป็นแหล่ง
เพาะปลูกลำไย พระเครื่อง โบราณสถานที่สำคัญ และผ้าทอฝ้ายมือดี

6.2.1 ที่ตั้งและขนาด

จังหวัดลำพูนตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย อยู่ห่างจาก
กรุงเทพมหานคร ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 (สายเอเชีย) เป็นระยะทาง 689 กิโลเมตร
ตามทางหลวงแผ่นดินสายพหลโยธิน เป็นระยะทาง 724 กิโลเมตร และตามทางรถไฟ 729 กิโลเมตร
ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 18 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศาตะวันออกอยู่ในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ
ตอนบน ที่เป็นพื้นที่ ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นศูนย์กลางความเจริญของภาคเหนือและ

อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงหรือพื้นที่ที่เสื่อมเศรษฐกิจ โดยจังหวัดลำพูนเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดของภาคเหนือมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 4,505.882 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,815,675 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 4.85 ของพื้นที่ภาคเหนือตอนบน บริเวณที่กว้างที่สุดประมาณ 43 กม. และยาวจากเหนือจรดใต้ 136 กม. มีประชากร 403,952 คน (พ.ศ. 2554) ความหนาแน่นของประชากร 89.65 คน/ตร.กม. มีศูนย์ราชการอยู่ที่ศาลากลางจังหวัดลำพูน ถนนอินททยศ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน

6.2.2 อาณาเขต

ลำพูนมีพื้นที่ติดกับจังหวัดอื่น ๆ 3 จังหวัด ดังนี้ ทิศเหนือ จรดอำเภอสารภี และอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศตะวันออก จรดอำเภอหางน้ำ อำเภอสบปราบ และอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง ทิศใต้ จรดอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง และอำเภอสามเงา จังหวัดตาก ทิศตะวันตก จรดอำเภอฮอด อำเภอจอมทอง อำเภอหางดง และอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

6.2.3 หน่วยการปกครอง

จังหวัดลำพูนแบ่งการปกครองแบ่งออกเป็น 8 อำเภอ 51 ตำบล 520 หมู่บ้าน อำเภอเมืองลำพูน อำเภอแม่ทา อำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอลี้ อำเภอทุ่งหัวช้าง อำเภอป่าซาง อำเภอบ้านธิ อำเภอเวียงหนองล่อง

6.2.4 การเมือง

จังหวัดลำพูน แบ่งเขตการเลือกตั้งเป็น 2 เขต โดยมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จำนวน 2 คน และสมาชิกวุฒิสภา จำนวน 1 คน

6.2.5 เชื้อชาติและภาษา

ภาษาของเป็นภาษาที่ใช้กันแพร่หลายในจังหวัดลำพูน คนในจังหวัดลำพูน มักจะพูดสำเนียงเมืองยอง เพราะชาวลำพูนส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากชาวยองในรัฐฉานประเทศพม่าและสิบสองปันนาประเทศจีน จึงมีสำเนียงที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นแตกต่างจากคำเมืองของภาคเหนือ

6.2.6 สถานศึกษาต่าง ๆ ในจังหวัด

1) อุดมศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยธนบุรี ศูนย์ลำพูน มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง วิทยาเขตลำพูน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศูนย์หริภุญชัย จังหวัดลำพูน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วิทยาเขตลำพูน

2) อาชีวศึกษา

วิทยาลัยเทคนิคลำพูน วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีลำพูน วิทยาลัยการอาชีพป่าซาง วิทยาลัยการอาชีพบ้านโฮ้ง

6.2.7 สถานที่สำคัญของจังหวัด

วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร (พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร) วัดพระพุทธรูปตากผ้า (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) อนุสาวรีย์พระนางจามเทวี วัดจามเทวีวัดพระธาตุคอกยเวียง วัดประตูลี้ วัดมहांวัน วัดพระคงฤๅษี วัดพระยืน วัดธงสัจจะ วัดสันป่ายางหลวง วัดสันป่ายางหน่อม วัดช้างรอง วัดช้างสี วัดไก่อั่ว กู่ช้าง-กู่ม้า วัดเจดีย์ กู่เต้าจุฬามณี วัดคันแก้ว วัดรมณียาราม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย วัดพระพุทธรูปห้วยต้ม คอยชะม้อ

6.2.8 อุทยานแห่งชาติ

อุทยานแห่งชาติคอกยูนตาล อุทยานแห่งชาติแม่ปิง

6.2.9 สัญลักษณ์ประจำจังหวัด

ดอกไม้ประจำจังหวัด คือ ดอกทองกวาว (Butea Monosperma) ต้นไม้ประจำจังหวัด คือ จามจุรี (Samanea Saman) คำขวัญประจำจังหวัด พระธาตุเด่น พระรอดขลัง ลำไยดัง กระเทียมดี ประเพณีงาม จามเทวีศรีหริภุญไชย

6.2.10 วัฒนธรรม-ประเพณี

งานของดีศรีหริภุญชัย งานประเพณีสงกรานต์ งานประเพณีสงกรานต์พระธาตุหริภุญชัย (แปดเป็ง) งานเทศกาลลำไย งานพระนางจามเทวี งานฤดูหนาวและกาชาด งานแต่งสีอวดลายผ้าฝ้ายดอนหลวง อำเภอป่าซาง งานแห่แคร่หลวง ลอยกระทง อำเภอบ้านโฮ้ง

6.3 จังหวัดเชียงราย

จังหวัดเชียงราย เป็นจังหวัดที่อยู่ทางตอนเหนือที่สุดของประเทศไทย ตั้งศาลากลางที่ตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย อาณาเขตทิศเหนือจรดแขวงเมืองสาคร และแขวงท่าขี้เหล็ก รัฐฉาน สาธารณรัฐสหภาพพม่า โดยมีทางหลวงแผ่นดินทะลุผ่านถึงกันทางถนนที่เชื่อมต่อไปยังประเทศพม่าที่ด่านพรมแดนแม่สาย อำเภอแม่สาย และในอนาคตที่สะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 4 ถนนสาย R3A ที่อำเภอเชียงของ ส่วนทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดกับแม่น้ำโขง ทิศตะวันออกจดทิวเขาหลวงพระบาง ซึ่งปันเขตแดนไทยกับประเทศลาว และติดต่อกับจังหวัดพะเยา ทิศใต้ติดกับจังหวัดพะเยา จังหวัดลำปาง และจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนทิศตะวันตกติดกับจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเรียกว่าคอกยูนหลวงหรือคอกยเมโธ เป็นยอดเขาที่มีเส้นแดนติดกันทั้ง 3 จังหวัดบนยอดเขามีชายแดนติดกับประเทศพม่ายาว ประมาณ 130 กิโลเมตร และมีชายแดนติดกับลาวประมาณ

180 กิโลเมตร จังหวัดเชียงรายเป็นเมืองท่องเที่ยว เป็นจังหวัดที่ใหญ่อีกจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย โดยมีพื้นที่จังหวัดใหญ่เป็นอันดับที่ 12 ของประเทศไทย และเป็นเมืองเศรษฐกิจสำคัญตามแผนพัฒนา เศรษฐกิจชายแดนจีนตอนใต้-อินโดจีน มีพื้นที่ 11,678.369 ตร.กม. หรือประมาณ 7,290,000 ไร่ ประชากร 1,264,924 คน (พ.ศ. 2555) ความหนาแน่นของประชากร 108.31 คน/ตารางกิโลเมตร ศูนย์ราชการอยู่ที่ ศาลากลางจังหวัดเชียงราย ตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

ดอกไม้ประจำจังหวัด คือดอกพวงแสด (Pyrostegia Venusta) ต้นไม้ประจำจังหวัด คือ กาสะลองคำ โดยเป็นไม้ที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานให้เป็นไม้ประจำจังหวัด เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2537 เนื่องในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปช้างสีขาวได้เมฆ หมายถึง นิมิตรของความรุ่งเรืองในอดีต เพราะพ่อขุนมังรายเคยใช้ช้างเป็นกำลังสำคัญในการทำศึกปราบศัตรูจนได้ชัยชนะ นอกจากนี้ช้างยังเป็นชนวนให้พ่อขุนมังรายมาก่อร่างสร้างเมืองนี้ขึ้นอีกด้วย โดยว่ากันว่าช้างทรงของพ่อขุนมังราย หลุดหายไปจากหลักที่ผูกไว้ พ่อขุนมังรายติดตามไปจนถึงภูมิประเทศอันบริบูรณ์ริมน้ำกก จึงโปรดให้ตั้งเมืองเชียงรายขึ้น ณ ที่นั้น

คำขวัญประจำจังหวัด เหนือสุดในสยาม ชายแดนสามแผ่นดิน ถิ่นวัฒนธรรมล้านนา ล้ำค่าพระธาตุดอยตุง

6.3.1 การปกครอง

การปกครองแบ่งออกเป็น 18 อำเภอ 124 ตำบล 1,751 หมู่บ้านอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงราย ได้แก่ อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอเวียงชัย อำเภอพาน อำเภอแม่จัน อำเภอแม่สาย อำเภอแม่สรวย อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ลาว อำเภอเวียงเชียงรุ้ง อำเภอเชียงของ อำเภอเทิง อำเภอป่าแดด อำเภอขุนตาล อำเภอเชียงแสน อำเภอพญาเม็งราย อำเภอเวียงแก่น อำเภอดอยหลวง

6.3.2 ภูมิศาสตร์

ที่ตั้งจังหวัดเชียงรายตั้งอยู่เหนือสุดของประเทศไทย อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 19 องศาเหนือ ถึง 20 องศา 30 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศา 15 ลิปดา ถึง 100 องศา 45 ลิปดา ตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 824 กิโลเมตร

6.3.3 ภูมิประเทศ

จังหวัดเชียงรายมีภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสูงในทวีปตอนเหนือ (North Continental Highland) มีพื้นที่ราบสูงเป็นหย่อม ๆ ในเขตอำเภอแม่สรวย อำเภอเวียงป่าเป้า และอำเภอเชียงของ บริเวณเทือกเขาจะมีความสูงประมาณ 1,500-2,000 เมตร จากระดับน้ำทะเล บริเวณ

ส่วนที่ราบตามลุ่มแม่น้ำสำคัญในตอนกลางของพื้นที่ ได้แก่ อำเภอพาน อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอแม่จัน อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ มีความสูงประมาณ 410-580 เมตร จากระดับน้ำทะเล

6.3.4 ภูมิอากาศ

จังหวัดเชียงรายมีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 24 องศาเซลเซียส ฤดูร้อนเริ่มจากกลางเดือนกุมภาพันธ์-กลางเดือนพฤษภาคม มีอุณหภูมิประมาณ 37 องศาเซลเซียส ฤดูฝนเริ่มจากกลางเดือนพฤษภาคม-กลางเดือนตุลาคม มีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 27 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปีละ 1,768 มิลลิเมตร มากที่สุดในปี 2544 จำนวน 2,287.60 มิลลิเมตรน้อยที่สุดในปี 2546 จำนวน 1,404.10 มิลลิเมตร จำนวนวันที่มีฝนตกเฉลี่ย 143 วันต่อปี ฤดูหนาว (พฤศจิกายน – กุมภาพันธ์) จังหวัดเชียงรายมีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 15.0 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด 8.0 องศาเซลเซียส เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2544 สภาพอากาศของจังหวัดเชียงราย ถือว่าหนาวจัดในพื้นที่ราบ อุณหภูมิต่ำสุดจะอยู่ที่ 8-9 องศาเซลเซียส ส่วนบนยอดดอย อุณหภูมิต่ำสุดจะอยู่ที่ 0-5 องศาเซลเซียส จึงทำให้อากาศที่เชียงรายในช่วงฤดูหนาว เป็นพื้นที่ ๆ นักท่องเที่ยวอยากมาเป็นอย่างยิ่ง

6.3.5 ทรัพยากร

1) ทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่จังหวัดเชียงรายมีทั้งสิ้น 11,678.369 ตารางกิโลเมตร หรือ 7,298,981 ไร่ ในปี 2542 มีพื้นที่ป่าไม้จำนวน 2,365,967 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 32.42 ของพื้นที่ทั้งหมด พื้นที่ป่าไม้แบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

(1) อุทยานแห่งชาติ

อุทยานแห่งชาติดอยหลวง เนื้อที่ 731,250 ไร่

อุทยานแห่งชาติลันนากก มีเนื้อที่ 467,185 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอแม่จัน อำเภอแม่ลาว อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

อุทยานแห่งชาติแม่ปืม มีเนื้อที่ 227,312 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอพาน อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย อำเภอแม่ใจ อำเภอเมืองพะเยา อำเภอกันยว จังหวัดพะเยา

อุทยานแห่งชาติภูซาง เนื้อที่ 178,050 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย อำเภอเชียงคำและอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา

อุทยานแห่งชาติขุนแจ มีเนื้อที่ 168,750 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

(2) ป่าสงวนแห่งชาติ (National Reserved Forest)

จังหวัดเชียงรายมีป่าสงวนทั้งหมด 30 แห่ง มีพื้นที่รวม 4,485,966 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 61.46 ของพื้นที่จังหวัด แบ่งเป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ จำนวน 3,525,896 ไร่ พื้นที่มอบ สปก. จำนวน 960,070 ไร่ แยกออกเป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 513,683 ไร่ ป่าเพื่อการเกษตร 425,832 ไร่ และพื้นที่กั้นคั่นกรมป่าไม้ 20,555 ไร่

(3) ป่าชุมชน (Community Forest)

ป่าชุมชนเป็นป่าธรรมชาติที่ชาวบ้านได้ช่วยกันป้องกันรักษาเอาไว้สำหรับเป็นแหล่งใช้น้ำและใช้สอย ปัจจุบันมีการสร้างป่าชุมชนขึ้นในพื้นที่สาธารณะ เพื่อใช้ประโยชน์ของชุมชน

(4) เขตห้ามล่าสัตว์ป่า

มีจำนวน 1 แห่ง คือ พื้นที่ชุ่มน้ำเขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองบงคาย อำเภอเชียงแสน มีพื้นที่ 2,711 ไร่

2) ทรัพยากรธรรมชาติแหล่งแร่

ทั้งสเดน หรือ โวลแฟรม ซีลีท์และวุลแฟรม ดินบุกและพลวง แมงกานีส ไพโรฟิลไลต์ และกัลก ดินขาว และบอลเคลย์ หินปูนอุตสาหกรรม

3) ทรัพยากรน้ำ

แม่น้ำโขง แม่น้ำกก แม่น้ำลาว แม่น้ำอิง แม่น้ำจัน แม่น้ำคำ แม่น้ำสาย แม่น้ำรวก

6.3.6 ประชากร

เชียงรายมีประชากรหลายเชื้อชาติ ทั้งชาวไทยพื้นราบ ชาวไทยภูเขา และชาวจีนฮ่อที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่บนดอยสูง แต่ละชนชาติจะมีประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์ โดยคนไทยพื้นราบ ประกอบด้วยคนเมือง คนไทยไทลื้อ ไทจีน ไทใหญ่ ชาวไทยภูเขาประกอบด้วย อีเก้อ มูเซอ เย้า กะเหรี่ยง ลีซอ ม้ง ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า ชาวลาวอพยพ ชาวจีน

6.3.7 สถาบันการศึกษา

1) สถาบันอุดมศึกษา

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาเชียงราย มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติเชียงราย มหาวิทยาลัยพะเยา วิทยาเขตเชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หอเรียนวัดพระแก้ว-เชียงราย (วิทยาเขตนครเชียงราย)

2) สถาบันอาชีวศึกษา

วิทยาลัยเทคนิคเชียงราย วิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงราย วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงราย วิทยาลัยเทคนิคกาญจนาภิเษกเชียงราย วิทยาลัยการอาชีพเชียงราย วิทยาลัยการอาชีพเทิงวิทยาลัยการอาชีพเวียงเชียงรุ้ง โรงเรียนพลิชยการเชียงราย โรงเรียนเทคโนโลยีกรุงธนเชียงราย โรงเรียนวิรุณบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีเชียงราย โรงเรียนโพลิเทคนิคเชียงราย โรงเรียนอาชีวศึกษาแม่สาย โรงเรียนชัยชัยบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีเชียงราย

6.3.7 การคมนาคม

การคมนาคมจากกรุงเทพมหานครไปยังจังหวัดเชียงราย กระทำได้โดยการโดยสารรถไฟสายเหนือลงที่สถานีรถไฟนครลำปางเป็นระยะทางหกร้อยสี่สิบสองกิโลเมตร แล้วเดินทางต่อไปตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 (พหลโยธิน) ถึงตัวเมืองเป็นระยะทางอีก 234 กิโลเมตร รวมเป็น 876 กิโลเมตร หรือจะโดยสารรถทั่วไปจากกรุงเทพมหานครตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ถึงตัวเมืองเป็นระยะทาง 840 กิโลเมตร

นอกจากนี้จังหวัดเชียงรายยังมีท่าอากาศยานนานาชาติแม่ฟ้าหลวงเชียงราย เป็นท่าอากาศยานนานาชาติ 1 ใน 6 ของบริษัทท่าอากาศยานไทยจำกัด (มหาชน)

6.3.8 สถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

วัดพระมหาชินธาตุเจ้า (ดอยตุง) อำเภอแม่ฟ้าหลวง วัดร่องขุ่น พระธาตุ 9 จอม เสาสะดือเมืองเชียงราย อำเภอเมืองเชียงราย พระตำหนักดอยตุง อำเภอแม่ฟ้าหลวง แหล่งเตาเผาเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน กู่พระเจ้าเม็งราย อำเภอเมืองเชียงราย วัดพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงราย วัดพระแก้ว อำเภอเมืองเชียงราย ไร่แม่ฟ้าหลวง อำเภอเมืองเชียงราย พิพิธภัณฑ์อูปลำ อำเภอเมืองเชียงราย

6.3.9 ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี

1) **แห่พระแวดเวียง** ประเพณีอัญเชิญพระพุทธรูปแวดเวียงเชียงราย ซึ่งมีพื้นฐานความคิดมาจากตำนานพระเจ้าเลียบโลก ด้วยมีจุดมุ่งหมายให้ประชาชนได้มีโอกาสสักการบูชาพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มือง จัดตั้งเป็นขบวนอัญเชิญไปรอบเมืองเชียงราย ให้พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสกราบไหว้สักการบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้ เป็นการเริ่มต้นปีใหม่ที่เปี่ยมสิริมงคลยิ่งนัก

2) **ปอยหลวง** งานบุญปอยหลวงเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาซึ่งเป็นผลดีต่อสภาพทางสังคมหลายประการ นับตั้งแต่ชาวบ้านได้มาทำบุญร่วมกัน ร่วมกันจัดงานทำให้เกิดความสามัคคีในการทำงาน งานทำบุญปอยหลวงยังเป็นการรวมญาติพี่น้องที่อยู่ต่างถิ่นได้มีโอกาส

ทำบุญร่วมกัน และมีการสืบทอดประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาครั้งแต่บรรพชนไม่ให้สูญหายไปจากสังคม

3) ปีใหม่มือง งานประเพณีสงกรานต์ จัดขึ้นประมาณกลางเดือนเมษายน ในงานมีขบวนแห่และสงฆ์นำพระเจ้าล้านทอง การแข่งเรือ และการละเล่นพื้นเมืองและมหรสพ งานเทศกาลลีนจี่และของดีเมืองเชียงรายเทศกาลที่ชาวเกษตรกรต่างนำผลผลิตทางการเกษตรของตนมาออกร้าน

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กิตติยา อุทวิ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง “คุณค่าของพระพุทธรูปสำริดแบบล้านนา” สรุปได้ว่า งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเชื่อในคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปสำริดแบบล้านนา โดยศึกษาจากเอกสารข้อมูล ตำรา คัมภีร์ และพระไตรปิฎก ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้รู้และผู้ชำนาญการต่าง ๆ และการร่วมทำงาน เพื่อให้เข้าถึงข้อมูลในทุกด้านและเชิงลึก และเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์เพื่อการนำเสนอในเชิงวิชาการที่จะส่งเสริมและอนุรักษ์ต่อไป

ผู้วิจัยยังกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปสำริดในยุคต่าง ๆ ของอินเดียตั้งแต่เริ่มต้นของการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาขึ้นในโลก และประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปสำริดในล้านนา สกุลช่างของล้านนา กลุ่มศิลปินที่สร้างงาน ความหมายทางศิลปะและแสดงพุทธศิลป์แบบสกุลช่างล้านนาแบบต่าง ๆ และกล่าวถึงพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปด้านต่าง ๆ เช่น วันเดือนที่ควรสร้าง ความเชื่อเรื่องการตั้งชื่อองค์พระ ความเชื่อเรื่องสัดส่วน และเสนอขั้นตอนพิธีและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการบวงสรวง และกล่าวถึงขั้นตอนการสร้างพระพุทธรูปแบบสำริดตั้งแต่เริ่มต้นและขบวนการแต่ละขั้นตอนของการทำงานจนแล้วเสร็จ

งานวิจัยกล่าวถึงคุณค่าด้านต่าง ๆ ขององค์พระพุทธรูปที่ส่งผลต่อสังคม คือ ด้านบุคคล ด้านจิตใจ การรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนา การถ่ายทอดพระธรรมคำสอน คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางศิลปะและคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ

บทสรุปของงานวิจัยและข้อเสนอแนะ ในด้านประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปสำริด และคุณค่าขององค์พระพุทธรูปในด้านบุคคลและในด้านสังคม ผู้วิจัยยังแสดงถึงทัศนะว่าในปัจจุบันและอนาคตการสร้างพระพุทธรูปที่เป็นคุณค่าในแนวทางอนุรักษ์เริ่มน้อยลงโดยมองว่าผลของการสร้างเป็นการเน้นทางวัตถุมากกว่าจิตใจ ซึ่งเป็นผลมาจากความเจริญของบ้านเมืองและอิทธิพลของศิลปะตะวันตกที่เข้ามาสอดแทรก เหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ

การค้าเพราะมีการผลิตพระพุทธรูปมาในเชิงพาณิชย์ แต่ก็ยังเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปมาแบบสำริดก็คงจะยังคงอยู่คู่ความเชื่อ และสามารถจรโลงพระพุทธรูปศาสนาในล้านนาได้เป็นอย่างดี โดยได้เสนอแนะให้มีการศึกษาการสร้างพระพุทธรูปในรูปแบบอื่น ๆ เช่นการปั้นปูน การสร้างพระไม้ และอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและกว้างขวางของงานการสร้างพระพุทธรูปมาแบบล้านนาที่มีผลต่อสังคมล้านนาและสังคมไทยโดยรวมด้วย

พรศิลป์ รัตนหุเดช (2551) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์” ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยเป็นข้อ ๆ ตามลำดับดังนี้

1) พระพุทธรูปถูกสร้างขึ้นครั้งแรกในประเทศอินเดีย ด้วยหลักการและความเชื่อในศาสนาที่เกี่ยวกับการสร้างรูปเคารพที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ตามหลักอุทเทสิกเจดีย์ และสร้างให้เป็นรูปแบบสัญลักษณ์ มากกว่าที่จะสร้างในแบบรูปเหมือน ตามคัมภีร์ “มหาปฐิสลักขณะ” คือการสร้างตามแนวอุดมคติ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของชาวพุทธซึ่งส่งผลให้มีการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นทั่วโลก และวัตถุประสงค์ของการสร้างก็ปรับเปลี่ยนไปตามเจตคติของการสร้างตลอดจน รูปแบบ และวัสดุที่ใช้สร้าง

2) การสร้างพระพุทธรูปดินเหนียว ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคติการสร้างน่าจะมีต้นกำเนิดมาจากอินเดีย โดยอาศัยหลักฐานคำราติปะภาษาสันสกฤตที่แต่งมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์คุปตะ การสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในประเทศไทยที่เก่าแก่ที่สุดพบในสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 10-16) ส่วนในภูมิภาคล้านนาพบเพียงองค์เดียว ที่วัดบวกค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 (พุทธศตวรรษที่ 25)

3) อาณาจักรล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (ปลายพุทธศตวรรษที่ 18) ปรากฏหลักฐานและคติการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นตัวธรรมล้านนา (อักษรฝักขาม) บนคัมภีร์ใบลาน โดยเป็นการจารึกถึงพิธีกรรมการสร้างโดยเฉพาะ และยังมีหลักฐานแทรกอยู่ในวรรณคดีและตำนานท้องถิ่น ในยุคต่อมาคัมภีร์คติการสร้างพระพุทธรูปดังกล่าวยังคงได้รับการสืบทอดมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งอยู่ในลักษณะ พิธีกรรม วรรณคดีชาดก และตำนานที่แต่งด้วยภาษาล้านนา แต่ภายหลังอาณาจักรล้านนาตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่า ทำให้ศิลปะวิทยาการต่าง ๆ สูญหายไป และได้รับการฟื้นฟูในช่วงหลังในสมัยปลายรัชกาลที่ 5

4) ในภาคพิธีกรรมล้านนาเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายที่สำคัญ คือ พิธีกรรมฝ่ายวัด อันเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาโดยตรง มีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีเป็นหลัก พิธีกรรมฝ่ายท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อและการบวงสรวงเรื่องผีสาวเทวดา มีฆราวาสที่ผ่านการบวชเรียนเป็นผู้ประกอบพิธี

5) พิธีกรรมและการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียว เป็นพิธีกรรมที่อยู่ในข่ายของการที่จะต้องฟื้นฟู ส่งเสริม และอนุรักษ์เพื่อสืบสานให้คงอยู่กับชุมชน เนื่องด้วยมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบันหลายประการคือ เป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นการส่งเสริมแนวทางวัฒนธรรมแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

ผู้วิจัยได้แสดงทัศนะและข้อเสนอแนะที่เป็นผลจากการทำการวิจัยในเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวดังนี้

1) ด้วยความเชื่อตามหลักศาสนา การสร้างพระพุทธรูปเป็นคตินิยมของชาวพุทธทั่วไป และยังคงอยู่ในสังคมไปอีกนาน การสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวตามแนวทางการวิจัยนี้ นับเป็นทางเลือกที่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ เพราะเป็นการฟื้นฟูความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น สอดคล้องกับหลักทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ เป็นการอนุรักษ์พลังงาน และสามารถใช้วัสดุที่มีในแต่ละท้องถิ่นมาสร้างได้ และยังเป็นส่งเสริมองค์ความรู้และสามารถพัฒนาต่อไปได้

2) ด้วยความรู้ด้านวัสดุในปัจจุบันสามารถพัฒนาให้ดินเหนียวให้มีประสิทธิภาพที่สูงขึ้นเพื่อตอบสนองการใช้งานในลักษณะนี้ได้เป็นอย่างดี เพียงแต่ขาดแรงกระตุ้นและการส่งเสริมเพื่อค้นคว้าวิจัยอย่างจริงจัง

3) ผลการศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวนี้ จัดว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ล้ำค่าของบรรพชนล้านนา เป็นตัวอย่างแนวทางในการที่ผู้สนใจในองค์ความรู้ด้านนี้สนใจค้นคว้าและวิจัย โดยหยิบยกเอาความรู้ในคัมภีร์โบราณของท้องถิ่นมาศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้ความรู้ที่กำลังจะสูญหายให้กลับมาอยู่ในสังคมและชุมชนนั้น ๆ ต่อไป

รศ.ม.ล. สุรัสวดี สุขสวัสดิ์ และ ดร. อันส์ เพนซ์ (2552) ได้ศึกษาเรื่อง “พุทธศิลป์ในนิยายสิหฬิกขุ พ.ศ. 1900-2100 (เน้นล้านนา)” บทความวิจัยนี้เป็นเอกสารที่กล่าวถึงพุทธศิลป์ในด้านของการรับอิทธิพลทางศิลปะมาจากแหล่งอารยธรรมต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาสู่ภาคพื้นล้านนา จนตกตะกอนทางความคิดและคตินิยม ที่ก่อให้เกิดพระพุทธรูปแบบล้านนาที่มีความเป็นเอกลักษณ์และยังกล่าวถึงทั้งเชิงเปรียบเทียบและการให้อิทธิพลทางศิลปะแก่พระพุทธรูปสกุลช่างอื่น ๆ ในภูมิภาคใกล้เคียงกัน เช่น อาณาจักรสุโขทัย และเนื้อหาของการวิจัยยังเน้นการวิเคราะห์พระพุทธรูปแบบล้านนาที่มีจารึก อันจะทำให้เข้าถึงข้อมูลเชิงลึกที่แสดงที่มาที่ไปทางศิลปกรรมการสร้างพระพุทธรูปได้

เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการว่าพระพุทธรูปแบบพระสิงห์ของล้านนาเป็นศิลปะที่รับอิทธิพลการสร้างมาจากพุทธศิลป์แบบปาละ (อินเดีย) เพราะแสดงออกอย่างเด่นชัดในด้านศิลปะ เนื้อหาสำคัญของงานวิจัยพยายามพิสูจน์ว่า คณะสงฆ์นิยายสิหฬิกขุได้นำลักษณะเด่น ๆ ของพุทธศิลป์แบบลังกาเข้ามาเผยแพร่ในล้านนา โดยยกหลักฐานทางวรรณกรรมทางศาสนาของ

ด้านนาที่สำคัญ เช่น “ชินกาลมาลีปกรณ์” หรือการวิเคราะห์ลักษณะนามชื่อเรียกพระในสกุลช่างด้านนา คือ “พระสิงห์” หรือ “พระพุทธรูปสิงห์” ที่มีการออกเสียงคล้ายกับชื่อนิกาย “สีหฬิกขุ” และยังมีการเปรียบเทียบพุทธลักษณะทางกายวิภาคของงานประติมากรรม ตามคติ “มหาปฐักลักษณะ” จุดเด่นที่สำคัญของงานวิจัย คือ วิเคราะห์และเชื่อมโยงพระพุทธรูปสกุลช่างอื่นกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์พระพุทธรูปในกลุ่มด้านนา อย่างกว้างขวาง ครอบคลุม มีการยกหลักฐานอ้างอิงทั้งในด้านลักษณะร่วมทางศิลปะ วิถีทางวัสดุ วรรณกรรม ที่เกี่ยวข้องเรื่องเล่าและตำนาน ตลอดจนจารึกฐานองค์พระ ยังมีการยกหลักฐานในด้านอื่นที่มีลักษณะร่วม เช่น การจำหลักรอยพระพุทธรูป และยังแสดงแผนภูมิของพัฒนาการในการสร้างพระพุทธรูป แบ่งตามยุคสมัยเป็นต้น อันนำไปสู่การสรุปรวมว่างานพุทธศิลป์ต่าง ๆ มีความเกี่ยวเนื่องกันในด้านใดด้านหนึ่งบางด้าน ก็ส่งผลอย่างชัดเจน บางด้านก็เป็นการผสมปนเปตามคติความเชื่อแบบท้องถิ่น

เนื่องด้วยการศึกษาวิจัยดังกล่าวมีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์อย่างถูกต้องตามระเบียบวิธีวิจัย ผู้วิจัยเป็นบุคคลที่มีความรู้ความชำนาญสูง มีหลักฐานอ้างอิงที่เชื่อถือได้ มีการเปรียบเทียบด้วยรูปภาพให้เห็นรายละเอียดอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ จึงนับเป็นวรรณกรรมที่มีความสำคัญ และเกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัยในการอ้างอิงรูปแบบของพระพุทธรูปศิลปกรรมด้านนาบริสุทธิ์ และด้านลักษณะที่เชื่อมโยงของพุทธศิลป์ในสกุลช่างด้านนากับสกุลช่างอื่น ๆ เป็นอย่างยิ่ง อันเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อของงานวิจัยโดยตรง

พระครูอดุลย์สถิตกิจ (2553) ได้ศึกษาเรื่อง “การสร้างพระพุทธรูปด้านนาคือพลังศรัทธาแห่งบรรพชน (วัดพุกช้าง)” สรุปได้ว่า ตำราการสร้างพระพุทธรูปแบบด้านนาของวัดพุกช้างเป็นเอกสารที่ผู้แต่งรวบรวมจากตำราการสร้างพระพุทธรูปที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ ในเขตด้านนา กล่าวถึงรายละเอียดและการสร้างพระพุทธรูปแบบพิธีกรรมแบบด้านนาโบราณ มีเนื้อหาครอบคลุมขั้นตอนในทุกส่วนตั้งแต่ความเชื่อในการสร้าง วิธีการสร้าง การเตรียมความพร้อมทั้งด้านวัน เวลา วัสดุ อุปกรณ์ ที่เหมาะสม และอื่น ๆ จนแล้วเสร็จและการถึงการอบรมสมโภชองค์พระ

เนื้อหาของตำราเป็นเอกสารที่ประมวลขั้นตอนการสร้างตั้งแต่มูลเหตุของการสร้างวัน เวลาที่เหมาะสมและไม่ควรสร้าง การจัดเตรียมสถานที่ การบวงสรวง การเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ต่าง ๆ จากนั้นกล่าวถึงการเริ่มสร้างและรูปแบบขององค์พระตลอดจนมาตราส่วนในกำหนดขนาดขององค์พระ ตำราดังกล่าวยังเสนอขั้นตอนการปั้นและหล่อพระพุทธรูป วิธีการลงรักปิดทอง และการทำผิวสำเร็จขององค์พระแบบสันนิษฐาน รวมถึงการบรรจุหัวใจขององค์พระ พิธีกรรมการบวชขององค์พระ การตั้งชื่อองค์พระ ในส่วนของภาคผนวกยังกล่าวถึงการจารยันต์ใส่ในส่วนต่าง ๆ ขององค์พระและกรรมวิธีการอบรมสมโภชพระพุทธรูปเมื่อสร้างแล้วเสร็จ

เนื้อหาโดยรวมนับว่าเป็นตำราการสร้างพระที่ผู้แต่งพยายามเรียบเรียงแสดงถึงกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปแบบล้านนาที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ทั้งพิธีกรรมการบวงสรวงและขั้นตอนรูปแบบต่าง ๆ และเป็นเอกสารที่นำขั้นตอนการสร้างต่าง ๆ ที่กำหนดในตำรานี้สร้างพระเจ้าทันใจของวัดจนแล้วเสร็จ เนื่องด้วยตำราการสร้างพระแบบล้านนา โดยมากมักอยู่ในรูปแบบจารึกบนใบลานหรือแบบพับกระดาษสาและมักเขียนในแบบอักษรแบบล้านนา ซึ่งต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ด้านอักษรล้านนาจึงจะสามารถอ่านออกมาได้และอยู่ในหลายท้องถิ่น ทำให้มีความแตกต่างในเนื้อหาหรือรายละเอียดบางประการเมื่อนำมาเทียบกันแล้ว จึงเป็นข้อมูลอีกประการหนึ่งที่จะต้องศึกษาและชำระให้ถูกต้อง

นายศรีเลา เกษพรหม (2529) ได้ศึกษาเรื่อง “พิธีกรรมและมาตราส่วนการก่อพระพุทธรูป (ปริวรรตจากอักษรธรรม)” สรุปได้ว่าเอกสารที่กล่าวถึงพิธีกรรมและมาตราส่วนการก่อการสร้างพระพุทธรูปแบบล้านนาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นเอกสารที่ผู้แต่งแปลและเรียบเรียงจากอักษรแบบล้านนาโดยตรง ทั้งจากศิลาจารึก และคัมภีร์ใบลานจากวัดต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือ เนื้อหาว่าด้วยการสร้างพระพุทธรูปพิธีกรรม และเน้นถึง วิธีการจารยันต์ใส่ส่วนต่าง ๆ ในองค์พระโดยละเอียด และเนื้อหาบางส่วนยังกล่าวถึงการทำมงคลพิธีอื่น ๆ เช่น การยกฉัตรตามแบบคติล้านนาโบราณอีกด้วย

บทความทางวิชาการนี้ผู้เรียบเรียงได้แสดงแหล่งที่มาของต้นฉบับอย่างชัดเจนว่าเป็นหลักศิลาจารึกของจังหวัดเชียงราย ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธสถานแห่งชาติ จังหวัดลำพูน กล่าวถึงมาตราส่วนการก่อสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นมาตราส่วนของการสร้าง “พระเจ้าตนหลวง” ในวิหารวัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ที่สุดของล้านนาโบราณ ซึ่งยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญมีความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นที่เคารพอย่างสูง นับเป็นเอกสารสำคัญที่เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ที่อ้างอิงกรรมวิธีแบบโบราณ

เนื้อหาโดยส่วนสำคัญอีกด้านหนึ่งคือการแปลอักษรแบบล้านนาโบราณแสดงถึงรูปแบบและกรรมวิธีการจารยันต์ลงบนวัสดุต่าง ๆ เช่น แผ่นเงินแผ่นทอง หรือบนแผ่นหิน เพื่อนำไปบรรจุตำแหน่งต่าง ๆ ขององค์พระจำนวน 16 จุด เช่น หัวใจ สมอ ท้อง และแท่นฐานขององค์พระ เป็นต้น โดยแสดงเอกสารต้นฉบับ (ซึ่งเป็นอักษรแบบล้านนา) กับเอกสารที่แปลแล้ว นับว่าเป็นตำราการสร้างพระที่ผู้แต่งพยายามแปลและอ้างอิงกับหลักฐานจริงที่ปรากฏเหลืออยู่ เพื่อให้สามารถนำมาใช้ในการสร้างพระพุทธรูปได้จริง และอ้างอิงประกอบการศึกษาวิจัยได้

อย่างไรก็ตามบทความทางวิชาการนี้ แม้ผู้เรียบเรียงจะเป็นบุคลากรที่มีความรู้และชำนาญในการอ่านอักษรแบบล้านนาโบราณ มีประโยชน์มากที่จะใช้ประกอบการศึกษาวิจัยแต่ยัง

มีบางส่วนยังมีเนื้อหาที่ผู้เรียบเรียงไม่เข้าใจจึงขีดเส้นใต้ข้อความไว้ และบางส่วนก็เป็นการแสดงความเห็นส่วนตัวเพิ่มเติมของผู้เรียบเรียงเอง จึงนำเสนอแบบเปิดโอกาสให้ผู้รู้ท่านอื่นพิจารณานำไปเทียบเคียงกับที่ค้นพบจากแหล่งอื่น ๆ และชำระความให้ถูกต้องตรงกัน

ปฐม หงส์สุวรรณ (2554) ได้ศึกษาเรื่อง “ตำนานพระพุทธรูปล้านนา : พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น” สรุปได้ว่าเป็นการศึกษาวិเคราะห์ในแง่ของความหมายและสัญลักษณ์สำคัญที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมของล้านนาและศึกษาวิเคราะห์บทบาทของตำนานพระพุทธรูปล้านนาในฐานะที่เป็นข้อมูลภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่ยังคงความสำคัญต่อวิถีชีวิต ผู้คน และสังคมวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า ตำนานพระพุทธรูปล้านนาเป็นข้อมูลทางคติชนวิทยารูปแบบหนึ่งที่มีปรากฏอย่างแพร่หลายและกว้างขวางในท้องถิ่นแห่งนี้ ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นตำนานอธิบายถึงเรื่องราวต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในชุมชน เนื้อหาของตำนานพระพุทธรูปมีทั้งที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรและวัฒนธรรมมุขปาฐะ อีกทั้งยังมีลักษณะเด่นและมีความสัมพันธ์กับตำนานฝ่ายศาสนจักร โดยเฉพาะอย่างยิ่งไขกลุ่มของตำนานพระธาตุ และตำนานพระเจ้าเลียบโลก นอกเหนือจากนี้คำเรียกขานพระพุทธรูปและเนื้อหาในแต่ละพื้นที่นั้นก็พบว่ามีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกันและต่างกันบ้าง

จากการศึกษาความหมายสัญลักษณ์พระพุทธรูปในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์หลักของเนื้อเรื่องตำนานพระพุทธรูปที่มักปรากฏซ้ำเสมอทั้งนี้ผู้วิจัยได้พิจารณาจากพฤติกรรมและเหตุการณ์หลัก ๆ โดยสามารถจำแนกออกได้เป็น 4 ชุดความคิดด้วยกัน คือ ความหมายของสัญลักษณ์ผ่านอิริยาบถ ความหมายของสัญลักษณ์ผ่านรูปร่างลักษณะ ความหมายของสัญลักษณ์ผ่านอำนาจอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และความหมายสัญลักษณ์ผ่านช่างผู้สร้างและสมณานาม

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้วิเคราะห์ให้เห็นคุณค่าและพลังของตำนานพระพุทธรูปที่มีต่อชุมชนท้องถิ่นล้านนาอีกด้วย ทั้งนี้ได้นำเสนอให้เห็นบทบาทและความสำคัญของตำนานเรื่องนี้ในมิติต่าง ๆ ทั้งที่เป็นคุณค่าที่มีต่อการอธิบายอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ คุณค่าที่มีต่อการอธิบายขนบธรรมเนียมและประเพณีพิธีกรรม คุณค่าที่มีต่อการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางศาสนา และคุณค่าที่มีต่อการอธิบายความสัมพันธ์ความสัมพันธ์ของเพศวิถีระหว่างหญิงชาย คุณค่าเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงพลังปัญญาทางความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาเรื่องเล่าว่าด้วยลัทธิศักดิ์สิทธิ์นี้ได้อย่างน่าสนใจ อนึ่ง การศึกษาด้านานพระพุทธรูปของล้านนาก็ยังช่วยทำให้มองเห็นการดำรงอยู่ของเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์นี้ยังคงอำนาจประโยชน์อย่างกว้างขวางในชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนช่วยให้เข้าใจลักษณะสังคมและวิถีชีวิตของชาวล้านนาได้อีกประการหนึ่ง